MOARTE PĂMÂNTEASCĂ ŞI VIAŢĂ COSMICĂ
CUPRINS

CONFERINŢA I – *Berlin, 22 ianuarie 1918*

Despre actualitatea antroposofiei: referire la ciclul de conferinţe de la Viena din 1914, cu menţionarea „carcinomului social". Extinderea interesului pentru antroposofie în Elveţia. Ciclul de conferinţe ***Antroposofia şi ştiinţele academice*** de la Zürich din 1917. Ştiinţele academice consideră istoria ca pe o ramură a ştiinţelor naturii; ştiinţa spirituală caută să cuprindă istoria prin imaginaţiune. Socialismul: efectul distrugător la aplicarea asupra realităţii. Aşa-numita descoperire a Americii. Insuficienţa psihanaliuzei. Wilson, wilsonianismul.

CONFERINŢA A II-a – *Berlin, 29 ianuarie 1918*

Înfăţişarea exterioară şi fiinţa interioară a omului. Omul ca fiinţă dublă: capul şi restul trupului. Omul-cap şi omul-inimă. Cunoaşterea rapidă a capului şi cunoaşterea lentă a inimii. Educaţia actuală intermediază cunoaşterea prin cap. Comunicarea socială este esenţialmente comunicare prin capete. Capul este moştenire din încarnarea anterioară, restul organismului devine cap în încarnarea următoare. Ideea metamorfozei a lui Goethe. Întinerirea trupului eteric al omului. Consecinţe ale cunoaşterii spiritual-ştiinţifice a omului pentru educaţie şi pentru organismul social. Necesitatea de a ajunge la imaginaţiune, inspiraţie şi intuiţie.

— Adversitatea dr. Johannes Müller.

— Friedrich Rittelmeyer. Max Dessoir.

CONFERINŢA A III-a – *Berlin, 5 februarie 1918*

Veghea şi somnul în viaţa omenească. Omul este treaz în privinţa percepţiilor senzoriale. Viaţa de sentiment se aseamănă visului, viaţa de voinţă se desfăşoară ca în somn. Împreună-vieţuirea viilor cu morţii. Întrebare şi răspuns în relaţia cu morţii. Momentul adormirii (este adecvat) pentru punerea întrebărilor adresate morţilor, cel al trezirii pentru primirea răspunsurilor lor. Diferenţe în relaţia cu morţi mai în vârstă şi morţi mai tineri. Funeraliile. Tristeţea plină de compasiune şi tristeţea egoistă. „Abolirea spiritului" la cel

de-al optulea conciliu ecumenic de la Constantinopole din anul 869 (omul este alcătuit doar din trup şi suflet). Necesitatea recunoaşterii din nou a tribotomiei (omul alcătuit din trup, suflet şi spirit).

CONFERINŢA A IV-a – *Berlin, 5 martie 1918*

Veghea şi somnul. Veghe doar în percepţia sensibilă, visare în viaţa de reprezentare, înrudirea vieţii de sentiment cu visul. Viaţa volitivă se desfăşoară în stare de somn. Legătura dintre vii şi morţi. În relaţia cu sufletele destrupate mortul este cel care exprimă întrebările viului; răspunsurile vin din interiorul celui care întreabă. Cele mai importante momente pentru relaţia cu mortul sunt adormirea şi trezirea. Deosebirea dintre morţii mai tineri şi cei mai în vârstă, funeraliile. Tristeţea mai plină de compasiune în cazul morţilor tineri, cea mai egoistă faţă de cei mai în vârstă. „Abolirea spiritului" la cel de-al optulea Conciliu ecumenic din 869. Necesitatea recunoaşterii din nou a tribotomiei. Rabindranath Tagore, Alexander Moszkowski. Psihiatria modernă şi Viaţa lui Iisus.

CONFERINŢA a V-a – *Berlin, 12 martie 1918*

La considerarea vieţii omeneşti să se dea atenţie la ceea ce s-ar fi putut întâmpla, dar totuşi nu s-a întâmplat în decursul zilei. Germeni existenţi, dar care nu au ajuns la dezvoltare, în natură şi în viaţa omenească. Intervenţia inconştientului. Exemplul expus de psihanaliză al femeii care fuge în faţa unei trăsuri. Mâinile ca organ al gândirii. Deosebiri între om şi animal. Verticala centrului de greutate al capului omenesc. Judecarea critică a propriilor acţiuni iradiază prin florile de lotus în timp, şi acţionează până dincolo de moarte. Iradierea gândurilor legate de destin, care sunt reţinute prin braţe şi mâini la nivelul diafragmei. Radiaţii provenite din Pământ, mergând prin picioare, care sunt dirijate prin florile de lotus.

CONFERINŢA A VI-a-*Berlin, 19 martie 1918*

Premise pentru a intra în legătură cu morţii. Morţii anticipează relaţiile de viaţă de pe Jupiter. Importanţa Ierarhiilor în privinţa relaţiilor cu morţii. Formarea unui sentiment de comuniune cu lucrurile existenţei. Viaţa comunitară a oamenilor ca organism. Esenţa

amintirii. Procesul formării memoriei. Dezvoltarea unui sentiment de recunoştinţă faţă de toate impresiile, chiar şi neplăcute, constituie „atmosfera spirituală" prin care morţii pot vorbi celor vii. Posibilitatea de a primi iluminări.

CONFERINŢA A VII-a-*Berlin, 29 martie 1918*

Dispoziţii sufleteşti care pot forma o punte către cei morţi: 1) Recunoştinţa faţă de toate experienţele vieţii, chiar şi faţă de cele resimţite ca dureroase, 2) Dezvoltarea unui sentiment de comuniune cu întreaga viaţă, 3) Încredea faţă de viaţă, 4) Întinerire sufletească în decursul vieţii. Însemnătatea unor astfel de sentimente pentru educaţie şi învăţământ.

— Împărţirea omului în cap şi restul organismului; capul reprezintă o formaţiune mai veche, restul organismului una mai tânără. Dezvoltarea inimii, mai lentă în comparaţie cu cea a capului. Reînnoirea capului prin restul organismului. Cultivarea elementului artistic şi a vieţii de fantezie în educaţie şi învăţământ. Individualismul sufletului omenesc între naştere şi moarte datorită trupului fizic şi a celui eteric. Între moarte şi o nouă naştere separarea se produce prin apartenenţa fiecărui suflet la o constelaţie absolut precisă.

Note – *Berlin, 29 ianuarie 1918*

CONFERINŢA I

Berlin, 22 ianuarie 1918

Dragii mei prieteni, nu trebuie să vă spun că este o mare bucurie pentru mine faptul că în aceste vremuri grele, bogate în încercări, îmi este din nou îngăduit să fiu împreună cu dumneavoastră. Şi pentru că acum, după un timp îndelungat, putem discuta aici din nou pentru prima oară subiecte ale ştiinţei spirituale, se cere de la sine îndeosebi ca în aceste vremuri grele să amintim cât de departe trebuie să fie ştiinţa spirituală de faptul de a fi o simplă teorie, cât trebuie ea mai degrabă să fie un sprijin substanţial, solid, care leagă laolaltă sufletele oamenilor; care nu uneşte numai sufletele oamenilor ce sunt aici, pe planul fizic, ci pe acestea le leagă laolaltă şi cu sufletele celor care trăiesc în lumile spirituale.

Aceasta se cere de la sine în special în acest timp în care nenumărate suflete au părăsit planul fizic în circumstanţe despre care

am vorbit adesea, în acest timp în care atât de multe suflete sunt expuse afară celor mai grele încercări pe care le-a pus poate până acum oamenilor istoria mondială. Făcând abstracţie de reprezentările uzuale care curg prin sufletele noastre la începutul acestor conferinţe aici şi în alte locuri, încercăm astăzi să îndreptăm într-o formă individuală sentimentele, senzaţiile noastre înspre aceia aflaţi afară (pe câmpul de luptă), ca şi înspre aceia care în urma acestor evenimente au trecut prin poarta morţii.

Voi, care vegheaţi peste sufletele pământeşti.
Voi, care urziţi în sufletele pământeşti.
Spiritelor care din înţelepciunea cosmică acţionaţi cu iubire
Ocrotitor asupra sufletelor omeneşti.
Ascultaţi rugăciunea noastră.
Priviţi iubirea noastră.
Care una s-ar vrea
Cu razele voastre de puteri ajutătoare
Dăruite spiritului, trimiţând iubire!

Iar în privinţa acelora care au trecut deja în acest timp prin poarta morţii:

Voi, care vegheaţi peste sufletele din sferele cosmice.
Voi, care urziţi în sufletele din sferele cosmice.
Spiritelor, care din înţelepciunea cosmică acţionaţi cu iubire
Ocrotitor asupra oamenilor sufleteşti.
Ascultaţi rugăciunea noastră.
Priviţi iubirea noastră.
Care una s-ar vrea
Cu fluxurile voastre de puteri ajutătoare
Presimţind spiritul, iradiind iubire!

Iar Spiritul de care încercăm să ne apropiem deja de ani de zile prin strădaniile noastre de cunoaştere spirituală, care spre salvarea Pământului, spre libertatea şi progresul omenirii, a vrut să treacă prin Misteriul de pe Golgota, fie cu voi şi cu grelele voastre sarcini!

Cuvintele comemorative precedente au fost rostite de Rudolf Steiner în timpul războiului în acest mod, sau într-unul asemănător, la

fiecare conferinţă ţinută de el în cadrul Societăţii Antroposofice în ţările lovite de război.

Poate că acest timp greu de încercări, în care se află omenirea, va fi totuşi unul care va da de înţeles tot mai mult sufletelor omeneşti însemnătatea aprofundării spirituale; atunci acest greu timp de încercări nu va fi trecut în zadar pentru omenire, atât în acest prezent cât şi pentru viitor. Numai că în ziua de azi ai sentimentul – şi aceste lucruri nu sunt rostite drept critică asupra cuiva, ci tocmai pentru a apela la sentimentele bune şi corecte – ai sentimentul că încă nu a venit timpul în care oamenii să fi învăţat îndeajuns de la greutatea evenimentelor actuale. Ai sentimentul că trebuie să li se vorbească sufletelor omeneşti, inimilor omeneşti, tot mai limpede şi mai limpede din spiritul timpului. Căci vocile omeneşti nu sunt singurele care pot vorbi în ziua de azi; sunt vocile care răsună tainic din faptele foarte grave şi pe lângă gravitatea lor, atât de pline de importanţă.

Întregul pe care îl pot rosti astăzi, aş spune, doar poticnindu-mă şi insuficient în faţa dumneavoastră, îmi stă înaintea ochilor deoarece această călătorie în Elveţia de acum mi-a arătat multe tocmai în privinţa legăturii Mişcării noastre spirituale cu sarcinile timpului. Cel care a citit cu atenţie acel ciclu de conferinţe pe care l-am ţinut înainte de război la Viena [Nota 1] despre trăirile omului între moarte şi o nouă naştere şi despre ceea a putut fi expus acolo în general relativ la viaţa omenească, acela ştie că atunci, înainte de război, au fost indicate cauzele mai profunde, motivele mai profunde ale evenimentelor timpului care s-au manifestat atât de cumplit ulterior. Şi îmi este îngăduit să spun că tot ceea ce poate fi aflat acum aşa, printre rândurile vieţii, trebuie de fapt interpretat, în privinţa a ceea ce se petrece în exterior, drept o dovadă vie a corectitudinii celor spuse atunci.

Am desemnat atunci printr-o expresie radicală boala generală a timpului, după cum ştiţi. Se observă deja pe ici, pe colo, că acum oamenii au învăţat câte ceva din marile evenimente. Numai că pe de altă parte se observă de asemenea clar şi limpede, exact atunci când considerăm în corelaţiile lor amănuntele lucrurilor aparent nesemnificative, cât de imobilă a devenit gândirea omenească pe

planul fizic în decursul ultimelor secole, cât de încet ajung oamenii la deciziile şi măsurile pe care trebuie să le ia.

Aş dori să vă vorbesc astăzi la modul introductiv despre câte ceva care a putut fi trăit chiar în decursul acestei călătorii în Elveţia, deoarece, după cum îmi pare, este necesar ca aceia care se interesează de Mişcarea noastră să se poată încadra puţin şi în imaginea întregului ei context. Dar vă voi expune numai câte ceva, aforistic.

Ca un eveniment deosebit de satisfăcător poate fi considerat faptul că în timpul prezenţei mele de acum în Elveţia, s-au găsit oameni din cercul tinerilor academicieni de la Universitatea din Zürich care au vrut să organizăm un ciclu de conferinţe ţinute de mine la Zürich care să traseze legăturile cu diversele ştiinţe academice. Atunci am ţinut patru conferinţe la Zürich [Nota 2], dintre care cea dintâi a tratat relaţia ştiinţei spirituale antroposofice cu psihologia, cu ştiinţa sufletului; cea de-a doua relaţia acestei ştiinţe spirituale cu istoria, cea de-a treia cu ştiinţele naturii iar cea de-a patra relaţia ei cu ştiinţele sociale, cu marile probleme juridice, sociale ale popoarelor din timpul nostru. Şi poate nu greşim ţinta dacă totuşi am putut vedea atunci – deşi, desigur, la o mare depărtare de ceea ce ne-am fi dorit cu drag –, un anumit interes pentru această trasare de legături cu ştiinţele academice.

A putut fi arătat că ştiinţele academice aşteaptă pretutindeni acea completare, aş putea spune, acea împlinire care poate veni numai din partea ştiinţei spirituale orientate antroposofic, şi că ştiinţele parţiale ale prezentului rămân jumătăţi, sau chiar sferturi, dacă nu pot avea această completare. Nicăieri, unde mi-a fost îngăduit în Elveţia să ţin conferinţe nu am neglijat să las să se întrevadă ceea ce lipseşte în această direcţie prezentului nostru, şi ce trebuie să dobândească acest prezent pentru a-şi încorpora tendinţele care să-l conducă într-un viitor corect.

Se poate spune că, după ce la început în Elveţia a existat o puternică, curios de puternică opoziţie faţă de Mişcarea noastră, totuşi s-a putut simţi în ultimul timp, treptat – şi precis opoziţia nu s-a redus, ci a devenit chiar mai puternică – că, pe lângă opoziţie s-a dezvoltat un interes mai viu; şi s-ar putea să fie aşa, de vreme ce karma a adus

Goetheanumul nostru în Elveţia, că tocmai activitatea noastră în această ţară ar putea să aibă o mare însemnătate. În special atunci când ea este configurată aşa cum mă străduiesc eu să o configurez: ca activitatea noastră să depună mărturie totodată pentru acele izvoare ale cercetării spiritual-ştiinţifice, care în multe privinţe, din păcate, sunt ţinute ascunse, nescoase în evidenţă şi neluate în seamă tocmai în viaţa spirituală germană.

Acesta este un sentiment care în ziua de azi, pe de o parte te afectează chiar cu o anumită mâhnire, şi în mod tragic, iar pe de altă parte, desigur, şi cu o adâncă satisfacţie. Se poate spune: Cine cuprinde cu privirea întreaga pondere a faptului că împreună cu tot restul este ponegrită în prezent şi această viaţă spirituală germană de către patru cincimi din lume – aşa cum se făIesc ei înşişi –, într-adevăr ponegrită, acela care ia în vedere întreaga gravitate a acestui fapt – ceea ce nu se face întotdeauna – acela pe de o parte devine mâhnit, pe de altă parte îşi poate pune speranţe satisfăcătoare în faptul că poate tocmai din partea ştiinţei spirituale orientate antroposofic va fi oferită din nou şi în afară, în lume, posibilitatea acestei vieţi spirituale germane să-şi cucerească acea voce pe care trebuie să o aibă ea, dacă e să nu se producă daune evoluţiei Pământului. Găseşti şi vei găsi întotdeauna posibilitatea de a vorbi tuturor oamenilor, fără deosebire de naţionalitate, dacă le vorbeşti în adevăratul sens despre spirit, ceea ce înseamnă dacă le vorbeşti din adevăratele izvoare spirituale.

Te poate mâhni şi faptul că în timp ce pe de o parte vezi că aceste strădanii spiritual-ştiinţifice dobândesc oarece teren, pe de altă parte apare limpede la lumina zilei cum şi pentru o ţară ca Elveţia este tot mai dificil să se menţină faţă de ceea ce asaltează omenirea în ziua de azi. Nu este uşor ca în faţa presiunii a patru cincimi din lume să-ţi formezi o judecată liberă; şi nu este uşor nici măcar să găseşti cuvintele ca într-o astfel de ţară – care deşi este neutră, este totuşi o ţară în care cele patru cincimi din lume joacă un rol considerabil – să spui tot ceea ce trebuie spus. Relaţiile din lume s-au ascuţit foarte mult. Acum, pe acest teren, este în favoarea noastră în orice caz, faptul că simplul cuvânt, simpla învăţătură este sprijinită tocmai acolo prin formele şi creaţiile clădirii noastre din Dornach, care pune şi în faţa

privirii exterioare ceea ce vrea ştiinţa noastră spirituală, putând arăta în felul acesta că această ştiinţă spirituală, acolo unde i se îngăduie să intervină în viaţa practică, acolo unde nu este respinsă cu brutalitate, este capabilă deja să stăpânească şi să mânuiască viaţa care în prezent are cerinţe atât de mari de la oameni.

Atunci când vorbeşti în ziua de azi despre relaţia dintre ştiinţa orientată antroposofic şi alte ştiinţe şi voinţe ale lumii, atunci se pune problema că trebuie să aduci într-adevăr oamenilor reprezentări cu totul noi, neobişnuite. În general, în adâncurile conştienţei lor, oamenii sunt convinşi foarte confuz că de ici sau de colo trebuie să vină ceva nou. Dar ei sunt şi nemaipomenit de ne-elastici în privinţa gândirii lor, nemaipomenit de înceţi în asimilare. Se poate spune deja: O trăsătură fundamentală a timpului nostru de viaţă rapidă este aceea că oamenii gândesc atât de cumplit de încet. Acest aspect te întâmpină în lucrurile mărunte. La Zürich s-a ajuns să poată fi trase fire de la ştiinţa spirituală antroposofică înspre ştiinţele academice. La Basel am vorbit în public mai devreme decât la Zürich.

Cu puţin timp înainte de a trebui să plec din nou din Elveţia, a venit şi din Basel solicitarea să vorbesc într-un context academic despre relaţiile ştiinţei spirituale antroposofice cu celelalte ştiinţe. Dar a fost desigur prea târziu, astfel încât nu s-a mai putut satisface această cerere.

— Menţionez acest lucru din două motive: cel dintâi, pentru că ar fi fost de o mare importanţă să vorbesc direct într-un spaţiu dedicat doar ştiinţei academice, organizat pentru studenţimea din Basel, despre ştiinţa noastră spirituală; pe de altă parte îl menţionez pentru că oamenii au fost atât de lenţi, încât au venit abia înainte de închiderea porţilor.

Este caracteristic faptul că oamenii se hotărăsc abia înainte de închiderea porţilor pentru cele înspre care elasticitatea gândirii, capacitatea de a asimila rapid, i-ar fi putut conduce mai devreme. Este necesar să discutăm aceste lucruri între noi, ca să ne putem orienta în funcţie de ele. Este suficient să luăm în vedere astăzi numai una dintre aceste teme despre care v-am vorbit în ultima vreme, şi atunci vom vedea deja acel ceva important care trebuie să se întâmple.

Am vorbit la Zürich printre altele şi despre firele care trebuie trase între ştiinţa spirituală orientată antroposofic şi ştiinţa istoriei [Nota 3], viaţa istorică a omenirii. Doar avem în ziua de azi o istorie. Ea este predată, este predată copiilor, este predată studenţilor. Dar ce este această istorie? Este ceva care nu are nici măcar o bănuială despre forţele care domnesc în viaţa istorică a omenirii, din simplul motiv că întreaga viaţă intelectuală de astăzi urmăreşte să pună în mişcare raţiunea omului; să pună în mişcare conceptele şi ideile obişnuite, aşa-numite pe deplin conştiente, şi să înţeleagă totul pornind de acolo.

Da, astfel se poate înţelege natura exterioară, accesibilă simţurilor, se poate înţelege acea gândire care a trăit un triumf atât de mare pe tărâmul natural-ştiinţific; dar aplicând această gândire la istorie, s-a vrut să se facă din istorie o ştiinţă a naturii. Oamenii s-au străduit în secolul XIX să considere istoria aşa cum se consideră în ştiinţele naturii obiectele accesibile simţurilor. Însă aceasta este o imposibilitate, din simplul motiv că faptele istorice se află în cu totul alte raporturi cu viaţa decât cele natural-ştiinţifice. Ce au oamenii în vedere în privinţa vieţii istorice? Care sunt impulsurile istorice?

Cine crede că poate înţelege impulsurile istorice cu acea raţiune care în ştiinţele naturii poate fi folosită foarte bine, acela nu ajunge niciodată la impulsurile istorice, pentru că acestea acţionează în evoluţia omenească aşa cum acţionează visele în viaţa noastră de vis. Impulsurile istorice nu acţionează în conştienţa obişnuită, cu care dominăm viaţa de zi cu zi sau ştiinţele naturii, ci ceea ce se petrece în istorie acţionează prin impulsuri ca acelea care se desfăşoară numai în viaţa noastră de vis. Se poate spune că devenirea istorică este un mare vis al omenirii. Dar ceea ce intervine în vis ca imagini fugitive devine clar şi limpede în imaginaţiunile ştiinţei spirituale. De aceea nu există istorie care să nu fie ştiinţă spirituală; iar istoria care este predată în ziua de azi nu este istorie.

Hermann Grimm [Nota 4] a remarcat că istoricul *Gibbon* [Nota 5], când a descris primele timpuri ale cronologiei creştine, a descris doar apusul Imperiului roman, nu şi apariţia treptată a creştinismului, creşterea şi prosperarea sa.

Dar, firește, Hermann Grimm nu a ştiut motivul pentru care un

bun istoric poate descrie bine în orice caz o decădere, dar nu şi o creştere şi o devenire. Motivul este că în modul în care vor să înţeleagă oamenii în ziua de azi istoria, poate fi înţeles numai ceea ce se distruge, nu şi ceea ce devine, ceea ce creşte. Această devenire trăieşte în evoluţia omenirii aşa cum trăiesc de obicei visele în viaţa individuală. De aceea ea poate fi descrisă numai de acela care are imaginaţiuni. Iar cine nu poate avea imaginaţiuni, acela poate fi un *Ranke* [Nota 6], poate fi un *Lamprecht* [Nota 7]: el descrie doar cadavrul istoriei, nu şi adevărul devenirii istorice. Căci impulsurile devenirii istorice sunt doar visate de către conştienţă; iar dacă conştienţa obişnuită încearcă să tălmăcească aceste lucruri care devin istorice, le poate tălmăci numai când ele se află deja în subconştient.

Şi perioada contemporană ne oferă exemple interesante în acest sens. Cine a urmărit această perioadă contemporană, a văzut că în ultimele decenii interesul oamenilor faţă de marile probleme ale corelaţilor cosmice a murit mai mult sau mai puţin, sau a fost întru totul academizat – ceea ce este aproape acelaşi lucru cu a muri –, a fost scolasticizat, da, a fost scolasticizat. Şi există o corelaţie profundă între scolasticizarea din timpul nostru şi faptul că în prezent un pedant aflat în vârful celei mai importante republici vrea să emită cuvintele de ordine pentru omenire [Nota 8].

Dacă ne punem întrebarea: Unde a existat în ultimele decenii un simţ pentru marile corelaţii ale omenirii, pentru ideile care, aş spune, aveau un fel de caracter religios, chiar dacă un caracter religios brut, în timp ce toate celelalte erau mai mult sau mai puţin pe cale de a muri; unde a fost aşa ceva? – atunci se poate spune, dacă vedem corect situaţia: A fost la socialism.

— Acolo erau idei, dar idei care nu s-au îndreptat niciodată înspre viaţa spirituală, care s-au îndreptat numai înspre viaţa materială brută. Dar din păcate acestor idei nu li s-a opus nicio altă lume de idei. Şi dacă cunoşti ceea ce a apărut la suprafaţă ca idei ale socialismului, găseşti: Sunt oarecum idei istorice, sunt vise ale omenirii. Dar ce fel de vise?

Trebuie să ai un simţ pentru această devenire visată a evenimentelor istorice ale omenirii. Am încercat să le clarific aceasta

oamenilor în conferinţele din Elveţia [Nota 9], în sensul că am spus: Să se încerce să se facă din oameni care sunt foarte deştepţi, dar care nu au deloc o înţelegere pentru ceea ce numesc eu acum impulsuri de vis, personalităţi îndrumătoare şi conducătoare şi vom vedea cât de departe se ajunge.

— Încercaţi măcar o dată să răspundeţi practic la întrebarea: Cum se poate distruge sistematic o comunitate – aşa am spus, chiar şi în conferinţa publică – pe cât posibil de repede?

— Lucrurile trebuie aranjate în aşa fel încât să se formeze un parlament pentru această comunitate, şi să se aducă în acest parlament tot felul de savanţi şi de profesori: acesta este un mijloc sigur de a distruge sistematic o comunitate.

Nu e nevoie să fie profesori titulari, pot fi şi conducători socialişti, căci mişcarea are suficienţi profesori. Trebuie să ai un simţ pentru astfel de lucruri, şi atunci îţi vei spune: Cum a venit, de fapt, această întreagă teorie cuprinzătoare a socialismului? Dacă s-ar voi să transpună în realitate teoriile socialiste – probabil că omenirea va putea trăi o dovadă tragică a acestui fapt în Est, dacă nu va înceta din timp şi va încerca să le ducă mai departe –, ele nu vor putea decât distruge. Cum s-a ajuns că aceste idei socialiste au prins rădăcini în capetele omeneşti? Ce sunt, de fapt, aceste teorii?

Cel care vrea să ştie acest lucru trebuie să cunoască dinăuntru spre afară istoria ultimelor patru secole, dar în special pe aceea a secolelor XVIII şi XIX. El trebuie să ştie că ceea ce este istorie a ultimelor patru secole, este cu totul altceva decât ceea ce stă scris în cărţile de istorie; el trebuie să ştie că istoria ultimelor patru secole, şi în special cea a celor două din urmă este într-adevăr o imagine a luptelor omeneşti de clasă şi de status. Şi *Karl Marx* [Nota 10], de exemplu, nu a făcut nimic altceva decât că, ceea ce a visat omenirea în decursul celor patru secole, sau al ultimelor două, ceea ce a existat cu adevărat, dar acum este visat până la capăt şi trebuie să facă loc unui timp nou, în momentul în care a fost visat până la capăt, el a întemeiat drept teorie.

Socialismul, care a fost întemeiat în teoriile sale în clipa în care realitatea era deja visată până a capăt arată că raţiunea are nevoie de

ceea ce a fost deja distrus, de ceea ce a devenit deja cadavru, atunci când abordează lucrurile cu acele mijloace de cunoaştere, care, de exemplu, pot fi foarte valabile în ştiinţele naturii. Trebuie să realizăm tocmai dintr-o asemenea cunoaştere că lumea se află acum într-adevăr la un moment de răscruce, în care trebuie să înveţe să-şi schimbe modul de concepere a devenirii istorice a omenirii – şi prezentul a devenit şi el istorie, şi atunci când trăim în viitor, trăim tot în devenirea istorică; trebuie să realizăm că această devenire istorică nu poate fi înţeleasă altfel decât spiritual-ştiinţific. Căci oamenii nu pot dobândi o imagine corectă nici măcar a celor mai recente evenimente dacă nu dau atenţie ştiinţei spirituale. Aş vrea să vă dau un exemplu [Nota 11], pe care l-am expus adesea în ultima vreme.

Un eveniment important care s-a petrecut printre rândurile vieţii europene în Evul Mediu – aici suntem între noi, şi de aceea putem spune asemenea lucruri, deşi omenirea din afară râde adesea de astfel de lucruri; dar ea nu va râde mereu –; este acela că în decursul Evului Mediu s-a pierdut ştirea, cunoaşterea omenirii europene despre partea occidentală a lumii. Au existat într-adevăr întotdeauna legături, în special între Irlanda şi Anglia şi acel ţinut care se numeşte astăzi America. Pornind din Irlanda şi Anglia au fost cultivate mereu anumite legături spre Vest, şi abia în secolul în care după aceea a avut loc aşa-numita descoperire a Americii, a fost interzisă printr-un document papal, preocuparea de America. Desigur că pe atunci nu se numea „America”.

Legătura cu America a dispărut abia în momentul în care a urmat aşa-numita descoperire a Americii de către spanioli; dar istoria exterioară este atât de neclară încât de fapt oamenii au astăzi sentimentul că înainte de 1492 America nu a fost deloc cunoscută în Europa. Asta o cred aproape toţi oamenii. Şi ar putea fi expuse şi alte fapte similare, pe care ar trebui să le afirme ştiinţa spirituală din izvoarele ei. Ne aflăm acum tocmai la un moment de răscruce, în care tocmai viaţa istorică trebuie considerată din punctul de vedere al ştiinţei spirituale. Acum s-ar putea spune: Dar de vreme ce această ştiinţă spirituală, aşa cum o considerăm noi, s-a putut naşte abia în timpul nostru, cum este atunci cu timpurile anterioare?

Dacă ne întoarcem în timpurile vechi, găsim altceva, care se poate compara oarecum cu ceea ce numim noi în ziua de azi imaginaţiuni ale ştiinţei spirituale; găsim miturile, legendele, iar din puterea miturilor, din puterea legendelor, care erau imagini, au putut fi preluate impulsuri într-adevăr mai reale, mai conforme cu realitatea – chiar şi impulsuri politice – decât din învăţăturile abstracte ale istoriei sau economiei sociale actuale, sau a altora asemănătoare. Căci ceea ce îi ţine pe oameni laolaltă, ceea ce condiţionează convieţuirea socială a oamenilor nu trebuie prins în concepte abstracte. Acest ceva a fost exprimat mai înainte în mituri. Acum, noi nu mai putem compune iarăşi mituri; noi trebuie să ajungem la imaginaţiuni şi să cuprindem prin imaginaţiuni viaţa istorică, şi din acestea să imprimăm din nou impulsuri politice, care vor fi realmente altfel decât impulsurile fantastice la care visează în ziua de azi atât de mulţi oameni, sau mai exact: decât impulsurile pedante.

Fără îndoială, în ziua de azi este dificil să le mai spui oamenilor: Viaţa istorică este de fapt ceva care, opus reprezentării obişnuite, se desfăşoară în subconştient. Dar pe de altă parte, această viaţă tăinuită omului chiar bate tare la porţile evenimentelor, la poarta impulsurilor omeneşti în general. Se poate spune – şi acest lucru s-a văzut chiar la conferinţele de la Zürich [Nota 12] – că oamenii ar vrea pretutindeni să ajungă laolaltă cu acele străduanii de cunoaştere care vor şi ele să ajungă la spirit, dar cu mijloace total insuficiente.

La Zürich, oamenii fac cunoştinţă în special cu psihologia analitică, devenită acolo deja academică, aşa-numita psihanaliză [Nota 13], şi chiar după conferinţele mele au urmat cele mai ciudate controverse asupra legăturilor ştiinţei spirituale orientate antroposofic cu psihologia. Dar psihanaliştii se apropie, ca să zicem aşa, legaţi la ochii spirituali de această lume a ştiinţei spirituale, şi nu se pot familiariza cu ea. Dar această lume bate la uşa care ar trebui să fie deschisă oamenilor în ziua de azi.

Aşa de exemplu, există la Zürich un profesor *Jung* [Nota 14] care chiar de curând a scris iar o broşură despre psihanaliză – el a conceput multe scrieri de psihanaliză – şi care atinge acolo unele probleme; dar el arată cu acestea tocmai că poate aborda totul doar cu mijloace

insuficiente. Vreau să expun un fapt din menţionarea căruia veţi vedea imediat ce am în vedere. Jung expune un exemplu [Nota 15] care este expus mult de către psihanalişti în general.

Unei femei i se întâmplă următoarele: Ea este invitată într-o seară la o sindrofie urmând să rămână într-o casă în răstimpul serii. Stăpâna casei unde este invitată urmează să plece imediat după încheierea cinei, într-o staţiune balneară, pentru că nu este prea sănătoasă. Cina îşi urmează cursul, stăpâna casei pleacă, pleacă şi oaspeţii. Împreună cu un grup de oaspeţi pleacă şi doamna pe care o am în vedere. Oamenii mergeau aşa cum se obişnuieşte să se facă uneori când se pleacă seara de la o sindrofie, nu pe aşa-zisul trotuar, ci mergeau pe mijlocul străzii. Şi atunci a venit dintr-odată o trăsură de după un colţ.

Oamenii s-au ferit de ea, urcând pe trotuar, dar respectiva doamnă nu. Ea a fugit pe mijlocul caldarâmului, chiar în faţa cailor. Surugiul înjura, dar ea a continuat să alerge în acelaşi mod, până a ajuns la un pod peste un râu. Acolo ea a decis, pentru a ieşi din această situaţie neplăcută, să se arunce peste pod, în râu. Aceasta a făcut ea, şi abia a mai putut fi salvată de oamenii de la petrecere, care alergaseră după ea. Şi deoarece pentru cei din grup era soluţia cea mai la îndemână, ea a fost dusă înapoi de unde veneau, la casa femeii care plecase în călătorie. Ea l-a găsit acolo pe soţul femeii plecate şi a putut petrece cu el câteva ore în casa lui.

Acum, închipuiţi-vă tot ce poate face un om cu mijloace insuficiente dintr-o astfel de întâmplare. Găsiţi atunci, când vă apropiaţi în stilul psihanaliştilor de o astfel de problemă, acele zone tainice din suflet care ne învaţă că sufletul a avut deja, la vârsta de şapte ani, o trăire oarecare legată de cai, astfel încât femeia, la acea plecare de la petrecere, prin vederea cailor de la caleaşcă, a chemat din subconştient acea trăire anterioară şi aceasta a făcut-o să rămână perplexă, aşa încât nu a sărit într-o parte, ci a fugit în faţa trăsurii.

Astfel, pentru psihanalist întregul proces devine un rezultat al conexiunilor evenimentelor actuale cu „enigmele nerezolvate ale sufletului” din sfera educaţiei, şi aşa mai departe. Toate acestea sunt însă o urmărire a lucrurilor cu mijloace insuficiente, pentru că

respectivul psihanalist nu ştie că acest subconştient care domneşte în om este şi mai real decât presupune el, că este chiar cu mult mai rafinat şi mai deştept decât ceea ce are omul din raţiunea sa conştientă. Şi cu mult mai curajos şi mai temerar este adesea acest subconştient. Căci psihanalistul nu ştie că se afla un daimon în sufletul acelei femei care a plecat, aş putea spune la fel de bine, de la început s-a dus acolo cu gândul inconştient de a fi singură împreună cu bărbatul, după ce soţia acestuia va fi plecat.

Toate acestea sunt organizate cu cele mai rafinate mijloace ale subconştientului, căci omul face totul mult mai sigur atunci când nu participă şi conştienţa sa. Doamna a alergat în faţa cailor pur şi simplu pentru a fi salvată exact la timp, şi s-a comportat în consecinţă. Însă psihanalistul nu vede astfel de lucruri, pentru că el nu presupune că peste tot există o lume sufletesc-spirituală cu care sufletul omenesc se află în legătură. Dar Jung presimte aşa ceva. Din nenumăratele lucruri care îi apar, el presimte că sufletul omenesc se află într-o legătură cu nenumărate alte suflete. Dar el trebuie să fie totuşi materialist, pentru că altfel nu ar fi un om deştept al prezentului. Ce face el aşadar? El spune [Nota 16]: Pretutindeni, sufletul omenesc – acest aspect se vede din lucrurile care se petrec cu sufletul omenesc – se află în legătură cu realităţile spirituale din afara sufletului.

— Acestea însă nu există! Aşadar cum ne ajutăm aici? Păi sufletul are un corp, care provine din alte corpuri, iar acestea, la rândul lor, din altele; apoi există o ereditate, iar Jung îşi construieşte ideea că sufletul retrăieşte în conformitate cu ereditatea, tot ceea ce s-a trăit, de exemplu, în privinţa zeilor păgâni. Acestea mai există în om, prin ereditate există în el şi devin „zone sufleteşti izolate" care trebuie catehizate dacă vrei să eliberezi sufletul omenesc de ele.

El vede chiar că este o nevoie pentru sufletul omenesc să aibă o relaţie cu acestea, şi că ele ruinează sistemul nervos dacă nu sunt aduse în conştienţă. De aceea el formulează fraza [Nota 17] întru totul justificată din punctul de vedere al filosofiei de viaţă moderne: Sufletul omenesc nu poate exista, fără să se distrugă lăuntric, decât fiind în relaţie cu o fiinţă divină. Acest lucru este la fel de sigur pe cât de sigur este, pe de altă parte, că nu există nicio fiinţă divină. Problema relaţiei

fiinţei sufletului omenesc cu Dumnezeu nu are câtuşi de puţin de a face cu problema existenţei lui Dumnezeu.

Aşa scrie în cartea lui. Aşadar reflectaţi la ce anume se expune de fapt acolo: Se constată ştiinţific că sufletul omenesc trebuie să-şi construiască un raport cu Dumnezeu, dar este la fel de sigur că ar fi o nebunie să accepţi existenţa lui Dumnezeu; aşadar pentru propria sa sănătate, sufletul este condamnat să se amăgească cu existenţa unui Dumnezeu. Minte-te că există un Dumnezeu, căci altfel te îmbolnăveşti! – de fapt asta scrie în cartea lui.

Însă de aici se vede că marile probleme enigmatice bat la poartă, şi că prezentul se împotriveşte acestor lucruri. Dacă oamenii ar fi suficient de curajoşi, ar ieşi la fiecare pas în ziua de azi la iveală ceva asemănător. Numai că oamenii nu sunt suficient de curajoşi! Pentru că eu nu spun toate acestea ca să-l critic pe profesorul Jung, ci pentru că eu cred că în gândirea sa el este deja mai curajos decât toţi ceilalţi. El spune ceea ce trebuie să spună, în conformitate cu premisele prezentului. Ceilalţi nu o spun, ei sunt mai puţin curajoşi.

La toate aceste lucruri trebuie să reflectaţi dacă vreţi să cuprindeţi cu privirea ce înseamnă că ştiinţa spirituală vine cu adevăruri ca acesta: ceea ce se petrece în viaţa istorică a omenirii, şi în consecinţă şi în viaţa impulsurilor politice, nu are nimic de a face cu conştienţa obişnuită, nu poate avea nimic de a face cu conştienţa obişnuită; ci poate fi între-adevăr înţeles şi mânuit numai dacă poate interveni conştienţa imaginativă. S-ar putea spune chiar, în privinţa reprezentantului caracteristic al – după cum am spus adesea în ultima vreme – concepţiei antisociale despre istorie în politică, că wilsonianismul trebuie înlocuit printr-o cunoaştere imaginativă a realităţii.

Numai că wilsonianismul este foarte răspândit, şi mulţi oameni sunt wilsonieni fără ca ei să bănuiască aceasta. Nu se pune problema numelor, ci a faptelor care trăiesc printre oameni. Eu pot vorbi într-o anumită privinţă nepărtinitor despre *Wilson* [Nota 18], pentru că pot accentua întotdeauna faptul că eu am exprimat deja o judecată despre Wilson într-un ciclu de conferinţe ţinut înainte de război la Helsingfors [Nota 19], şi nu am avut nevoie să fiu învăţat abia în timpul războiului

prin Woodrow Wilson ce fel de spirit şade pe tronul Americii. – S-ar putea însă dovedi de-a dreptul uşor prin vocile adulatoare care au existat pretutindeni în privinţa lui Woodrow Wilson, şi care abia nu mult timp în urmă au dispărut. Acum oamenii ştiu chiar multe.

Acum ei ştiu chiar că acest domn care şede pe tronul Americii a preluat pentru conceperea celor mai eficiente documente republicane ale sale vechile mesaje ale răposatului împărat *Dom Pedro* [Nota 20] al Braziliei, din anul 1864, copiind pur şi simplu frazele conţinute acolo, iar în locurile în care Dom Pedro spunea: Trebuie să intervin pentru interesele Americii de Sud – acum el pune: Eu trebuie să intervin pentru interesele Statelor Unite ale Americii – şi aşa mai departe, cu transformările de rigoare.

Atunci când au apărut şi pe teritoriul nostru, la vremea lor, cele două cărţi ale lui Wilson [Nota 21] «Noua libertate» şi «Doar literatură», vocile care îl lăudau excesiv nu au fost mai puţine; şi asta nu a fost aşa demult, doar de cinci-şase ani în urmă. În acest domeniu al wilsonianismului, oamenii au învăţat câte ceva. Dar în privinţa multor altor lucruri ar fi deja necesar ca oamenii să înveţe, să înveţe de la evenimentele atât de profund radicale ale prezentului. Pentru aceasta, este în orice caz necesar ca unele lucruri să fie luate foarte în serios, lucruri care pot înflori numai pe terenul cunoaşterii spiritual-ştiinţifice.

Această ştiinţă spirituală orientată antroposofic este acuzată cu foarte multă uşurinţă că ar fi teoretică, şi i se reproşează că alte direcţii trec nemijlocit la treabă, că ele nu-i chinuie pe oameni cu necesitatea de a înţelege evoluţii cosmice, ci ele vorbesc oamenilor despre iubire, despre iubirea umană generală, despre ceea ce trebuie să iubească oamenii şi cum să iubească. Acum, milenii de-a rândul s-a vorbit despre iubire în acest mod, aşa cum încă vor mulţi să audă şi în ziua de azi; cu toate acestea, felul în care toată această iubire îşi găseşte expresie se vede în lume în ziua de astăzi.

Dacă lăsaţi însă ca ştiinţa spirituală să cuprindă un timp cu mult mai scurt sufletele omeneşti, atunci veţi vedea că dacă această ştiinţă spirituală cuprinde într-adevăr sufletele omeneşti, ea va răsări în inimile omeneşti deja ca iubire. Căci iubirea nu poate fi predicată.

Iubirea poate doar să crească atunci când ea este cultivată corect. Dar atunci creşte. Şi ea este un vlăstar al spiritului. Ea este şi la om un vlăstar al adevăratei cunoaşteri, al acelei cunoaşteri care nu se îndreaptă doar înspre materie, ci se îndreaptă înspre spirit.

Cu aceasta, nu am vrut să fac nimic altceva astăzi în această conferinţă introductivă decât să indic câteva simţiri care vor fi probabil importante pentru noi tocmai în acest timp. Dar am indicat cum vreau să procedez aici în următoarele conferinţe pe ramură. Eu voi avea de discutat tocmai ceea ce poate trezi în ziua de azi în sufletul omenesc puterea, curajul şi speranţa. Aş vrea să vorbesc despre tot ceea ce poate da ştiinţa spirituală omenirii altfel decât i-au dat secolele precedente, şi aş dori să vorbesc despre ştiinţa spirituală ca despre ceva viu, care nu este teorie în noi, ci care naşte în noi un al doilea om, un om spiritual, care îl poartă şi îl susţine pe celălalt în lume. Şi eu cred că de aceasta are nevoie prezentul înainte de orice.

A existat în Evul Mediu un timp, dumneavoastră îl cunoaşteţi cu toţii, în care mulţi oameni au avut imboldul, uneori de-a dreptul fantastic, de a face aur. De ce voiau ei să facă aur? Prin aceasta ei voiau ceva care nu se poate realiza în condiţiile terestre obişnuite. De ce? Pentru că ei vedeau că situaţia terestră obişnuită, dacă nu este spiritualizată, dacă nu este străbătută de impulsuri spirituale, nu poate da omului o adevărată mulţumire.

Acesta este, la urma-urmelor, şi conţinutul învăţăturii Evangheliei. Numai că, de obicei, oamenii trec cu vederea lucrul cel mai important, şi ei critică viziunea Evangheliilor că Împărăţia lui Dumnezeu a coborât pe Pământ. Or, nu este ea aici? Ea este aici! Numai că ea nu este în gesturile exterioare. Ea trebuie cuprinsă lăuntric. Numai că nu trebuie tăgăduită, aşa cum este ea tăgăduită în timpul nostru. Şi despre această coborâre a Împărăţiei Spiritului vrem să vorbim în perioada următoare.

În felul acesta am vrut astăzi, aş spune, numai să dau tonul. Timpul nostru depinde şi de construirea punţilor înspre Împărăţia în care trăiesc morţii – numărul acelora care au trecut acum prin Poarta morţii este de milioane. Ei trăiesc printre noi, şi noi putem să-i găsim. Cum putem să-i găsim, şi despre aceasta vrem să vorbim într-un mod

reînnoit.

CONFERINŢA A II-a

Berlin, 29 ianuarie 1918

Am atras deja adesea atenţia [Nota 1] în contextul consideraţiilor noastre asupra sentinţei ce străluceşte prin timpuri, aflată pe templul lui Apollo din Grecia: „Cunoaşte-te pe tine însuţi!”. Multe, infinit de multe din cerinţa de a tinde spre înţelepciunea omenească, şi cu aceasta înspre înţelepciunea cosmică, se află în această sentinţă. În orice caz, sentinţa a primit, ce-i drept, o importantă înnoire, o adâncire prin impulsul pe care l-dat Misteriul de pe Golgota. Despre toate aceste lucruri vom mai vorbi poate, dacă timpul ne-o permite, în decursul acestei ierni. Vom încerca să găsim calea exact înspre astfel de ţeluri care sunt indicate prin această sentinţă.

Aş dori să pornesc astăzi de la o considerare aparent exterioară a omului, aşadar oarecum de la o formă exterioară a cunoaşterii de sine omeneşti, care este însă numai aparent o cunoaştere exterioară, căci în ciuda acestui fapt este o primă forţă importantă dacă omul şi-o ia în stăpânire pentru a pătrunde şi în fiinţa interioară a omului. Aş vrea să pornesc, dar de fapt numai aparent să pornesc, de la forma omenească exterioară.

O considerare a acestei forme omeneşti exterioare se găseşte în ziua de azi în ceea ce este recunoscut ca ştiinţă, numai într-un sens care pentru o considerare spirituală mai înaltă este destul de nesatisfăcător. Putem deja spune: Cine vrea în ziua de azi să cunoască omul ca om, va găsi puţină stimulare la o asemenea cunoaştere a omului în ştiinţă, sau în orice caz în ştiinţa aşa cum este ea practicată în prezent. Căci ceea ce a produs deja această ştiinţă, ceea ce există deja puteţi vedea iarăşi din diversele indicaţii din ultima mea carte, ***Despre enigmele sufletului***.

Această carte oferă pietre de construcţie importante pentru o cunoaştere de largă perspectivă a fiinţei omeneşti. Dar tocmai aceste pietre de construcţie nu sunt căutate în ziua de azi. Şi ceea ce oferă în ziua de azi anatomia, fiziologia ş.a.m.d. dă foarte puţin omului care îşi pune întrebări, care vrea să pătrundă într-adevăr în fiinţa omului dintr-o cunoaştere a formei fizice exterioare a omului.

În acest sens, în fond, în ziua de azi mult mai mult dă modul de abordarea artistică. Putem spune deja: Multe lasă ştiinţa nesatisfăcute în ziua de azi. Şi atunci când cineva se poate decide să caute în sens goethean, şi în artă, anume în considerarea artistică a lumii, adevărul real, substanţial, probabil că va găsi mai mult adevăr în acest mod decât în ceea ce este ştiinţă recunoscută (oficial).

Va exista în viitor un mod de a vedea lumea care va fi tocmai cel provenit din ştiinţa spirituală, oricât de puţin se poate vedea încă în ziua de azi acest lucru. Va fi un mod de a vedea lumea care dintr-o anumită nevoie de cunoaştere omenească precisă va reuni perceperea ştiinţifică a lumii şi perceperea artistică a lumii într-o sinteză şi armonie superioară. În aceasta va fi conţinută cu mult mai multă clarvedere decât în acea clarvedere la care visează unii oameni în ziua de azi, dar tocmai că doar visează.

Dacă ne apropiem de forma omenească, putem percepe mai întâi ceva important la ea, dacă ne îndreptăm privirea – ceea ce am făcut, desigur, mai mult sau mai puţin, cu toţii – înspre această bază a formei omeneşti care ne întâmpină în schelet. Aţi văzut deja, desigur, cu toţii, un schelet omenesc şi aţi observat diferenţa care există înspre partea capului şi restul formei omeneşti. Veţi fi observat cu acest prilej că acest cap, este într-un anumit mod un întreg încheiat, închis în sine, care stă, de fapt, ca pe o coloană pe tot ceea ce constituie sistemul membrelor şi restul organismului omenesc. Putem distinge foarte uşor la schelet capul aşezat pe restul organismului.

Dacă luaţi în vedere în acest mod cea mai grosieră diferenţiere, puteţi remarca faptul că acest cap este de fapt configurat, mai mult sau mai puţin, sferic; nu este o formă sferică desăvârşită, dar forma sferică se prefigurează în capul omenesc. Acum, ca cercetător spiritual-ştiinţific trebuie chiar să avertizez să nu se pună analogii exterioare superficiale la baza unei străduanii de cunoaştere.

Dar viziunea capului omenesc ca apropiindu-se de forma sferică nu este o considerare superficială a formei capului omenesc; căci omul este în primul rând cu adevărat o dualitate, iar forma sferică a capului său nu este în niciun caz ceva întâmplător. Numai că trebuie să cuprindem cu privirea ce anume avem în faţa noastră prin capul

omenesc. O primă indicaţie în privinţa celor pe care le am în vedere aici, au fost date în cadrul consideraţiilor noastre spirituale în lucrarea pe care am numit-o ***Conducerea spirituală a omului şi a omenirii***, unde am indicat deja că în realitate capul omenesc reprezintă o imagine a întregului Univers, care ne întâmpină în exterior ca sferă spaţială, ca sferă goală.

Atunci când discutăm aceste lucruri, trebuie să vă atrag atenţia asupra a ceva aflat încă departe de omul actual în privinţa celui mai important mod de consideraţie; ceva pe care el îl aplică întotdeauna într-un domeniu, dar nu vrea să-l folosească tocmai acolo unde el are imense consecinţe. Niciunui om care ia în mână o busolă, un ac magnetic, care este îndreptat cu un capăt spre Polul Nord magnetic şi cu celălalt capăt spre Polul Sud magnetic, nu-i va trece prin cap să caute doar în acul magnetic cauza faptului că el se îndreaptă aşa; ci fizicianul se va simţi constrâns să privească drept un întreg acul magnetic şi forţa magnetică ce porneşte de la Polul Nord magnetic al Pământului, prin faptul că această forţă magnetică îndreaptă unul dintre capetele acului spre Polul Nord, şi pe celălalt spre Polul Sud.

În acest caz, motivul pentru ceea ce se petrece în acul magnetic, într-un spaţiu foarte restrâns, este căutat în marele Univers. În schimb, nu se face acelaşi lucru şi acolo unde el ar trebui să fie făcut, acolo unde multe ar depinde de faptul că s-ar face. Atunci când cineva observă în ziua de azi – şi anume, tocmai ca om de ştiinţă – că într-o fiinţă se formează o altă fiinţă, aşadar, de exemplu, atunci când cineva observă faptul că într-o găină se formează oul, acest lucru se petrece tot într-un spaţiu restrâns; în acest caz însă, de obicei omului nu-i vine ideea ca ceea ce trebuie să-şi spună în cazul acului magnetic să aplice şi aici şi să spună: Nu în găină, ci în întregul Cosmos se află motivul faptului că în corpul găinii se formează germenul oului.

— Dar exact la fel cum la acul magnetic este implicat, participă întregul Cosmos, tot aşa în corpul găinii, în corpul matern – în ciuda tuturor proceselor care sunt implicate aici –, este implicat, participă şi întregul Cosmos cu forma sa sferică.

Acele procese care conduc înapoi pe linie ereditară la strămoşi, doar co-acţionează atunci când în organismul matern se formează

germenul oului. Acest lucru este încă considerat în ziua de azi o erezie în raport cu ştiinţa oficială, dar este totuşi un adevăr. Şi în modurile cele mai diferite colaborează forţele Cosmosului. Şi, pe cât este de adevărat că în fapt la om – ceea ce spun este dovedit de embriologia empirică – capul, mai întâi în structura sa embrionară, se formează din întregul Univers, pe cât este de adevărat că acest cap ia fiinţă la început în organismul uman matern, tot atât de adevărat este, pe de altă parte, că forţele care au cauzat această geneză acţionează din întregul Cosmos şi că omul este, în privinţa capului său, o copie a întregului Cosmos.

Numai ceea ce este prins de cap, scheletul, se poate spune – dacă îl observăm separat – că în privinţa configuraţiei sale, a formei sale, este de fapt legat mai mult de ceea ce se află pe linia ereditară, ceea ce este legat de tată şi mamă, bunic şi bunică, decât de ceea ce se află afară, în Cosmos. Astfel, şi în privinţa genezei sale, a evoluţiei sale, omul este întâi de toate o fiinţă dublă, o dualitate. Conform formei sale, el este alcătuit pe de o parte din Cosmos, şi acest aspect iese la iveală în forma sferică a capului său; pe de altă parte, el este format din întregul curent ereditar, şi acest aspect iese la iveală în întreg restul organismului, care este ataşat de cap. Întreaga formă exterioară a omului ni-l arată ca pe o fiinţă hibridă, ne arată că el are o origine dublă.

Un asemenea mod de a considera lucrurile nu are numai însemnătatea că prin el învăţăm să cunoaştem ceva, ci şi o cu totul alta. Cine consideră în ziua de azi omul în conformitate cu îndrumările ştiinţei oficiale obişnuite, cine, de exemplu, priveşte la microscop şi vede germenul cum se dezvoltă, şi vede numai ceea ce se află este acolo, înăuntru – aşa cum ai vrea să vezi în acul magnetic de ce el are proprietatea de a se poziţiona aşa, pe direcţia nord-sud –, acela trăieşte într-un masiv de gânduri care îl face imobil şi nefolositor pentru viaţa exterioară, în mod deosebit atunci când procedează aşa ca în ştiinţa exterioară.

Şi dacă aplică astfel de gânduri în ştiinţele sociale, ele fie nu sunt suficiente, fie conduc la pedanteria mondială, care poate fi numită cu un alt cuvânt şi „wilsonianism”. Este vorba, aşadar, ce gândire este

atrasă în noi, ce forme iau naştere în gândurile noastre prin faptul că ne dăruim anumitor gânduri. Faptul de a şti despre lucruri are încă o importanţă redusă.

Ce anume face în noi un anumit mod de cunoaştere, ce utilitate aduce el cu sine, aceasta contează. Şi dacă avem un simţ deschis în a-l privi pe om în legătura sa cu întregul Cosmosului, atunci se vor trezi în noi şi acele gânduri care duc la considerarea etică a lumii, la considerarea juridică a lumii, care în realitate ar trebui să fie cea mai înaltă, dar care în ziua de azi este ceva absolut neobişnuit. Vedeţi aşadar că mai există şi alte impulsuri pentru a căuta o astfel de ştiinţă cum avem noi în vedere aici, decât satisfacerea, nu vreau să spun a curiozităţii, ci a simplei sete de cunoaştere.

Astfel, omul stă dinaintea noastră ca fiinţă dublă, ca fiinţă hibridă. Asta are o semnificaţie şi mai adâncă. Şi astăzi aş dori doar să dau tonul celor care ar trebui să ne preocupe, pentru a trezi în sufletele dumneavoastră un sentiment despre importanţa celor pe care le considerăm.

Să rămânem acum la faptul că în desfăşurarea ulterioară a vieţii noastre, capul – capul care ne întâmpină ca imagine a întregului Univers – este esenţialmente mijlocitorul pentru cunoaşterea noastră – nu vreau să spun „instrumentul", pentru că atunci nu aş rosti ceva întru totul corect. Dar nu numai capul singur este intermediar pentru cunoaşterea noastră – să rămânem la cunoaştere, la perceperea lumii –, capul ne-o intermediază, dar şi restul omului. Şi pentru că restul omului chiar şi conform provenienţei sale este total diferit de cap, este altceva, omul constă, şi în măsura în care este cognitiv, din omul-cap şi – îl numesc aşa cum l-am numit deja mai înainte [Nota 2] –, omul-inimă, pentru că în inimă se concentrează tot restul.

Suntem realmente doi oameni: duali, alcătuiţi dintr-un om-cap perceptiv în relaţie cu lumea, şi un om-inimă. Deosebirea este aceea că deşi omul ocărăşte uneori aşa de mult lumea, el îşi foloseşte exclusiv capul pentru a o cunoaşte. Ce anume stă la baza acestui fapt? Dacă am face o paralelă între cunoaşterea prin cap şi cunoaşterea prin inimă, nu ar rezulta mare lucru. Cel care poate cuprinde cu inima ceea ce cunoaşte capul, ar fi mai cald în cunoaşterea sa decât celălalt. Ar exista

o diferenţiere între oameni, dar deosebirea nu ar fi prea mare. Dar dacă ne apropiem de lucruri cu experienţa spiritual-ştiinţifică, atunci iese la lumină cu totul altceva. Omul îşi însuşeşte cunoştinţe, percepţii. Treptat, de noi se apropie percepţiile, cunoaşterea.

Atunci avem cazul următor. Modul în care ne raportăm cu capul la lume, modul în care percepem şi cunoaştem, se petrece într-o anumită privinţă repede; iar modul în care ne raportăm cognitiv la lume cu restul organismului la lume se petrece lent. La toate celelalte diferenţe pe care le-am expus deja iarna trecută [Nota 3] în privinţa evoluţiei lumii şi a omului, se mai adaugă faptul că acest cap al nostru se grăbeşte cu cunoaşterea sa, pe când restul organismului nu se grăbeşte. Aceasta are o însemnătate extrem de adâncă. Atunci când suntem educaţi conform şcolii, se urmăreşte, de fapt, numai educarea capului.

Oamenii sunt educaţi în ziua de azi numai pentru cap; acest lucru se poate face conform şcolii. Căci în cazul extrem în care capul participă mult timp la dezvoltarea cunoaşterii – dar la majoritatea oamenilor nu se merge atât de departe –, el se închide la vârsta de douăzeci şi ceva de ani. Atunci capul a terminat cu cunoaşterea sa, cu faptul de a-şi însuşi lumea. Restul organismului are nevoie pentru aceasta de întreg timpul de până la moarte. Şi putem spune deja: În această privinţă, capul merge aproximativ de trei ori mai repede decât restul organismului; restul organismului are timp; el merge de trei ori mai încet, el are un alt tempo.

De aceea, pentru acela care are darul să observe prin cunoaştere asemenea lucruri, este limpede că atunci când a cuprins ceva prin intermediul capului, trebuie să aştepte până când îl va fi unit cu întreg omul. Pentru a asimila ceva plin de viaţă, trebuie, într-adevăr, dacă asimilarea prin cap a durat circa o zi, să aşteptăm trei-patru zile, până când le vom fi asimilat pe deplin. Cercetătorul spiritual conştiincios nu va povesti niciodată ceea ce a asimilat doar cu capul, ci numai ceea ce a înţeles cu întreaga sa fiinţă. Acest lucru are o importanţă extraordinar de vastă şi profundă.

În ziua de azi noi putem da, de fapt, copiilor noştri în conformitate cu instituţiile existente, doar un fel de cunoaştere prin

cap; noi nu le dăm o cunoaştere pe care să o suporte restul organismului. Se rămâne la cunoaşterea prin cap, la o cunoaştere care este deja pregătită în aşa fel încât trebuie asimilată rapid prin intermediul capului şi pe care omul şi-o poate aminti mai târziu.

Este drept că la materiile despre care este vorba în învăţământ, oamenii nu-şi amintesc de ele mai târziu şi sunt bucuroşi dacă uită lucrurile la scurt timp după ultimul examen. Faţă de o cunoaştere care poate fi prelucrată întru totul de restul organismului, s-ar dezvolta în orice caz, atunci când omul şi-ar reaminti-o, iubire, bucurie, căldură. Cu cele mai adânci taine ale misteriilor omenirii este corelat modul în care trebuie configurată predarea, pentru ca ulterior când omul priveşte de-a lungul întregii sale vieţi, când priveşte înapoi la anii săi de şcoală, să le poată duce dorul cu căldură, cu bucurie, cu o anumită fericire.

În acest domeniu este imens de mult de făcut. Căci cel care este familiarizat cu lucrurile respective, acela ştie că tot ceea ce le oferim în ziua de azi în special copiilor, este pregătit din capul locului în aşa fel încât restul organismului nu îl primeşte, în aşa fel încât nu produce bucurie ulterior. De aceasta este legat faptul că în prezent oamenii îmbătrânesc relativ repede din punct de vedere sufletesc. Căci aceasta este taina omului: Atunci când capul are, de exemplu, vârsta de 28 de ani, restul organismului, care vine în urma lui în dezvoltare, are abia o treime sau o pătrime din această vârstă. Restul organismului menţine un tempo care este de trei-patru ori mai lent. Vom mai cunoaşte şi alte raporturi.

Aşadar omul ar putea, dacă s-ar veni pedagogic în întâmpinarea acestor misterii, să preia ceva care este atât de rodnic, atât de priincios încât i-ar ajunge până în clipa când moare. Căci dacă el a preluat astfel de lucruri până la vârsta de 25 de ani şi are nevoie de ele de un timp de trei ori mai lung pentru prelucrarea lor, restul organismului le-ar putea prelucra până la vârsta de 75 de ani. Dar pentru om, în întreaga sa entitate, cunoaşterea pe care şi-o însuşeşte capul nu are o însemnătate cuprinzătoare, ci numai acea trăire de cunoaştere interioară pe care şi-o însuşeşte omul în întreaga sa entitate. Dar în privinţa acesteia, viaţa publică de azi are chiar aversiune; ea vrea să

primească doar ceea ce este înţelepciune a capului.

Căci gândiţi-vă numai – puteţi socoti uşor întreaga importanţă a ceea ce am aici în vedere: cineva ar putea asimila până la vârsta de 15 ani atât de mult cu capul, încât, dacă va prelucra aceste concepte şi aceste concepte s-ar referi, de exemplu, la administrarea problemelor publice, la vârsta de 45 de ani el ar fi matur pentru a fi ales într-un post de administraţie a oraşului, într-un parlament; căci acolo el trebuie să se încadreze ca om întreg.

Căci trebuie să spunem: Dacă putem să-i aducem omului până la vârsta de 15 ani asemenea forţe ale conceptelor, care ar putea fi prelucrate cu întreaga fiinţă a vieţii sale, atunci la vârsta de 45 de ani el va fi matur să fie ales într-un consiliu orăşenesc sau într-un parlament. Iar la baza concepţiilor celor din vechime, care mai aveau încă o cunoaştere a acestor lucruri din misterii, se aflau astfel de lucruri. Astăzi, dimpotrivă, strădaniile merg în sensul de a scădea pe cât de mult este posibil limita vârstei, căci în ziua de azi orice om este la vârsta de 20 de ani la fel de matur pe cât era înainte cineva de 80 de ani. Dar în această privinţă nu pot decide cerinţele pretenţiile avide, ci numai o adevărată cunoaştere.

Aceste lucruri au, aşadar, deja o aplicare de o importanţă fundamentală pentru viaţă. Întreaga noastră viaţă publică este reglată să ţină seama numai de ceea ce sunt oamenii prin capetele lor. Dar în ciuda faptului că este aşa, că de fapt în ziua de azi, prin aceea că oamenii comunică fiind în contact social între ei, ei comunică înţelept numai cu capul, această comunicare între capete – gândiţi-vă numai la aceasta: întreaga comunicare socială este doar o comunicare între capete! – este întru totul nepotrivită pentru a configura o viaţă socială. Căci de unde provine capul?

Capul omului – am expus acest lucru – nu este de la acest Pământ, el este creat tocmai din Cosmos. Şi dacă vrem să ne ocupăm cu capul de problemele pământeşti, nu o putem face. Cu capul nimeni nu este naţionalist, cu capul nimeni nu este cineva care să aparţine unei anumite părţi a Pământului. Cu capul ar trebui să decidem numai în privinţa a ceea ce aparţine întregii lumi. Pentru a putea decide, în schimb, în privinţa a ceea ce aparţine Pământului, trebuie să

concreştem mai întâi de-a lungul întregii noastre vieţi cu ceea ce aparţine Pământului şi face din noi cetăţeni ai Pământului, şi nu cetăţeni ai Cerului.

Aceste lucruri trebuie să fie aşa. Ceea ce poate sta la baza judecăţilor opiniei publice, trebuie extras din cunoştinţele mai profunde asupra omului. Şi din nou trebuie să luăm în vedere – astăzi vreau doar să trasez fire, lucrurile vor fi dezvoltate mai departe: Ceea ce a exprimat *Goethe* ca idee a metamorfozei are o profundă însemnătate şi are o aplicaţie mult mai largă decât a putut să facă din ea Goethe însuşi pe timpul său.

Capul nostru este aşadar configurat din Cosmos. Dacă considerăm lucrurile spiritual-ştiinţific, trebuie să spunem: În întregul timp ce se desfăşoară între moarte şi o nouă naştere, noi lucrăm – da, noi lucrăm acolo în Cosmos –, pentru a ne alcătui capul. Lucrăm la organismul nostru, lucrând cu predilecţie între moarte şi o nouă naştere la capul nostru. Acest cap este într-o anumită privinţă mormântul sufletului în privinţa a ceea ce era sufletul înainte de naştere sau, dacă vrem să spunem, înainte de concepere. Aici ajung în repaus acele activităţi pe care le executăm între moarte şi o nouă naştere într-o viaţă spirituală. Şi la ceea ce este într-o anumită privinţă este format din lumea spirituală se adaugă apoi ceea ce este ataşat de el, provenind din curentul ereditar. Dar ce este ceea ce atârnă de cap, provenind din curentul evolutiv ereditar?

Este ceva care, totuşi, este în corelaţie cu capul. Am atras deja mai înainte atenţia [Nota 4]: Ceea ce este la om în afara capului său, este predispoziţia pentru capul din încarnarea viitoare. Întreg restul organismului este ceva care poate trece prin metamorfoză în capul din încarnarea viitoare. Forţele pe care le perfecţionăm de-a lungul întregii vieţi se smulg, atunci cântaine d trecem prin poarta morţii, din restul organismului; dar ele rămân în acea configurare pe care a avut-o restul organismului în timpul vieţii; pe acestea le purtăm în răstimpul dintre moarte şi următoarea naştere şi le transformăm în cap. În capul nostru avem deci întotdeauna şi ceea ce este moştenire din încarnările anterioare. Iar în restul organismului nostru avem totodată ceva care acţionează determinant pentru configurarea capului nostru din

încarnarea viitoare. În această privinţă, noi suntem de asemenea o natură dual㠖.

Gândiţi-vă cum, dacă privim lucrurile astfel încât omul este într-adevăr cu totul aşezat în corelaţiile cosmice, ajungem la ideea că într-adevăr el nu se naşte şi nu se formează pur şi simplu în fragmentul de timp şi spaţiu pe care îl avem în faţa noastră când privim lucrurile în vederea fizică exterioară, ci că el este încadrat într-un context imens. Şi este deosebit de stimulator să priveşti lucrurile, nu numai aşa cum a făcut-o deja Goethe [Nota 5], să te uiţi la unul dintre oasele coloanei vertebrale şi apoi la oasele capului, şi să-ţi spui că oasele capului nu sunt decât vertebre transformate, ci este extrem de stimulator să vezi cum tot ceea ce este în cap, este şi în restul organismului. Numai că cere o considerare extrem de lipsită de prejudecăţi ca să recunoşti, de exemplu, nu numai nasul, şi tot ceea ce este la cap, drept o astfel de transformare, ci şi că tot ceea ce este în restul organismului este doar într-o metamorfoză mai recentă; că totul este transformat printr-o metamorfoză anterioară în ceea ce ne întâmpină apoi la cap.

Am spus: Din punct de vedere pedagogic, consecinţele unei astfel de concepţii sunt extraordinar de importante, şi dacă gândirea oamenilor se va îndrepta cândva înspre această cunoaştere spiritual-ştiinţifică, atunci de aici vor reieşi cerinţe infinit de importante pentru ceva cum este, de exemplu, pedagogia practică. Înainte de toate este important un lucru: În viaţă, îmbătrânim. Dar, de fapt, putem spune doar că trupul nostru fizic îmbătrâneşte. Căci oricât de ciudat ar fi – eu am menţionat deja acest lucru [Nota 6] –, trupul nostru eteric, următoarea parte spirituală a fiinţei noastre, devine tot mai tânăr.

Cu cât devenim noi mai bătrâni, cu atât mai tânăr devine trupul nostru eteric. Şi în timp ce devenim ridaţi şi devenim cheli în ceea ce priveşte trupul fizic, devenim, sau măcar putem deveni tot mai bucălaţi şi mai înfloritori în ceea ce priveşte trupul nostru eteric. Dar, în orice caz – aşa cum natura exterioară se îngrijeşte ca trupul fizic să îmbătrânească –, noi trebuie să ne îngrijim ca trupului nostru eteric să rămână aprovizionat cu forţe tinereşti. Însă putem face aceasta numai

dacă introducem prin cap o asemenea hrană spirituală de reprezentări încât să ajungă spre a fi prelucrată în întreaga viaţă.

Un observator spiritual-ştiinţific poate vedea în minte – cum să fie învăţaţi copiii din cea mai fragedă tinereţe –, cum este omul este o copie a întregului Univers, o imagine a înţeleptei ordini divine a Universului, dar al unei astfel de ordini divine a Universului încât ea să fie cuprinsă nemijlocit, în mod elementar, şi nu prin aceea că li se spun oamenilor versete din Biblie care nu sunt înţelese. Dar toate acestea trebuie să fie create din spiritul ştiinţei spirituale, şi atunci va exista o cunoaştere cu capul mult mai plină de sevă decât în ziua de azi. Însă aceasta va fi un izvor de întinerire pentru om pe toată perioada vieţii sale, în timp ce învăţământul nostru actual nu este o asemenea sursă de întinerire, ci contrariul ei.

Şi dacă noi în ziua de azi suntem în fericita situaţie de a nu fi nişte acrituri îngrozitoare din cauza instruirii noastre din tinereţe, aceasta este aşa numai pentru că modul actual de a ne îngriji de cap – care s-a răspândit de aproximativ patru secole şi a ajuns astăzi la punctul său culminant –, încă nu a putut ruina atât de multe din cele care există totuşi drept cultură moştenită din vechile timpuri. Dar dacă vom proceda tot aşa încât să predăm doar pentru cap, atunci suntem pe cea mai bună cale de a educa nişte înăcriţi. Eu am spus deja recent [Nota 7] – războiul a întrerupt lucrurile – mari au fost în anii dinainte de război migrările înspre sanatorii, mari au fost mijloacele [pe care le folosea omul] pentru a-şi înlătura nervozitatea.

Toate acestea sunt corelate cu faptul că nu îi sunt date capului cele de care are nevoie întregul om. Am menţionat şi cât de puţine găsim că oamenii trebuie să se îngrijească în modul corect de aceste lucruri. Căci eu trebuie să mă gândesc mereu la faptul că în urmă cu câţiva ani m-am dus o dată într-un sanatoriu, pentru a vizita pe cineva de acolo. Am ajuns acolo chiar la amiază. Întreaga mulţime a pacienţilor sanatoriului a defilat prin faţa noastră. Într-o oarecare măsură erau oameni de-a dreptul ciudaţi, care îşi aveau într-adevăr înscrisă parţial nervozitatea pe faţă, şi care îşi bâţâiau mâinile şi picioarele.

Dar după aceea l-am cunoscut pe cel mai nervos, pe cel mai

bâţâitor din acel sanatoriu, anume pe medicul conducător. Şi trebuie să spun deja că un medic conducător nu găseşte metoda corectă de vindecare a pacienţilor săi, dacă el însuşi este cel care are nevoie cel mai mult de tratament. În rest, era un om extraordinar de amabil şi drăguţ, dar el era un exemplu al acelor oameni care în orice caz nu au preluat în tinereţea lor ceea ce îi poate menţine întineriţi de-a lungul vieţii lor. Astfel de lucruri nu pot fi modificate prin oarece reforme izolate pentru ca, din starea existentă, să aducă o altă stare; astfel de lucruri pot fi îmbunătăţite numai dacă este îmbunătăţit întregul organism social. De aceea trebuie să ne îndreptăm atenţia asupra întregului organism social.

S-a avut deja grijă prin marile legi ale Universului ca omul individual să nu-şi poată satisface egoismul în astfel de domenii, ci ca el întrucâtva să-şi poată găsi prosperitatea numai atunci când o caută în comunitate cu ceilalţi. Aşa îmi reprezint eu – şi îşi poate reprezenta acest lucru oricine nu îşi reprezintă numai ceea ce trăieşte în senzorial, ci poate privi dincolo de sensibil, în suprasensibil, de unde trebuie să vină forţele pentru reformarea lumii în viitorul apropiat – aşa îmi reprezint eu că în asemenea domenii, dar şi în altele se poate face introducerea spiritual-ştiinţificului în viaţă, se poate face prin faptul că oamenii elaborează concret, în mod sincer, onest, cele pentru care poate da impulsurile ştiinţa spirituală. Vedeţi, în sensul despre care am vorbit frecvent şi despre care vom mai tot vorbi, nu avem nevoie să alergăm după clarvedere, ci avem nevoie doar să cuprindem cu înţelegerea într-un mod plin de sens omul ca fiind leit spiritualităţii universului, şi atunci ajungem deja la spiritualitate.

Este imposibil să-l cuprinzi pe om în totalitatea sa şi să-l pătrunzi cu privirea, fără să pătrunzi cu privirea şi să ai în vedere ceea ce stă la baza omului ca spiritual. Însă ceva este necesar, şi eu am atras adesea atenţia asupra acestui fapt [Nota 8]: dezbărarea de viciul atât de îngrozitor existent în ziua de azi privind toate întrebările referitoare la concepţia despre lume: dezbărarea de comoditatea faţă de cunoaşterea omului. Întreaga noastră considerare spiritual-ştiinţifică ne arată că trebuie să înaintăm pas cu pas, că trebuie să avem înclinaţia să intrăm în detalii, pentru a clădi un întreg

pe aceste amănunte, că trebuie să pornim oarecum de la senzorialul aflat în imediata noastră apropiere, pentru a urca în suprasensibil. Putem aproape apuca cu mâinile suprasensibilul în sensibilul aflat la îndemână.

Căci cel care poate cuprinde cu privirea în mod corect capul omenesc, acela vede în el ceea ce este format din întregul Univers, şi el vede în restul organismului omenesc ceea ce se formează din nou în Univers, pentru a reveni apoi din Univers în următoarea încarnare. Dacă considerăm corect ceea ce percepem cu simţurile în afară, putem deja ajunge în mod foarte corect la suprasensibil. Însă este nevoie să ne asumăm incomoditatea, să lăsăm omul să ajungă măcar atâta la drepturile sale, încât să admitem în privinţa cunoaşterii sale ceea ce, de exemplu, admitem în cazul unui ceas sau al unui lucru întru totul obişnuit. Oricine a învăţat cât de puţin cum lucrează împreună mecanic lucrurile va recunoaşte că nu poate înţelege un ceas fără să aibă în vedere interacţiunea roţilor.

Despre om vorbeşte însă oricine, fără să aibă o asemenea pretenţie, şi anume fiecare crede că poate vorbi chiar şi despre cea mai înaltă natură a omului şi foarte adesea se bazează pe faptul că spune: Da, adevărul trebuie să fie „simplu" – şi apoi cioplește acea acuzaţie împotriva ştiinţei spirituale care constă întotdeauna în aceea că ştiinţa spirituală ar fi mult prea complicată. Pofta omenească poate în orice caz merge în sensul ca omul să vrea să-şi însuşească probabil în cinci minute sau chiar instantaneu ceea ce este necesar pentru cunoaşterea celei mai înalte fiinţe a omului. Numai că omul este o fiinţă complicată. Tocmai în aceasta constă măreţia lui în Univers, în faptul că este o fiinţă complicată, şi trebuie să depăşim înclinaţia spre comoditate în cunoaştere, dacă vrem să pătrundem într-adevăr în fiinţa omului.

Nu există nicio înţelegere a ceea ce este necesar pentru timpul nostru, dacă oamenii nu vor să se pună în situaţia de a pătrunde măcar presimţind întreaga complexitate a naturii omeneşti. Căci prin aceea că noi cultivăm numai cunoaşterea prin cap, că nu vrem să prelucrăm cu întreg omul ceea ce învaţă capul, şi nu dăm capului ceea ce poate fi prelucrat de omul întreg, prin aceasta îl încadrăm pe om în ordinea socială în aşa fel încât, cum s-ar spune, nu vrem să facem din viaţa

pământească o oglindire a unei vieţi suprasensibile, spirituale. Suferim de o ciudată dihotomie. Dar aceasta nu este o scindare în două ca acea scindare în două despre care am vorbit mai înainte, ci este o scindare în două vătămătoare, pe care trebuie să o învingem.

Viaţa omenească s-a schimbat în decursul evoluţiei. Pentru a observa aceasta, este nevoie să mergem înapoi numai patru secole, sau nici măcar atâta. Cel care ştie realitatea, nu din istoria literară uzuală, ci din istoria spirituală a vieţii, acela ştie cât de infinit de diferită încă mai erau viaţa şi gândirea în secolul XVIII faţă de secolul XIX. Trebuie doar puţin să ne întoarcem înapoi şi vom vedea cât s-a schimbat de patru secole încoace întreaga gândire omenească. Întreaga gândire omenească, care s-a schimbat aşa, a ajuns treptat până în secolul XX să formeze concepte tot mai abstracte.

Au venit tot mai mult concepte pentru cap. Dacă luăm conceptele despre om, pline de sevă, din secolele XIII, XIV, dacă privim ştiinţele naturii ale acestor secole: Este o deosebire grandioasă faţă de legităţile abstracte, de legitatea uscată a actualelor ştiinţe ale naturii! Există o carte foarte cunoscută, atribuită lui *Basilius Valentinus* [Nota 9]. Lucruri foarte interesante se găsesc în ea. De curând a scris un savant suedez [Nota 10] o carte despre „materie", citând în ea şi diverse din Valentinus, iar judecata sa în această privinţă este: Înţeleagă cine poate asta; tocmai că nu poate fi înţeleasă.

Noi credem desigur, că el nu poate înţelege nimic din această carte a lui Valentinus. Căci Valentinus, citit cu conceptele pe care le aduce omul în ziua de azi din fizică şi chimie, este întru totul de neînţeles! Acest fapt este legat de aceleaşi lucruri de care este legat faptul că buna, vechea înţelepciune de viaţă „Ora dimineţii îl are pe Dumnezeu şi aur în gură" s-a transformat în decursul timpului în acea altă înţelepciune: „Ora dimineţii are aur în gură". În felul acesta, buna expresie europeană „Ora dimineţii îl are pe Dumnezeu şi aur în gură" a devenit americană: „Ora dimineţii are aur în gură".

Acel timp vechi era pătruns în privinţa descrierii şi conceperii naturii de ceea ce vine din întreg omul. Astăzi este cunoaşterea prin cap. Datorită acestui fapt, ea este pe de o parte abstractă, uscată şi nu îl umple pe om de-a lungul întregii sale vieţi; iar pe de altă parte ea este

totuşi foarte spirituală. Stăm în faţa acestei naturi duale, în sensul că noi producem de fapt spiritualul în ziua de azi; aceste concepte abstracte sunt spiritualul cel mai spiritual care poate exista, dar ele sunt incapabile să înţeleagă spiritul. Este extrem de uşor de vedem la ce dihotomie ajunge omul prin acele concepte spirituale pe care şi le-a alcătuit. Tocmai în privinţa acestor concepte spirituale el a devenit, în mod ciudat, materialist.

Dar dacă conceptele ar fi corecte, din ele nu s-ar naşte niciodată materialismul. Pur şi simplu existenţa conceptelor abstracte este deja prima refutare a materialismului. În această dihotomie trăim noi. Ne-am spiritualizat extrem de mult de patru secole încoace, şi trebuie ca în acest spiritual, pe care îl avem doar abstract, să găsim din nou spiritualul viu. Noi ne-am înălţat la a avea numai concepte obiective, dar trebuie să ajungem din nou la Imaginaţie, Inspiraţie, Intuiţie. Noi am lepădat ceea ce ne-a parvenit din înţelepciunea ereditară anterioară străveche în Imaginaţiuni, Inspiraţii şi Intuiţii.

Trebuie să le recâştigăm, după ce am renunţat atât de mult la această suculenţă a cunoaşterii întregului om. Aceasta este ceva care îl poate umple deja pe om cu întreaga seriozitate faţă de spiritual-ştiinţific. Şi dacă în aceste două conferinţe pe care mi-a fost din nou îngăduit acum să le ţin în faţa dumneavoastră am vorbit mai mult introductiv, intenţia mea a fost de a arăta cum din cea mai exterioară considerare a omului poate proveni impulsul de a ne preocupa cu ceea ce stă spiritual la baza lumii. Urmând aceste impulsuri şi idei omenirea va ajunge la ceva care îi lipseşte astăzi enorm de mult: veracitatea interioară.

Nu putem aspira cu adevărat rodnic spre spirit dacă nu aspirăm în veracitate lăuntrică, şi nu vom greşi drumul niciodată dacă prin experienţa de viaţă ne dobândim cunoaşterea că o armonie corectă între cunoaşterea prin cap şi cunoaşterea prin inimă este posibilă numai atunci când într-adevăr ne poziţionăm înăuntrul vieţii. Căci de aceea tocmai oamenii prezentului nu vor să transpună cunoaşterea prin cap în cunoaştere cu inima, deoarece cunoaşterea prin inimă nu numai că are nevoie de mai mult timp, ci pentru că ea şi reacţionează faţă de cunoaşterea prin cap, o respinge, dacă aceasta este

neadevărată. Restul omului se face remarcat atunci ca un fel de conştiinţă. Or de aceasta se teme omenirea prezentului, înclinată doar spre cap.

Şi acum, în încheiere – deoarece pentru noi se va pune mereu problema, atunci când suntem împreună aşa, între noi, să examinăm şi poziţia în întreaga lume a strădaniei noastre spiritual-ştiinţifice, pe care am caracterizat-o în modul în care am făcut-o astăzi şi ultima oară – în încheiere câteva remarci, care rezultă pentru noi în mod direct practic.

Ştiinţa spirituală nu poate reuşi decât dacă oamenii o iau în serios conform cu adevărul, căci ea trebuie să se apropie de cea mai profundă nevoie a omului acum în prezent. Ea trebuie să se expună acelor chinuri ale conştiinţei care pot lua naştere cu uşurinţă atunci când inima îi spune „Nu" capului. Căci inima îi spune mereu „Nu" capului atunci când omul nu caută spiritualul, sau dacă tinde spre cunoaştere din pur egoism, din poftă, ambiţie ş.a.m.d. Din acest motiv a fost deja necesar ca în domeniul ştiinţei spirituale să nu lăsăm să apară de nicăieri nici cel mai mic compromis.

Ştiinţa spirituală trebuie practicată pozitiv din sine însăşi; nu se pot face compromisuri cu jumătăţi de măsură, sferturi sau optimi; aceasta este în ziua de azi o chestiune prea serioasă. Ne este îngăduit ca după ce am spus câte ceva în introducere, să lăsăm să urmeze aceste remarci, care nu au în vedere nimic personal, chiar dacă se leagă de ceva personal. O mare parte a adversităţii faţă de ştiinţa spirituală nu poate fi înţeleasă decât dacă o avem în vedere conform genezei şi devenirii sale. Ici sau colo apare de exemplu cineva care se îndreaptă în modul cel mai vehement împotriva ştiinţei spirituale. Există şi alte cazuri decât cele pe care le am acum în vedere, dar în multe cazuri adversitatea faţă de ştiinţa spirituală provine din aşa ceva, cum doresc să vă expun acum cu un caz concret.

Eram o dată la Frankfurt am Main, pentru a ţine conferinţe. Atunci mi-a telefonat cineva că un domn ar vrea să vorbească cu mine. Nu aveam nimic împotrivă şi am spus că putem vorbi la o dată pe care am stabilit-o. Respectivul a venit şi mi-a spus: „Ah, de atâta timp vin mereu după dumneavoastră în călătorii pentru a vedea dacă pot să vă

vorbesc o dată". Nu aveam nimic împotrivă, dar nu aveam nici pentru. Respectivul a pălăvrăgit apoi despre tot felul de lucruri. Dar nu se poate altfel decât să iei ştiinţa spirituală în serios, şi dacă asta vrei, atunci trebuie să respingi unele lucruri care se petrec şi care vor să se arate a fi savante. Nu poţi să faci tot felul de compromisuri. Nu am fost nepoliticos cu omul, dar l-am trimis la plimbare, l-am lăsat să observe că în continuare nu-i voi da nicio atenţie.

A fost cea mai profundă convingere a mea că omul spunea vorbe goale, dar căuta să fie sprijinit în acest sens. Acest aspect a apărut într-adevăr în nenumărate cazuri.

— Ceea ce vă spun eu acum nu o spun fără sens, ci tocmai pentru a caracteriza anumite fenomene.

— Aşadar a trebuie să-l trimit pe omul acela la plimbare. Multe din cele spuse de acel om erau extrem de măgulitoare, dar conta numai dacă în strădaniile lui „şi pentru" spiritual-ştiinţific era ceva adevărat.

La scurt timp după aceea au apărut în Elveţia comunicări ale acestui om, din care rezulta că de fapt ar trebui vorbit despre „demonicul" şi „diabolicul" din ştiinţa spirituală a lui Steiner. Aş mai putea relata şi o poveste ulterioară a acestei chestiuni, dar nu v-o mai spun şi pe ea. Acesta este însă unul dintre modurile în care apar oponenţii pe ici sau pe colo. Foarte adesea sunt oameni care de fapt au căutat cumva o legătură, şi a căror căutare a legăturii a trebuit ignorată din anumite motive. Multe au trebuit să fie ignorate, pentru a menţine ştiinţa spirituală curată. Trebuia deja să ne impunem acest lucru.

Acum, în legătură cu aceasta vreau să vă menţionez altceva. Mult stimatul nostru prieten *Dr. Rittelmeyer* [Nota 11] a vorbit recent în revista «Lumea creştină» despre relaţia ştiinţei noastre spirituale cu problema religioasă, şi a încercat cu acest prilej să respingă alte prejudecăţi vizavi de ştiinţa noastră spirituală într-un mod extrem de remarcabil şi pentru care îi suntem recunoscători. Sper că vă va deveni cunoscut tuturor articolul Dr. Rittelmeyer apărut în «Lumea creştină». Dar acum Dr. *Johannes Müller* [Nota 12], care este cunoscut multora, s-a văzut nevoit să scrie o serie de articole în trei numere ale aceleiaşi «Lumi creştine» împotriva acestui eseu al Dr. Rittelmeyer.

Chiar nu este intenţia mea să mă refer într-un fel oarecare la

ceea ce a scris Dr. Johannes Müller. Căci timp de un şir lung de ani, care nu are început, în esenţă strădania mea a fost întotdeauna să nu vorbesc despre Dr. Johannes Müller; căci eu am motive să ţin departe ştiinţa spirituală de strădaniile diletante, să nu o implic în vreun fel în compromisuri.

Şi cred că acest lucru se poate atinge cel mai bine dacă nu-ţi pasă de acestea, sau cel puţin nu te interesează să vorbeşti despre ceea ce trebuie să acţioneze prin propria sa valoare, dacă poate acţiona. Niciodată nu l-am menţionat pe Dr. Johannes Müller într-un context particular. Numai că în acest timp al nostru nu există prea mult simţ faţă de ceea ce este, la drep vorbind, adevăr şi neadevăr în aceste domenii.

Dacă veţi parcurge acum articolele lui Johannes Müller, veţi găsi că ele conţin o bună parte din ceea ce trebuie numit neadevăruri obiective, cauzate sau de nechibzuinţă sau de altceva. Abundă în aşa ceva. Asemenea lucruri trebuie avute în vedere. Eu a trebuit într-un caz să caracterizez un asemenea neadevăr: neadevărurile lui Dessoir [Nota 13], în cartea mea ***Enigmele sufletului*** [Nota 14]. Acum sunt acum foarte curios, căci la ceea ce s-a dovedit că scrie profesorul de la Universitatea din Berlin, ar trebui de fapt să urmeze ceva. Citiţi al doilea articol pe care l-am scris în cartea mea Despre enigmele sufletului, despre modul în care acţionează profesorul Dessoir. Desigur că oricine scrie acum, după ce există acest articol, despre cartea lui Dessoir şi nu ia în considerare acest articol, are partea sa de vină la aceste lucruri.

Dar oamenii în ziua de azi nu iau aşa aceste lucruri, mulţi scuzându-se: Nu am ştiut – ca şi cum nu acela care afirmă ceva ar trebui întâi să aibă în vedere în mod corect lucrurile.

— Acum, în privinţa neroziilor în sensul că afişele mele ar fi „de reclamă" ş.a.m.d. [Nota 15], mai degrabă îi las să judece pe aceia care cunosc conferinţele şi afişele lui Johannes Müller [Nota 16], iar că la conferinţele mele s-ar conta pe nevoia deosebită de senzaţie a oamenilor [Nota 17], şi despre asta îi las tot pe alţii să judece. Nu este mult de când un foarte apreciat domn în vârstă, care vrea într-adevăr să-şi formeze o judecată scrupuloasă despre aceste lucruri, mi-a spus

că de fapt el se miră că la conferinţele mele vin atâţia oameni, căci eu nu mă străduiam deloc să le fac uşoare. Acum, se poate dovedi foarte uşor că acuzaţiile lui Johannes Müller sunt neadevărate.

Căci la simpla anunţare că vin într-un oraş unde ştiinţa spirituală încă nu a prins teren, de obicei nu vin prea mulţi oameni la conferinţele mele; acolo unde vin însă, aceasta provine din faptul că într-un asemenea loc în mod real s-a lucrat şi s-a făcut publicitate. Cu toate acestea nu vreau să mă refer în continuare la aceasta, ci cel mult la ultimul paragraf din alocuţiunea lui Johannes Müller, în care se abordează faptul că eu vorbesc despre „drama lui Dumnezeu", care trebuie salvat prin oameni şi altele asemănătoare, şi unde Johannes Müller umple o coloană şi jumătate de articol prin faptul că aduce la un loc, smulgându-le din contextul lor, aşa cum îi vine lui, afirmaţii din cartea mea ***Creştinismul ca fapt mistic*** [Nota 18].

Dar prin ceea ce a omis, tot ce spune deve un nonsens absolut. În cartea mea despre creştinism se spune contrariul despre „Drama lui Dumnezeu şi a vrăjirii Sale". Johannes Müller se scuză totuşi, spunând că lui nu i-au putut fi clare cărţile mele. Acest lucru îl cred în mod cert! Dar fără să fi înţeles cât de puţin, Johannes Müller se năpusteşte asupra acestei cărţi. Eu am atras adesea atenţia asupra faptului că această carte vede în Misteriul de pe Golgota – în contrast cu tot restul misteriilor – nervul central. Johannes Müller nu are nicio simţire pentru acest lucru. Eu nu aş cere aşadar niciodată ca el să înţeleagă cartea mea, şi nici nu cred că el ar fi în stare să o facă, însă o critică. Şi remarcabil este faptul că această carte a fost tipărită în anul 1902; aşadar în anul 1906 ea exista deja de patru ani.

Se ştie că eu mi-am expus chiar la acel timp, în prima ediţie de atunci, raportul meu faţă de ştiinţele naturii pe de o parte, şi faţă de filosofie pe de altă parte. ***Creştinismul ca fapt mistic*** a devenit o carte cunoscută. Acum, faptul că ea nu i-a devenit cunoscută lui Johannes Müller e treaba lui. Dar eu menţionez că ea era cunoscută în 1906, şi că era tot aşa legată de concepţia mea generală despre lume, precum de exemplu ***Filosofia libertăţii***, Aşadar cine îşi forma în anul 1906 o părere despre mine, trebuia să mă ia din punctul de vedere al întregii mele concepţii despre lume şi, în fond, nu putea lua doar jumătăţi.

Aşadar este o realitate că în 1906 ***Creştinismul...*** era deja apărt de patru ani. Dar în anul 1906 mi-a fost trimisă cartea «Predica de pe munte» [Nota 19] a lui Johannes Müller. Acolo exista dedicaţia: „Domnului Rudolf Steiner, în amintirea plăcută a ***Filosofiei libertăţii***. Mainberg, 17. VIII. 06". Această chestiune face parte dintre acelea în care am fost obligat să le ignor; căci nu era posibil să fac compromisuri în direcţia despre care am vorbit. Şi eu consider că este bunul meu drept ca în loc să spun cuiva: Eu văd ideile dumneavoastră aşa şi aşa –, să tac, atunci când mă abordează în acest mod.

Dar faptul că taci, uneori îi enervează cel mai mult pe oameni. Spuneam că trebuie să căutăm adversitatea faţă de ştiinţa spirituală în condiţiile reale. Acest lucru le este adesea mult mai neplăcut oamenilor, când dezvălui situaţiile reale. Aş putea să vă povestesc lucruri şi mai neplăcute. Dar cine citeşte acum articolele Dr. Johannes Müller despre prietenul nostru Dr. Rittelmeyer, probabil ar face bine să nu caute adversitatea numai în aceste lucruri, ci şi în astfel de contribuţii, din care am redat una minoră. Trebuie să urmărim pretutindeni dacă nu găsim cu mult mai multe motive adevărate decât cele aflate la suprafaţă. Îl roade pe om, când el vine cu „plăcuta amintire a ***Filosofiei libertăţii***" şi celălalt nu reacţionează şi nu dă niciun răspuns.

Nu am vrut să vă ascund această mică contribuţie, probabil şi la psihologia lui Johannes Müller, ca să vedeţi şi acolo mai clar (lucrurile), decât le-aţi vedea probabil doar prin articolele lui.

CONFERINŢA A III-a

Berlin, 5 februarie 1918

Ceea ce am expus în repetate rânduri, ceea ce am discutat adesea aici din cele mai diferite puncte de vedere [Nota 1]: faptul că acea situaţie de alternare între veghe şi somn are o însemnătate mai profundă în viaţa omenească decât pare pentru observarea exterioară – la acestea ar trebui să reflectaţi bine pentru o observare de ansamblu a lumii, pentru o situare practică în lume în cel mai idealist sens. Pentru observarea obişnuită există faptul aparent că omul alternează cu conştienţa sa între starea de veghe şi cea de somn.

Ştim că aceasta este doar un fapt aparent. Căci noi am discutat

adesea, din cele mai diferite puncte de vedere [Nota 2], că aşa-numita stare de somn nu durează numai între adormire şi trezire, ci că pentru o anumită parte a fiinţei noastre se menţine şi în timpul dintre trezire şi adormire. Trebuie să spunem: Nu suntem niciodată treji pe deplin, temeinic, cu toată fiinţa noastră. Somnul se prelungeşte şi în starea noastră de veghe. Cu o parte a fiinţei noastre dormim continuu. Acum ne putem întreba: Cu ce parte a fiinţei noastre suntem de fapt cu adevărat treji permanent în timpul aşa-numitei stări de veghe?

Suntem treji în privinţa percepţiilor noastre, în privinţa a tot ceea ce percepem din lumea sensibilă prin simţurile noastre de la trezire până la adormire. Aceasta este chiar caracteristica percepţiei obişnuite, anume că de la o ne-legare de lumea sensibilă exterioară trecem la trezire la o stare de a fi legaţi cu ea, că foarte curând simţurile noastre încep să fie active şi aceasta ne smulge din acea stare letargică, pe care o cunoaştem în viaţa obişnuită drept starea de somn. Aşadar cu percepţiile noastre senzoriale suntem treji în adevăratul sens al cuvântului.

Deja mai puţin treji – o autoobservare făcută aşa cum trebuie poate demonstra acest lucru oricui, şi noi am menţionat-o adesea şi puteţi citi mai multe detalii în această privinţă în cartea mea ***Despre enigmele sufletului*** – mai puţin treji, dar în aşa fel încât să putem desemna starea ca fiind stare de veghe reală, suntem în privinţa vieţii noastre de reprezentare. Trebuie să diferenţiem viaţa noastră de percepţie de viaţa propriu-zisă de gândire şi reprezentare.

Dacă retraşi de la percepţiile senzoriale, aşadar fără să fim îndreptaţi înspre afară, reflectăm, atunci noi suntem la această reflectare deja în sensul obişnuit al cuvântului, şi chiar şi în sensul superior al cuvântului, treji, chiar dacă această stare de trezie din viaţa de pură reprezentare are întotdeauna o nuanţă de visătorie; la unii oameni mai mult, la alţii mai puţin. Şi chiar dacă la mulţi oameni în viaţa de reprezentare se poate amesteca bine aspectul de visare, în mare şi în ansamblu putem totuşi spune: Noi suntem treji şi atunci când ne reprezentăm. Dar nu suntem treji în timp ce simţim. Fără îndoială, sentimentele tălăzuiesc în afară dintr-o viaţă sufletească nedefinită şi nediferenţiată, iar prin aceea că ne reprezentăm

sentimentele, prin aceea că în sentiment, în simţire se amestecă mereu reprezentări, aşadar activităţi treze, suntem de părere că în simţire am fi de asemenea treji.

Însă în realitate nu este aşa. În realitate, activitatea noastră în simţire este exact la fel ca visarea obişnuită. Există o profundă înrudire între starea de vis şi starea de simţire propriu-zisă. Dacă am fi capabili în orice moment să luminăm ceea ce visăm – căci cea mai mare parte a vieţii noastre de vis se pierde pentru noi – prin reprezentări, aşa cum luminăm viaţa noastră de sentiment, atunci am şti ceva despre viaţa noastră de vis exact în aceeaşi măsură în care ştim despre viaţa noastră de sentiment, căci sentimentele propriu-zise nu sunt altceva decât vise prezente în suflet. Sentimentele, afectele şi chiar într-un anumit sens şi viaţa pasională sunt prezente în sufletul nostru ca visare.

Niciun om nu poate spune prin viaţa sa de veghe, ce se desfăşoară de fapt acolo când simte, sau în ceea ce simte. Acestea tălăzuiesc în sus, după cum am spus, dintr-o viaţă sufletească nedefinită, nediferenţiată şi pe care noi o iluminăm apoi cu lumina reprezentării. Dar este o viaţă de vis. Această înrudire a vieţii afectelor şi sentimentelor cu viaţa de vis a fost bine cunoscută chiar şi de ne-ocultişti, ca de exemplu de eminentul estetician *Friedrich Theodor Vischer* [Nota 3], care a accentuat adesea ce înrudire profundă există în viaţa sufletească a omului între simţire şi visare.

Şi mai adânc în viaţa sufletească se află viaţa propriu-zisă a voinţei. Ce ştie atunci omul despre ce se petrece de fapt în interiorul său, atunci când spune: Vreau să apuc o carte –, şi când îşi întinde mâna şi ia cartea? Ce se petrece acolo între muşchi şi nerv, ce se petrece în organism şi de asemenea ce se petrece în suflet, pentru ca un impuls voliţional să treacă în mişcare, în acţiune, nu este ştiut de om mai mult decât sunt ştiute de el evenimentele din somnul profund fără vise. În fapt este aşa: Esenţa propriu-zisă a vieţii noastre de voinţă este iluminată, la rândul ei, de viaţa noastră de reprezentări. De aceea ea ne apare ca şi cum ne-ar fi conştientă, dar esenţa propriu-zisă a vieţii de voinţă se află în realitate şi de la trezire până la adormire într-o stare deplină de somn.

Vedem aşadar: Cu adevărat treji, treji în adevăratul sens al cuvântului, suntem doar în privinţa percepţiilor noastre în lumea sensibilă şi a vieţii noastre de reprezentare; adormiţi, chiar şi referitor la starea de veghe, suntem în privinţa vieţii de sentimente, pe care de fapt o visăm, şi în special în privinţa vieţii noastre volitive, pe care de fapt o dormim încontinuu. Aşa se extinde starea de somn în starea de veghe. Să ne reprezentăm aşadar, cum mergem noi prin lume: Ceea ce trăim noi în stare de veghe cu conştienţa noastră sunt doar perceperea lumii sensibile şi lumea noastră de reprezentare; şi înserată în această trăire a omului este o lume în care înoată sentimentele şi impulsurile noastre de voinţă, o lume care este împrejurul nostru aşa cum aerul este împrejurul nostru, dar care nu intră deloc în conştienţa obişnuită. Cine se apropie în felul acesta de lucruri, realmente nu este prea departe de a recunoaşte în jurul său o aşa-numită lume suprasensibilă.

Numai că tot ce am spus eu acum are consecinţe importante. În spatele a ceea ce am menţionat se ascund fapte importante ale întregii vieţi. Cel ce ajunge să cunoască viaţa pe care o duce sufletul omenesc între moarte şi o nouă naştere – puteţi face cunoştinţă cu această viaţă într-o formă mai abstractă prin ciclul de conferinţe ***Făptura interioară a omului şi viaţa între moarte şi o nouă naştere*** [Nota 4], care a fost ţinut în primăvara anului 1914 la Viena şi care este tipărit – şi cel care se familiarizează cu aceasta, va vedea că în această lume pe care o străbatem dormind, trăim împreună cu aşa-numiţii morţi. Morţii sunt mereu aici. Ei se mişcă, se manifestă aici, într-o lume suprasensibilă.

Noi nu suntem separaţi de ei prin realitatea noastră, suntem separaţi de ei doar prin starea de conştienţă. Nu suntem separaţi de morţi altfel decât suntem separaţi în somn de lucrurile din jurul nostru: Noi dormim într-o încăpere, şi nu vedem nici scaunele şi nici alte lucruri care sunt în cameră, în ciuda faptului că ele sunt acolo. Noi dormim în aşa-numita stare de veghe în privinţa sentimentului şi a voinţei printre aşa-numiţii morţi – doar că nu percepem aşa, exact la fel cum nu percepem obiectele fizice, care sunt în jurul nostru, atunci când dormim.

Aşadar noi nu trăim separaţi de lumea în care domnesc forţele

morţilor; noi suntem într-o lume comună cu morţii. Suntem separaţi de ei în conştienţa obişnuită numai prin starea de conştienţă. Această cunoaştere a faptului de a fi împreună cu morţii va fi una dintre cele mai importante componente pe care ştiinţa spirituală le are de sădit pentru viitor în conştienţa omenească generală, în cultura omenească în general. Căci oamenii care cred că ceea ce se petrece, se petrece numai datorită faptului că acţionează forţele care sunt percepute în viaţa sensibilă, nu cunosc nimic despre realitate; ei nu ştiu că în viaţa care se desfăşoară aici acţionează continuu forţele morţilor, că acestea sunt încontinuu aici.

Şi dacă vă amintiţi acum ce am spus în prima conferinţă, când am arătat că practic în ziua de azi, în acest timp materialist, oamenii au o perspectivă complet falsă asupra vieţii istorice, că noi propriu-zis visăm sau dormim istoria în adevăratele ei impulsuri, atunci vă puteţi forma o idee şi despre faptul că în ceea ce nouă ne scapă din viaţa istorică din cauza visării sau dormitului, pot trăi forţele morţilor. În viitor va veni o considerare a istoriei care va ţine cont de acele forţe care au trecut prin poarta morţii şi trăiesc cu sufletele lor în lumea dintre moarte şi o nouă naştere. O conştienţă cu întreaga omenire, şi cu aşa-numita omenire decedată, va avea de dat un cu totul alt colorit culturii omenirii.

Modul de abordare ce îi rezultă cercetătorului spiritual, care poate aplica practic cele tocmai spuse, arată multe amănunte concrete despre această convieţuire dintre aşa-numiţii vii şi aşa-numiţii morţi. Dacă omul ar putea lumina cu reprezentările sale până jos în sentimentele şi impulsurile sale volitive conform naturii lor, atunci ar avea o conştienţă vie continuă despre existenţa celor morţi. Aceasta însă nu o are acum. Şi conştienţa lui obişnuită nu o are din motivul că lucrurile se repartizează în mod neobişnuit în cadrul vieţii noastre de conştienţă. S-ar putea spune: pentru înţelegerea unei corelaţii cosmice mai înalte este de fapt mult mai important decât viziunea stării de veghe şi a stării de somn de un al treilea aspect. Care este acest al treilea aspect?

Acest al treilea este ceea ce se află între primele două, ceva care pentru omul prezent este întotdeauna doar o un moment, pe lângă

care trece fără să-l bage de seamă: Este trezirea şi adormirea. Omul actual nu acordă prea multă atenţie trezirii şi adormirii. Şi cu toate acestea: trezirea şi adormirea sunt în conştienţa generală a omului extraordinar de importante. Cât de importante sunt, rezultă atunci când luminăm trăirile permeate de inconştient ale conştienţei obişnuite cu experienţele conştienţei clarvăzătoare. După ce am făcut atâţia ani pregătiri pentru aşa ceva, putem chiar lumina total imparţial astfel de lucruri, pornind de la fapte suprasensibile.

Există întru totul o posibilitate pentru conştienţa clarvăzătoare, nu doar se familiarizeze în general cu faptele lumii suprasensibile, cu lumea în care zăbovim de exemplu între moarte şi o nouă naştere, ci există o posibilitate pentru conştienţa clarvăzătoare – deşi această posibilitate nu este aşa simplă ca aceea tocmai menţionată şi caracterizată – de a veni, dacă e să mă exprim grosier, în contact individual, în corespondenţă cu un suflet individual destrupat. Dumneavoastră ştiţi acest lucru. Vreau doar să mai adaug: Observaţia este mai dificilă – dificilă pentru înţelegerea ştiinţifică generală a condiţiilor suprasensibile – doar din motivul că aici trebuie învinse cu mult mai multe piedici.

Deşi în prezent multor oameni le reuşeşte atât de puţin să obţină rezultate ştiinţifice generale despre lumea suprasensibilă, totuşi nu se poate spune că acest lucru este extraordinar de dificil; căci el nu este ceva aflat în întregime departe de capacităţile sufleteşti omeneşti obişnuite. Dar este mai dificil în particular să ajungi în legătură cu aceste suflete din simplul motiv că legătura individuală reală, concretă a sufletului omenesc ce trăieşte aici, în trup, cu sufletul destrupat, presupune ca acela care năzuieşte la o astfel de legătură, cel care ajunge în situaţia de a avea o asemenea legătură, de a avea aşadar contact cu suflete individuale destrupate, să poată trăi într-adevăr într-o anumită măsură mai înaltă în spiritualul pur, neafectat de faptul că astfel de viaţă concretă în spiritualul pur poate trezi foarte uşor tocmai porniri inferioare ale omului, din motive pe care le-am expus adesea [Nota 5]: anume că însuşirile superioare ale existenţei suprasensibile sunt înrudite cu instinctele inferioare ale omului – nu cu impulsurile superioare ale oamenilor încorporaţi –, la fel cum

impulsurile inferioare ale entităţilor suprasensibile sunt înrudite cu însuşirile spirituale superioare ale oamenilor. Descriu acest lucru ca pe o taină însemnată în interacţiunea cu lumea suprasensibilă, o taină cu un conţinut din cauza căruia unul sau altul pot eşua foarte uşor. Dar dacă acest vârf de stâncă este biruit, dacă omul poate avea un contact suprasensibil fără ca prin aceasta el să fie deviat de la lumea experienţelor spirituale, atunci o asemenea legătură, comunicare este întru totul posibilă. Numai că ea se configurează foarte, foarte diferit de ceea ce suntem obişnuiţi să considerăm în lumea sensibilă drept o comunicare.

Vreau să vorbesc foarte concret: Atunci când vorbiţi aici, în lumea sensibilă, de la om la om, dumneavoastră vorbiţi şi celălalt vă răspunde. Dumneavoastră ştiţi că vă produceţi cuvintele prin organul dumneavoastră fonator; cuvintele provin din gândurile dumneavoastră. Simţiţi că sunteţi creatorii cuvintelor dumneavoastră. Ştiţi că vă auziţi pe dumneavoastră în timp ce vorbiţi şi că în timp ce răspunde celălalt, îl auziţi pe celălalt, şi atunci ştiţi: Dumneavoastră staţi tăcut, îl auziţi pe celălalt acum.

— Vedeţi dumneavoastră, sunteţi obişnuiţi profund cu un astfel de raport prin aceea că sunteţi conştienţi numai de faptul că avem contact cu alte fiinţe în lumea fizică.

Dar comunicarea cu sufletele destrupate nu este aşa. Oricât de ciudat ar suna: Comunicarea cu sufletele destrupate este exact inversă. Atunci când dumneavoastră împărtăşiţi celui destrupat gândurile dumneavoastră, nu vorbiţi dumneavoastră, ci el vorbeşte. Este exact aşa cum, atunci când aţi vorbi cu cineva, ceea ce gândiţi dumneavoastră, ceea ce vreţi să-i împărtăşiţi, nu le rostiţi dumneavoastră, ci le rosteşte celălalt. Iar ceea ce vă răspunde aşa-numitul mort, nu vă parvine din afară, ci urcă din interiorul dumneavoastră, îl trăiţi ca viaţă interioară. Cu aceasta trebuie să se obişnuiască mai întâi conştienţa clarvăzătoare, că noi înşine suntem cel care pune întrebarea în celălalt, şi că celălalt este cel care răspunde în noi. Această răsfrângere completă a fiinţei este necesară.

Cine este familiarizat cu astfel de lucruri, ştie că o asemenea răsfrângere a fiinţei nu este uşoară. Căci ea contrazice toate cele cu

care este obişnuit omul; căci obişnuinţele se formează în decursul vieţii; dar nu numai atât; ea contrazice chiar toate cele înnăscute omului. Căci faptul de a crede că noi înşine vorbim atunci când întrebăm, şi celălalt tace atunci când i se răspunde, este totuşi înnăscut omului. Şi cu toate acestea, cele tocmai spuse sunt valabile în comunicarea cu fiinţele suprasensibile.

Această răsfrângere a fiinţei, prin care trece conştienţa clarvăzătoare, vă va putea atrage atenţia asupra faptului că o bună parte a neperceperii morţilor se datorează faptului că ei intră în relaţie cu cei vii într-un mod care nu este numai neobişnuit pentru cei vii, ci le pare de-a dreptul imposibil. Cei vii pur şi simplu nu aud ceea ce le spun morţii din adâncurile fiinţei lor; şi cei vii nu sunt atenţi la aceasta, atunci când altcineva spune acelaşi lucru pe care îl gândesc ei înşişi, pe care ei înşişi ar vrea să-l întrebe.

Acum însă lucrurile stau aşa că dintre cele două stări de conştienţă de mijloc – trezirea şi adormirea – care trec uşor pentru omul prezentului, întotdeauna numai una este potrivită pentru întrebări şi cealaltă numai pentru răspunsuri. Particularitatea este că atunci când adormim, acest moment al adormirii este deosebit de favorabil pentru a pune întrebări morţilor, ceea ce înseamnă, pentru ascultarea întrebărilor, pe care le punem celui mort, din el în afară. Atunci când adormim, suntem deosebit de dispuşi să auzim venind din cel mort ceea ce voim noi să întrebăm.

Numai că imediat după aceea adormim în conştienţa noastră obişnuită, şi consecinţa este că noi punem realmente sute de întrebări morţilor, că vorbim cu morţii despre sute de lucruri la adormire, dar că nu ştim nimic despre aceasta, pentru că după aceea adormim. Acest moment trecător al adormirii este un moment de o importanţă imensă pentru contactul nostru cu morţii.

Şi, la rândul său, momentul trezirii ne dispune în mod deosebit în a percepe răspunsurile morţilor. Dacă nu am trece imediat la perceperea sensibilă, ci am putea zăbovi la momentul trezirii, am fi foarte apţi în acele momente să primim mesaje de la morţi. Numai că aceste mesaje ne-ar apărea ca şi cum ar urca din propriul nostru interior.

Dumneavoastră vedeţi că există două motive, atât pentru unul cât şi pentru celălalt, pentru care conştienţa obişnuită nu dă atenţie relaţiilor cu morţii. Unul constă în aceea că atât la trezire cât şi la adormire noi ne conectăm imediat la o stare care este adecvată să stingă ceea ce trăim în aceste momente; celălalt este faptul că lucrurile ne apar ca fiind, să spunem neobişnuite sau chiar imposibile. Atunci când adormim, sutele de întrebări pe care le putem adresa morţilor şi le adresăm într-adevăr, se cufundă în viaţa de somn din motivul că noi suntem total neobişnuiţi ca ceea ce întrebăm să ascultăm şi nu să rostim. Şi tot aşa, ceea ce ne spune cel mort la trezire, nu îl apreciem ca venind de la mort, pentru că nu îl recunoaştem, îl considerăm drept ceva care se iveşte din noi înşine. Acesta este al doilea motiv pentru care omul nu se deprinde cu contactul cu morţii.

Aceste fenomene generale sunt totuşi din când în când străpunse, şi anume în felul următor. Ceea ce trăieşte omul la adormire ca punere-a-întrebărilor-din-sine celui mort, se continuă într-un anumit mod în starea de somn. Dormind în continuare, noi privim înapoi inconştient la momentul adormirii, şi datorită acestui fapt pot apărea visele. Astfel de vise pot fi realmente redări ale întrebărilor pe care le punem morţilor. Lucrurile stau chiar aşa, că în vise ne apropiem cu mult mai mult decât credem de morţi, vorbim cu cei morţi, chiar dacă ceea ce trăim în vis a fost rostit la momentul adormirii. Dar visul le scoate afară din adâncurile nediferenţiate ale sufletului.

Totuşi omul îl interpretează greşit cu uşurinţă; în majoritatea cazurilor, el nu ia visele, dacă îşi aminteşte mai târziu de ele ca vise, drept ceea ce sunt. Visele sunt de fapt mereu o convieţuire cu morţii, provenită din viaţa noastră de sentiment. Noi ne-am îndreptat spre ei, şi visul adesea ne dă propriu-zis întrebări pe care noi le-am pus celui mort. Ne dă trăirea noastră subiectivă, dar aşa ca şi cum ar veni din afară. Mortul ne vorbeşte, dar de fapt noi înşine rostim spusele. Pare doar ca şi cum ar vorbi mortul. De regulă, ceea ce ne întâmpină în vise, nu sunt mesaje care ne vin de la morţi, ci visul pe care îl avem despre morţi este expresia nevoii ca noi să fim împreună cu morţii, că ne-a reuşit să ajungem împreună cu morţii în momentul adormirii.

Momentul trezirii ne predă mesajele morţilor. Acest moment al

trezirii este şters de viaţa senzorială ulterioară. Dar totuşi se petrece şi faptul că la trezire, ca urcând din interiorul sufletului, avem ceva despre care, dacă avem o autoobservare exactă, putem şti foarte bine: Nu vine din Eul nostru obişnuit. Acestea sunt adesea mesaje ale morţilor.

Vă veţi descurca cu aceste reprezentări dacă nu veţi gândi strâmb despre o relaţie care va fi pusă acum în faţa sufletelor dumneavoastră. Veţi spune: Atunci momentul adormirii este potrivit pentru a pune morţilor întrebări; momentul trezirii este potrivit pentru a primi răspunsuri de la morţi. Acestea se află aşadar separate, la distanţă una de alta. Puteţi judeca acest lucru corect, numai dacă aveţi în vedere în mod corect situaţia timpului din lumea suprasensibilă. Acolo este adevărat ceea ce a rostit printr-o intuiţie remarcabilă *Richard Wagner* [Nota 6] în fraza: Timpul devine spaţiu.

— În lumea suprasensibilă timpul devine într-adevăr spaţiu, aşa cum un punct spaţial este aici şi altul acolo.

Aşadar timpul nu a trecut, ci un punct din spaţiu este doar la o depărtare mai mare sau mai mică. Timpul devine suprasensibil într-adevăr spaţiu. Iar cel mort rosteşte răspunsurile doar când stă ceva mai departe de noi. Acest aspect este, desigur, iarăşi neobişnuit. Dar ceea ce a trecut, în lumea suprasensibilă nu a trecut; el este aici, rămâne aici. Şi în privinţa celor prezente este vorba doar de a le confrunta într-un alt loc comparativ cu cele trecute. Cele trecute au dispărut la fel de puţin în lumea suprasensibilă, pe cât a dispărut casa din care aţi plecat astă seară pentru a veni aici.

Ea este la locul ei, şi tot aşa, trecutul în lumea suprasensibilă nu a dispărut, el este aici. Şi dacă dumneavoastră sunteţi mai aproape sau mai departe de cel mort, ţine de dumneavoastră înşivă, cât de mult v-aţi apropiat de cel mort. Se poate să fiţi foarte departe, dar se poate de asemenea să fiţi foarte aproape.

Vedeţi aşadar: Prin faptul că nu numai dormim şi veghem, ci şi ne trezim şi adormim, ne aflăm într-o corespondenţă necontenită, într-un contact necontenit cu morţii. Ei sunt mereu printre noi, şi noi într-adevăr nu acţionăm numai sub influenţa acelora care trăiesc ca oameni fizici în jurul nostru, ci şi sub influenţa acelora care au trecut

prin poarta morţii şi au o legătură cu noi.

Aş dori să subliniez astăzi astfel de fapte, care, dintr-un anumit punct de vedere, ne conduc tot mai profund în lumea suprasensibilă.

Acum putem face o diferenţă între diversele suflete care au trecut prin poarta morţii, dacă am înţeles că există încontinuu un asemenea contact cu morţii. Dacă mergem de fapt mereu prin tărâmul morţilor, fie punându-le întrebări la adormire, sau primind răspunsuri de la ei la trezire, atunci ne va afecta şi felul în care ne aflăm în legătură cu morţii, după cum e cazul că au trecut prin poarta morţii ca oameni mai tineri sau mai bătrâni. Faptele care stau aici la bază se revelează ce-i drept numai conştienţei clarvăzătoare. Dar aceasta este doar cunoaşterea acestui lucru; realitatea se petrece continuu. Orice om se află în legătură cu morţii aşa cum este exprimat de conştienţa clarvăzătoare. Când oameni mai tineri – copii sau tineret – trec prin poarta morţii, atunci se vădeşte că rămâne o anumită legătură între cei vii şi cei morţi, o legătură care este de alt fel decât atunci când e vorba de oameni mai în vârstă, care au trecut prin poarta morţii în amurgul vieţii lor. Aici este o deosebire considerabilă.

Atunci când pierdem copii, când oameni mai tineri pleacă dintre noi (când mor), este de fapt ca şi cum nu ar pleca deloc, ci de fapt ar rămâne la noi. Acesta se arată conştienţei clarvăzătoare prin aceea că mesajele care ne vin la trezire sunt de-a dreptul vii, însufleţite, atunci când este vorba de copii sau persoane tinere care au murit. Aici există o legătură între cei rămaşi în urmă şi cei decedaţi, care poate fi desemnată astfel încât spunem: Pe un copil, un tânăr, în realitate nu l-am pierdut deloc; ei rămân de fapt aici.

— Şi rămân în primul rând din motivul că după moarte ei manifestă o nevoie vie de a acţiona la trezirea noastră, de a trimite mesaje în momentul trezirii noastre.

Este chiar foarte ciudat, dar aşa este, copilul, adolescentul decedat are extraordinar de mult de a face cu tot ceea ce este legat de trezire. Pentru conştienţa clarvăzătoare este deosebit de interesant că de fapt sufletelor moarte de timpuriu li se datorează faptul că oamenii simt în viaţa fizică exterioară o anumită evlavie, o anumită tendinţă înspre evlavie. Căci asta le-o spun sufletele moarte prematur. Imens de

mult este determinat în privinţa evlaviei prin mesajele sufletelor moarte de timpuriu.

Altfel este atunci când pleacă de la noi suflete la bătrâneţe, la bătrâneţea fizică. În acest caz putem expune într-un alt mod ceea ce se arată conştienţei clarvăzătoare. Putem spune: Ele nu ne pierd, acestora le rămânem cu sufletele noastre.

— Observaţi contrastul: Pe sufletele tinere nu le pierdem; ele rămân printre noi; sufletele mai în vârstă decedate nu ne pierd; ele iau oarecum cu sine ceva din sufletele noastre.

— Lucrurile sunt exprimate doar comparativ, dacă îmi este îngăduit să mă exprim comparativ.

Sufletele mai în vârstă decedate ne trag mai mult la ele, în timp ce morţii tineri se trag mai mult spre noi. De aceea în momentul adormirii avem multe de spus sufletelor mai în vârstă decedate, şi putem ţese o legătură cu lumea spirituală, în special prin aceea că ne facem capabili de a ne îndrepta, în momentul adormirii, înspre sufletele mai în vârstă decedate. În privinţa acestor lucruri omul chiar poate face mult.

Vedem aşadar că ne aflăm într-o continuă legătură cu morţii; avem un fel de întrebări şi răspunsuri, o interacţiune cu morţii. Pentru a ne face în special capabili pentru a întreba, aşadar de a ne apropia oarecum de morţi, este corect următorul lucru. Gândurile abstracte obişnuite, aşadar gândurile care sunt din viaţa materialistă, ne aduc prea puţin laolaltă cu morţii. Morţii chiar suferă din cauza risipirii noastre în viaţa pur materială, atunci când ei ţin de noi în vreun fel. Dacă, dimpotrivă, păstrăm şi cultivăm ceea ce ne reuneşte emoţional şi voliţional cu morţii, atunci ne pregătim bine pentru a îndrepta înspre morţi întrebările corespunzătoare, ne pregătim bine pentru a intra în legătură cu morţii în momentul adormirii.

Aceste relaţii există mai ales pentru că respectivii morţi au avut în viaţă legătură cu noi. Legătura din viaţă întemeiază ceea ce urmează în continuare ca legătură după moarte. Desigur, există o deosebire, dacă vorbesc cu indiferenţă cu altcineva sau cu participare, dacă vorbesc cu el aşa cum vorbeşte un om cu altul pe care îl îndrăgeşte, sau dacă vorbesc menţinându-mă indiferent. Este o mare deosebire între a

vorbi cu cineva ca la five o'clock tea, sau dacă mă interesează în mod cu totul deosebit ceea ce pot auzi de la celălalt.

Dacă creăm în viaţă legături mai intime de la suflet la suflet, astfel de legături care se bazează pe sentimente şi impulsuri volitive, şi dacă, după ce un suflet a trecut prin poarta morţii – mai ales în asemenea relaţii pe bază de sentiment – putem menţine un asemenea interes faţă de suflet, o asemenea curiozitate faţă de răspunsurile pe care le va da el, sau dacă avem, poate, imboldul să fim noi înşine ceva pentru el, dacă putem trăi faţă de suflet în aceste reminiscenţe care nu curg spre suflet din conţinutul vieţii de reprezentare, ci din legătura de la suflet la suflet, atunci suntem deosebit de capabili de a ne apropia de suflet întrebând, în momentul adormirii.

Pentru a primi, dimpotrivă, răspunsuri, mesaje în momentul trezirii, devenim deosebit de capabili, dacă suntem capabili şi înclinaţi să pătrundem coginitiv în fiinţa respectivului mort în timpul vieţii sale. Gândiţi-vă numai cum, în special în prezent, trecem pe lângă oameni fără să ajungem să-i cunoaştem cu adevărat. Ce cunosc de fapt în ziua de azi oamenii unii despre ceilalţi? Există – dacă ne este îngăduit să luăm acest exemplu întrucâtva ciudat, frapant – căsnicii, care durează decenii, fără ca cei doi soţi să se cunoască câtuşi de puţin. Aşa stau lucrurile.

Dar este întru totul posibil – ceea ce nu ţine de vreun talent, ci ţine de iubire – să te adânceşti plin de înţelegere în fiinţa celuilalt şi prin aceasta să porţi în tine o adevărată lume de reprezentări despre celălalt. Aceasta ne pregăteşte deosebit de bine pentru a primi în momentul trezirii răspunsuri de la mortul însuşi. De aceea suntem, de fapt, mai degrabă înclinaţi ca la trezire să primim răspunsuri de la un copil, de la un tânăr, pentru că pe cei tineri îi cunoaştem întotdeauna mai bine decât pe aceia care s-au interiorizat şi au devenit mai în vârstă.

Astfel, oamenii pot face deja ceva pentru a întemeia în mod corect relaţia dintre cei vii şi cei morţi. De fapt, întreaga noastră viaţă este străbătută de această relaţie. Ca suflete, suntem inseraţi în sfera în care sunt şi morţii. Gradul în care suntem evlavioşi – am mai spus asta înainte – este foarte mult corelat cu modul în care acţionează oamenii

morţi de tineri asupra noastră. Şi dacă oamenii morţi de tineri nu ar acţiona în viaţă, probabil că nu ar exista nicio evlavie. De aceea este cel mai bine ca oamenii să se raporteze la sufletele moarte tinere în aşa fel încât să le păstreze amintirea mai mult la modul general.

Ceremoniile funerare pentru copii sau oamenii morţi tineri ar trebui să aibă întotdeauna ceva cultic, ceva general. La moartea tinerilor trebuie să fie un fel de cult. Biserica catolică, care nuanţează totul înspre viaţa copilărească, tinerească, care, de fapt, ar dori să aibă de a face numai cu copii, ar dori să conducă suflete de copii, puţin adresează aşadar rugămintea de a se ţine discursuri individuale pentru viaţa încheiată prin moarte a unui copil. Acest lucru este deosebit de bun. Îndurerarea pe care o avem în privinţa copiilor este de un alt fel decât îndurerarea noastră faţă de oamenii mai în vârstă.

Aş numi de preferinţă îndurerarea faţă de copii îndurerare de compătimire; căci îndurerarea pe care o avem faţă de un copil care ne-a murit, este de fapt mai degrabă un reflex din propriul nostru suflet faţă de fiinţa copilului, care de fapt a rămas în apropierea noastră. Noi împărtăşim viaţa copilului, iar fiinţa copilului ia parte la îndurerare. Este îndurerare de compătimire. Când apare însă îndurerarea faţă de persoane decedate mai în vârstă, ea nu poate fi desemnată drept îndurerare de compătimire; ea poate fi atunci desemnată întotdeauna drept egoistă, şi este suportată cel mai bine prin aprecierea că mortul ne ia propriu-zis cu el în acest caz, atunci când a devenit mai în vârstă; el nu ne pierde, dacă încercăm să ne facem capabili să ne întrunim cu el.

De aceea, faţă de un mort mai în vârstă putem configura o amintire mai individuală, îl putem purta mai mult în gânduri, putem rămâne uniţi în gânduri cu ceea ce am cultivat în gânduri împreună cu el, dacă încercăm să nu ne purtăm ca nişte tovarăşi de drum incomozi. El ne are, dar ne are într-un fel ciudat, atunci când avem gânduri care nu pot fi deloc preluate de el. Noi rămânem lângă el, dar îi putem deveni o povară dacă trebuie să ne târască după el fără ca noi să nutrim gânduri cu care el să se poată uni, pe care să le poată contempla spiritual în mod corespunzător.

Gândiţi-vă cât de concret rezultă care sunt relaţiile noastre cu

morţii atunci când putem ilumina cu adevărat spiritual-ştiinţific relaţiile noastre cu morţii, dacă suntem într-adevăr în măsură să luăm în vedere întregul raport al celor vii cu cei morţi. Oricât de trivial sună – pentru că se poate spune că orice perioadă este o perioadă de tranziţie –, timpul noastră este totuşi o perioadă de tranziţie. Timpul nostru trebuie să treacă într-un timp mai spiritual. El trebuie să ştie ce vine din împărăţia morţilor, trebuie să ştie că aici suntem înconjuraţi de morţi aşa precum de aer. În viitor, va fi pur şi simplu o simţire reală: Atunci când a murit cineva mai în vârstă, nu ai voie să îi devii un coşmar; tu însă îi devii un coşmar dacă porţi în tine gânduri pe care nu le poate primi în sine. Gândiţi-vă cum se poate îmbogăţi viaţa dacă asimilăm aceasta în noi. Abia în felul acesta, convieţuirea cu cei morţi va deveni una reală.

Eu am spus adesea: Ştiinţa spirituală nu vrea să întemeieze o nouă religie, nici nu vrea să aducă în lume ceva sectar – altfel ar fi interpretată complet greşit. Am accentuat, dimpotrivă, adesea [Nota 7], că ea poate aprofunda viaţa religioasă a oamenilor prin aceea că ea creează baze reale. Gândurile referitoare la morţi, cultul morţilor îşi au partea lor religioasă. Pe această parte a vieţii religioase este creată o bază atunci când viaţa este iluminată spiritual-ştiinţific. Făcându-se ceea ce este corect lucrurile sunt ridicate din abstract. De exemplu, nu este indiferent pentru viaţă dacă unui om mai tânăr sau unuia mai bătrân li se ţine ceremonia funerară corectă.

Căci aceste lucruri, dacă se ţine o ceremonie funerară corectă sau una incorectă pentru un decedat, adică o ceremonie care nu porneşte din conştienţa a ceea ce este un om decedat mai tânăr şi ce este unul decedat mai în vârstă – acest fapt, dacă o ceremonie funerară se face corect sau incorect, este cu mult mai important pentru convieţuirea oamenilor decât o hotărâre a consiliului municipal sau o hotărâre parlamentară, oricât de ciudat ar părea. Căci impulsurile care acţionează în viaţă vor proveni din însăşi individualităţile omeneşti, dacă oamenii vor sta în raportul corect cu lumea morţilor. În ziua de azi oamenii doresc să rânduiască totul prin structura abstractă a ordinii sociale. Oamenii sunt bucuroşi dacă e nevoie să gândească puţin în privinţa a ceea ce trebuie să facă.

Mulţi sunt chiar bucuroşi dacă nu au mult de reflectat asupra a ceea ce trebuie să gândească. Dar este cu totul altfel dacă avem o conştienţă vie, nu numai o convieţuire panteistă cu lumea spirituală, ci o conştienţă vie a unei convieţuiri concrete cu o lume spirituală. Putem prevedea o îmbibare a vieţii religioase cu reprezentări concrete, dacă această viaţă religioasă va fi adâncită prin ştiinţa spirituală. Spiritul – am menţionat adesea acest lucru – a fost abolit pentru lumea occidentală în anul 869 la cel de-al optulea conciliu ecumenic de la Constantinopole [Nota 8].

Atunci s-a ridicat la nivelul de dogmă faptul că omul nu trebuie văzut de catolici constând din trup, suflet şi spirit, ci numai din trup şi suflet, iar sufletului i s-a atribuit faptul că ar avea şi „însuşiri spirituale". Această abolire a spiritului are o însemnătate imensă. Faptul că în anul 869 s-a luat la Constantinopole decizia că nu este îngăduit să se creadă că omul este înzestrat cu „anima" şi „Spiritus", ci că el posedă numai „unam animam raţionalem et intellectualem", este dogmă. Faptul că „sufletul are însuşiri spirituale" a aşternut, începând din secolul XIX, amurgul peste viaţa spirituală a Occidentului. Acest lucru trebuie şi el să fie depăşit. Spiritul trebuie să fie din nou recunoscut.

Ceea ce, din această cauză, în Evul Mediu era considerat în sensul cel mai eminent drept erezie, anume recunoaşterea tribotomiei – trup, suflet şi spirit – trebuie să fie considerată din nou ca fiind corectă, ca viziune autentică asupra omului. În acest sens de multe este nevoie pentru oamenii care în ziua de azi declină, desigur, orice autoritate dar jură că omul constă numai din trup şi suflet, şi anume aceştia nu sunt numai oameni ai unei anumite confesiuni religioase, ci şi dintre aceia care audiază profesori, filosofi, ş.a.m.d. Şi filosofii – puteţi citi asta peste tot – fac şi ei deosebire numai între trup şi suflet, omiţând spiritul. Aceasta este concepţia lor „nepărtinitoare" despre lume, care provine însă numai de acolo că odată, în anul 869, la un conciliu ecumenic, a fost luată hotărârea de a nu recunoaşte spiritul. Dar acest lucru nu se ştie.

Filosofi care au devenit renumiţi în lumea întreagă, ca de exemplu Wilhelm Wundt [Nota 9], mare filosof graţie editorului său,

dar renumit în lumea întreagă, desigur că îl împarte şi el pe om în trup şi suflet, pentru că el consideră aceasta ca fiind ştiinţă nepărtinitoare – şi nu ştie că el nu face decât să urmeze hotărârea conciliului din 869. Trebuie deja să privim la adevăratele fapte, dacă vrem să pătrundem cu privirea, să înţelegem ceea ce se desfăşoară în lumea realităţii. Dacă privim în acest domeniu, pe care l-am atins astăzi, la adevăratele fapte, atunci ne va fi accesibilă o conştienţă despre legătura cu acea lume care este visată şi dormită în istorie. Istoria, viaţa istorică, o vom putea vedea în lumina corectă numai dacă putem dezvolta o conştienţă corectă despre legătura dintre aşa-numiţii vii cu aşa-numiţii morţi. Despre asta vom vorbi în continuare atunci când ne vom revedea aici.

CONFERINŢA A IV-a

Berlin, 5 martie 1918

Într-una din ultimele consideraţiuni [Nota 1] cu care ne-am ocupat aici, am vorbit despre relaţia în care sufletele omeneşti încorporate în trupuri se pot afla, sau, de fapt se află mereu cu sufletele omeneşti destrupate, cu aşa-numiţii morţi. De aceste consideraţii vreau să mă leg astăzi cu câteva alte observaţii.

Ştim, din diverse aspecte care au fost înfăţişate sufletelor noastre prin ştiinţa spirituală, că şi spiritul omenesc îşi parcurge evoluţia sa în decursul evoluţiei Pământului. Ştim, de asemenea, că omul se poate cunoaşte pe sine însuşi numai prin aceea că îşi pune în mod rodnic întrebarea: Cum se raportează omul într-o anumită încarnare, în această încarnare în care tocmai este, la lumea spirituală, la regnurile spirituale? Ce treaptă a evoluţiei omenirii în general este atinsă atunci când noi înşine trăim într-o anumită încarnare?

Ştim că o considerare mai amănunţită a acestei evoluţii generale a omenirii ne îngăduie să ajungem la înţelegerea că în timpurile vechi, în epocile anterioare ale evoluţiei omenirii, o anumită clarvedere, pe care noi am numit-o atavică, era revărsată peste omenire, că în epocile mai vechi ale evoluţiei omenirii sufletul omenesc era oarecum mai aproape de lumile spirituale. Şi în timp ce el era pe atunci mai aproape de lumile spirituale, era mai îndepărtat de propria sa libertate, de propria sa voinţă liberă, de care este, pe de altă parte, mai apropiat în timpul nostru, în care este în general mai închis faţă de lumile

spirituale.

Dacă însă cunoaştem cu adevărat fiinţa omului în cadrul prezentului, atunci trebuie să spunem că în inconştient, în spiritualul propriu-zis al omului, dăinuie, desigur, acelaşi raport cu întreaga lume spirituală. Dar în cunoaştere, în conştienţă, în ziua de azi, în general, omul nu îşi poate actualiza acest raport în acelaşi mod; anumiţi oameni o pot face, dar în general omul nu şi-l poate reprezenta aşa cum îi era posibil în epocile anterioare.

Dacă ne întrebăm care sunt motivele pentru care în ziua de azi omul nu-şi poate aduce în conştienţă relaţia sufletului său cu lumea spirituală, care desigur că este prezentă cu aceeaşi intensitate ca întotdeauna, numai că într-un alt fel, atunci aceasta provine din faptul că noi am depăşit deja mijlocul evoluţiei Pământului, ne găsim întrucâtva în partea descendentă a curentului evolutiv al existenţei Pământului, că am devenit mai fizici odată cu organizaţia noastră fizică decât eram înainte – chiar dacă, desigur, acest lucru nu este observabil de către anatomia şi fiziologia exterioară – şi că în felul acesta noi nu mai avem în răstimpul dintre naştere sau concepere şi moarte acea organizaţie prin care să ne putem aduce pe deplin în conştienţă legătura noastră cu lumea spirituală. Trebuie să ne fie foarte clar că noi trăim astăzi realmente în regiunile sufleteşti subconştiente – chiar dacă suntem încă atât de materialişti – cu mult mai mult decât cele de care putem deveni în general conştienţi.

Aceasta merge însă şi mai departe. Şi aici ajung la un punct foarte important din actuala evoluţie a omenirii. Merge atât de departe, încât în general omul prezentului nu este în stare să străbată cu adevărat până la capăt cu gândirea, senzaţia, simţirea, ceea ce ar pute fi de fapt gândit şi simţit în el. Omul este înzestrat în ziua de azi cu aptitudini pentru gânduri, sentimente şi senzaţii cu mult mai intense decât le poate avea, aş spune, prin substanţialitatea grosieră a organismului său. Acest fapt are o anumită consecinţă, anume consecinţa că în timpul actual al evoluţiei omenirii noi nu suntem în stare să terminăm deplina desăvârşire a predispoziţiilor noastre în viaţa noastră pământească. În această privinţă practic are puţină influenţă dacă murim la o vârstă tânără sau ca oameni bătrâni.

Atât pentru cei care mor tineri cât şi pentru cei care mor bătrâni este valabil faptul că în ziua de azi, din cauza grosierului substanţialităţii organismului său, omul nu îşi poate manifesta pe deplin ceea ce ar manifesta dacă ar fi organizat mai subtil, mai intim în privinţa trupului său. Şi aşa rămâne – indiferent că, după cum am spus, trecem tineri sau bătrâni prin poarta morţii – în timpul organizaţiei noastre pământeşti, un anumit rest de gânduri neprelucrate, de senzaţii şi sentimente neprelucrate, pe care noi într-adevăr chiar nu le putem prelucra din motivele indicate.

În ziua de azi, noi murim cu toţii oarecum astfel încât lăsăm gânduri, sentimente şi senzaţii neprelucrate. Aceste gânduri, sentimente şi senzaţii – şi trebuie să accentuez iar şi iar că este totuna dacă murim tineri sau bătrâni – sunt aici neprelucrate, şi atunci când am trecut prin poarta morţii propriu-zis toţi încă avem imboldul să gândim mai departe în pământesc, să simţim în continuare în pământesc.

Să ne gândim ce consecinţe aduce cu sine acest lucru. Abia atunci, după moarte, devenim liberi să dezvoltăm anumite gânduri, sentimente şi senzaţii. Am realiza cu mult mai mult pe Pământ dacă am putea trăi, dezvolta din plin, până la capăt, aceste gânduri, sentimente şi senzaţii în timpul vieţii noastre fizice. Noi nu o putem face.

Realmente este aşa, că fiecare om, în funcţie de măsura predispoziţiilor care sunt în el, ar putea realiza cu mult mai mult pe Pământ decât o face în fapt. Acest lucru nu era aşa în epocile anterioare ale evoluţiei omeneşti, când organismele erau mai fine şi exista o anumită privire conştientă în lumile spirituale şi oamenii puteau acţiona din spirit. Atunci oamenii înfăptuiau, de regulă, tot ceea ce puteau înfăptui conform aptitudinilor lor. Chiar dacă în ziua de azi omul este atât de mândru de aptitudinile sale, lucrurile sunt totuşi aşa cum le-am descris.

Lucrurile fiind aşa, vom putea recunoaşte pentru timpul nostru necesitatea ca ceea ce poartă morţii neprelucrat prin poarta morţii, să nu se piardă pentru viaţa Pământului. Acest lucru se poate înfăptui numai atunci când cultivăm cu adevărat, menţinem cu adevărat legătura cu morţii în sensul menţionat adesea, după îndrumarea

ştiinţei spirituale, atunci când ne străduim să facem din legătura cu morţii cu care suntem legaţi karmic una conştientă, pe deplin conştientă. Atunci gândurile nedezvoltate complet ale morţilor se canalizează prin sufletele noastre, se introduc înăuntru în lume, şi prin această canalizare aceste gânduri mai intense – gândurile pe care le poate avea mortul, pentru că este eliberat de trup – acţionează în sufletele noastre. Propriile noastre gânduri, nu le putem dezvolta până la capăt, dar aceste gânduri pot lucra.

Vedem de aici: Ceea ce ne-a adus materialismul, ar trebui să ne facă în acelaşi timp atenţi la cât de necesară, de neapărat necesară este o căutare a unei relaţii concrete, a unei adevărate relaţii cu spiritele morţilor în prezent şi în viitorul apropiat. Numai că se pune întrebarea: Cum putem reuşi să introducem în mod corespunzător gândurile, senzaţiile şi sentimentele care vor să intre din împărăţia în care se află morţii, în sufletele noastre? Şi în această privinţă am indicat deja puncte de vedere, şi la ultimele consideraţii făcute aici am vorbit [Nota 2] despre acele momente importante, cărora omul ar trebui să le dea atenţie: momentul adormirii şi momentul trezirii. Aş vrea astăzi să caracterizez mai amănunţit încă ceva aflat în corelaţie cu aceasta.

În această lume, în care suntem cu viaţa noastră de veghe obişnuită, pe care o percepem din afară şi în care acţionăm prin voinţa noastră, care se bazează pe impulsurile noastre, în această lume mortul nu poate intra direct. Trecând prin poarta morţii, el a dispărut din această lume. Dar noi putem totuşi avea o lume comună cu cei morţi dacă, stimulaţi de ştiinţa spirituală, facem încercarea – care în timpul nostru materialist actual este, ce-i drept, o încercare dificilă – de a lua întrucâtva în control lumea interioară a gândirii noastre, ca şi lumea vieţii noastre, şi să nu le lăsăm să alerge liber, aşa cum suntem obişnuiţi.

Noi putem cultiva anumite facultăţi care ne alocă un teren comun cu spiritele care au trecut prin poarta morţii. Desigur că tocmai în prezent sunt extraordinar de multe piedici în viaţa generală, în privinţa găsirii acestui teren. Prima piedică este cea pe care eu am menţionat-o poate prea puţin. Dar ceea ce este de spus în această

privinţă rezulta din alte consideraţii de care ne-am ocupat mai devreme chiar şi aici. Prima piedică este faptul că în general în viaţă noi suntem prea risipitori cu gândurile noastre. Noi suntem cu toţii, în ziua de azi, în prezentul nostru, risipitori în privinţa vieţii noastre de gândire, aş putea spune chiar: Suntem lipsiţi de înfrânare în privinţa vieţii de gândire. Ce am de fapt în vedere cu aceasta?

Omul actual trăieşte aproape întru totul sub impresia proverbului: Gândurile sunt scutite de vamă. Aceasta înseamnă că propriu-zis poţi lăsa să-ţi treacă prin minte tot ce vrea să-ţi treacă prin minte. Gândiţi-vă numai că totuşi vorbirea este o imagine a vieţii noastre de gândire, şi gândiţi-vă despre ce viaţă de gânduri ne îngăduie să conchidem vorbirea majorităţii oamenilor din ziua de azi, atunci când flecăresc aşa, trecând de la o temă la alta, lăsând gândurile să treacă aşa cum vin, ceea ce înseamnă: Noi procedăm la risipirea forţei care ne este conferită pentru gândire! Şi noi practicăm necontenit risipirea, suntem întru totul exageraţi în viaţa noastră de gânduri. Ne permitem gânduri întru totul arbitrare.

Vrem ceva care tocmai ne vine în minte, sau îl omitem şi pe acesta în timp ce se strecoară un alt gând. Pe scurt, nu suntem dispuşi să ne luăm sub control într-o anumită privinţă gândurile. Cât de neplăcut este, de exemplu, uneori: Cineva începe să spună ceva; îl asculţi un minut, două; dar iată că e la o cu totul altă temă. Numai că simţi nevoia să discuţi mai departe pe tema cu care a început să vorbească. Aceasta poate fi importantă. Atunci trebuie să-i atragi atenţia: De la ce am plecat, de fapt, în discuţie?

— Lucruri de felul acesta se petrec în ziua de azi în fiecare clipă, astfel încât, dacă e să aduci cu adevărat seriozitate în viaţă, trebuie să aminteşti de convorbirea iniţială.

Această risipire a forţei gândurilor, această deviere a forţei de gândire împiedică să ne vină sus gândurile din adâncul vieţii noastre sufleteşti, care nu sunt cele ale noastre, ci pe care le avem în comun cu spiritualul, cu Spiritul conducător general. Această grabă, acest zor în mod arbitrar de la un gând la alt gând nu ne lasă să ajungem să aşteptăm în stare de veghe până când vin sus din adâncurile vieţii noastre sufleteşti gândurile, nu ne lasă să aşteptăm inspiraţiile, dacă

îmi este îngăduit să mă exprim aşa. Aceasta însă este ceva care chiar trebuie să fie cultivat – în special în epoca noastră, din motivele indicate –, să fie cultivat aşa încât să se formeze într-adevăr în suflet dispoziţia care constă aceasta: să poţi aştepta veghind, până când gândurile se ridică oarecum din străfundurile sufletului în sus, gânduri care se anunţă limpede a fi ceea ce ni s-a dat, ceea ce nu noi am înfăptuit.

Să nu credeţi că formarea unei asemenea dispoziţii se poate produce în zbor rapid. Aceasta nu se poate. Aşa ceva trebuie să fie cultivat. Dar dacă este cultivată, dacă ne străduim într-adevăr să fim pur şi simplu treji şi să nu adormim imediat atunci când excludem gândurile involuntare, ci să fim pur şi simplu treji şi să aşteptăm ce inspiraţie ne vine, atunci încetul cu încetul această dispoziţie se va forma. Atunci în noi se dezvoltă posibilitatea de a reuşi să introducem în sufletele noastre gânduri care vin din adâncurile sufletului, şi în felul acesta din lumea care este mai extinsă decât egoitatea noastră. Dacă vom configura într-adevăr aşa ceva, vom percepe deja că în lume nu există numai ceea ce vedem cu ochii, auzim cu urechile, percepem cu simţurile exterioare şi modul cum raţiunea noastră combină aceste percepţii, ci că în lume există o urzeală obiectivă de gânduri. În ziua de azi foarte puţini oameni au aceasta ca propria lor experienţă.

Această trăire a urzelii generale de gânduri, înăuntrul căreia este de fapt sufletul, încă nu este vreo trăire ocultă importantă; este ceva pe care îl poate avea orice om, dacă dezvoltă în sine dispoziţia indicată. El poate avea atunci experienţa de a-şi spune: În viaţa cotidiană eu mă aflu în lumea pe care o percep cu simţurile mele şi mi-am combinat-o prin raţiunea mea. Apoi ajung însă într-o stare ca şi cum, aflat pe mal, mă cufund în mare şi mă mişc în apa tălăzuitoare. Tot aşa, stând pe malul existenţei sensibile, pot să mă cufund în marea agitată a gândurilor; acolo sunt într-adevăr ca în lăuntrul unei mări agitate.

— Poţi avea atunci sentimentul că presimţi măcar o viaţă care este mai puternică, mai intensă decât simpla viaţă de vis, dar care are totuşi între ea şi realitatea sensibilă exterioară o graniţă ca aceea pe care o are viaţa de vis faţă de realitatea sensibilă.

Poţi vorbi, dacă vrei, despre astfel de trăiri ca despre vise. Dar nu este o visare! Căci lumea în care ne cufundăm, această lume de gânduri tălăzuitoare, care nu sunt gândurile noastre, ci gândurile în care ne-am scufundat, este lumea din care urcă lumea noastră fizic-sensibilă, urcă oarecum condensată. Lumea noastră fizic-sensibilă este precum blocurile de gheaţă, precum blocurile de gheaţă în apă; aici este apa, iar blocurile de gheaţă se întăresc, plutesc în ea. Aşa gheaţa cum constă din substanţa apei, numai că este adusă într-o altă stare de agregare, tot aşa se ridică lumea noastră fizic-sensibilă din această mare tălăzuitoare, ondulatorie a gândurilor.

Aceasta este adevărata ei origine. Fizica vorbeşte doar despre „eterul" ei, despre atomii care vibrează, pentru că ea nu ştie care este adevărata substanţialitate primordială. *Shakespeare* a fost mai aproape de această adevărată substanţialitate primordială, pentru că l-a făcut pe unul dintre personajele sale să spună: Lumea realităţii este ţesută din vise [Nota 3].

— Oamenii se lasă pradă iluziilor mult prea uşor în privinţa acestor lucruri. Ei ar dori să găsească o lume atomistică grosolană în spatele realităţii fizice.

Dar dacă chiar vrei să vorbeşti despre o atare „în spatele realităţii fizice", atunci trebuie să vorbeşti despre ţeserea obiectivă de gânduri, despre lumea de gânduri obiective. La aceasta ajungem însă numai dacă oprim desfrânarea, risipirea în privinţa gândurilor şi dezvoltăm acea dispoziţie lăuntrică care vine apoi, când putem aştepta ceea ce se denumeşte în mod popular ca „inspiraţie".

Pentru cei care se îndeletnicesc întrucâtva cu ştiinţa spirituală nu este aşa de dificil să dezvolte dispoziţia caracterizată aici. Căci felul gândirii pe care trebuie să o desfăşoare atunci când ne îndeletnicim cu ştiinţa spirituală orientată antroposofic, călăuzeşte sufletul în a dezvolta o asemenea dispoziţie. Şi dacă omul practică serios această ştiinţă spirituală, atunci el ajunge la nevoia de a dezvolta în sine o asemenea ţesere intimă de gânduri. Această ţesere de gânduri însă ne oferă sfera comună în care pe de o parte suntem noi şi pe de altă parte sunt aşa-numiţii morţi. Acesta este terenul comun, unde ne putem întâlni cu morţii. În lumea pe care o percepem cu simţurile noastre şi o

combinăm cu raţiunea noastră, morţii nu intră; dar ei vin în lumea pe care tocmai am caracterizat-o.

Un al doilea există în ceea ce am discutat cândva anul trecut: în observarea corelaţiilor subtile, intime de viaţă. Vă amintiţi, pentru a arăta lucrul pe care-l aveam de fapt în vedere, am indicat un exemplu [Nota 4] care poate fi găsit în literatura psihologică. Şi *Schubert* [Nota 5] atrage atenţia asupra lui; este din literatura mai veche, dar asemenea exemple pot fi găsite mereu în viaţă.

— Un om este obişnuit să facă zilnic o anumită plimbare. Pe când o face iarăşi într-o zi, ajungând într-un anumit punct al drumului său, are senzaţia că trebuie să se oprească şi să se dea la o parte, şi îi vine gândul dacă de fapt este bine să-şi irosească timpul cu această plimbare. În clipa aceea cade pe drum un bolovan care s-a desprins dintr-o stâncă, şi care desigur că l-ar fi nimerit dacă nu ar fi fost determinat de gândurile sale să facă un pas lateral.

Aceasta este o trăire grosieră, pe care o bagă de seamă orice om căruia i se întâmplă aşa ceva în viaţă. Dar asemenea trăiri, chiar dacă sunt inserate mai subtil, îşi fac loc zilnic în viaţa noastră absolut obişnuită. De regulă noi nu le dăm atenţie. Noi ţinem seama în viaţă numai de ceea ce se petrece, dar nu şi de ceea ce s-ar fi putut petrece şi nu s-a petrecut prin aceea că a intervenit ceva care ne-a reţinut de la una sau de la alta. Noi ţinem seama de ceea ce s-a întâmplat atunci când am fost reţinuţi acasă un sfert de oră şi am făcut un drum cu un sfert de oră mai târziu decât intenţionam. Adesea ar rezulta lucruri foarte remarcabile dacă am vrea să reflectăm la cum de fapt totul ar fi fost altfel dacă nu am fi fost reţinuţi şi am fi plecat cu un sfert de oră mai devreme de acasă.

Încerc aţi o dată să observaţi sistematic aşa ceva în viaţa dumneavoastră, cum ar fi fost totul altfel dacă în ultima clipă când voiaţi să plecaţi de acasă nu ar fi venit cineva, pe care poate că aţi şi fost foarte supărat că v-a reţinut câteva minute. Continuu se precipită în viaţa omenească tot ceea ce putea fi altfel în conformitate cu predispoziţia sa. Noi căutăm o corelaţie cauzală între ceea ce se petrece efectiv în viaţă. Noi nu ne gândim să mergem prin viaţă cu acea subtilitate care ar consta în presupunerea unei întreruperi a lanţului

de întâmplări predeterminate, astfel încât, aş spune, asupra vieţii noastre este continuu revărsată o atmosferă de posibilităţi.

Dacă le avem şi pe acestea în vedere, atunci avem efectiv totdeauna sentimentul, atunci când facem ceva la amiază, după ce dimineaţa am fost reţinuţi 10 minute: ceea ce facem la amiază, adesea – lucrurile pot sta şi altfel – nu se află numai sub influenţa evenimentelor precedente ci şi sub influenţa celor nenumărate care nu s-au întâmplat, a celor pe care am fost împiedicaţi să le facem. Prin faptul că noi gândim ceea ce este posibil – nu numai realitatea sensibilă exterioară – în corelaţie cu viaţa noastră, suntem conduşi la presimţirea că de fapt noi suntem încadraţi în viaţă astfel încât căutarea corelaţiilor dintre cele ce urmează cu cele care le preced este o modalitate extrem de unilaterală de a vedea viaţa.

Dacă ne punem realmente astfel de întrebări atunci este din nou stimulat în spiritul nostru ceva care altfel ar rămâne nestimulat. Ajungem într-un fel să citim printre rândurile vieţii; ajungem să cunoaştem cu viaţa în multitudinea sensurilor ei. Atunci ajungem deja să ne vedem, cum s-ar spune, înăuntrul mediului nostru înconjurător, cum el ne formează, cum ne duce înainte în viaţă puţin câte puţin. Aceasta observăm de obicei mult prea puţin.

Noi observăm de cele mai multe ori numai ce forţe impulsionatoare interioare ne conduc de la o treaptă la alta. Luaţi un exemplu simplu, obişnuit, din care puteţi vedea cum dumneavoastră aduceţi exteriorul doar într-un mod foarte fragmentar în corelaţie, într-un raport cu interiorul dumneavoastră.

Încercaţi să aruncaţi o dată privirea asupra modului în care sunteţi obişnuiţi să vă reprezentaţi trezirea dumneavoastră dimineaţa. În cele mai multe cazuri, dacă încercaţi să vă clarificaţi acest aspect, veţi dobândi o idee foarte unilaterală în această privinţă: ideea, cum sunteţi îmboldiţi să vă sculaţi, dar probabil că şi pe aceasta v-o reprezentaţi foarte nebulos. Dar încercaţi să reflectaţi câteva zile de-a rândul asupra gândului care de fapt vă împinge de fiecare dată jos din pat; încercaţi să vă clarificaţi pe deplin care gând anume vă împinge concret jos din pat, aşadar să vă clarificaţi: Ieri te-ai sculat pentru că ai auzit că în camera alăturată se pregătea cafeaua; aceasta te-a făcut

atent, aceasta a determinat să te simţi constrâns să te scoli; astăzi ţi s-a întâmplat altceva. Ceea ce vreau să spun este să vă clarificaţi, nu ceea ce v-a împins jos din pat, ci ce a fost în exterior care v-a determinat să vă sculaţi.

Omul uită de obicei să se caute pe sine în lumea din afară, de aceea se şi găseşte atât de puţin pe sine în lumea din afară. Cel care acordă cât de puţină atenţie unor astfel de lucruri va putea dezvolta din nou cu uşurinţă acea dispoziţie lăuntrică, faţă de care omul de astăzi are o teamă de-a dreptul sfântă, adică nu, „nesfântă", acea dispoziţie care constă în faptul că avem cel puţin un gând subliminal pe parcursul întreagii vieţi, pe care nu îl avem în viaţa obişnuită. Omul intră, de exemplu, într-o cameră, intră undeva într-un loc, dar se gândeşte prea puţin la aceasta: Cum se modifică locul când intră el?

— Alţi oameni au uneori o idee în această privinţă, dar chiar şi această viziune din exterior nu este prea răspândită.

Nu ştiu câţi oameni au o simţire pentru aceasta: Când o societate se află într-o încăpere, atunci adesea un om este de două ori mai puternic acolo decât altul: unul este puternic acolo, altul slab.

— Este ceva care ţine de imponderabil. Puteţi face uşor experienţa: Un om este într-o societate, el intră repede şi fără zgomot înăuntru şi iese iar repede şi fără zgomot afară, şi ai sentimentul ca şi când a fost un înger, care a trecut repede şi fără zgomot înăuntru şi în afară. Un altul, dimpotrivă, este prezent atât de puternic, încât nu este acolo numai cu cele două picioare vizibile ale sale, ci şi cu tot felul de picioare invizibile – dacă îmi este îngăduit să spun aşa.

Ceilalţi îl observă de regulă foarte puţin, deşi poate fi foarte perceptibil pentru ei, dar omul însuşi nu se observă deloc pe sine. Omul nu are de obicei acel subton pe care-l poate avea, subton al schimbării pe care o provocacă în mediul înconjurător prin prezenţa sa; el rămâne în sine şi nu se informează de la mediul înconjurător ce schimbări produce el acolo. Dar el îşi poate forma prin educare simţirea de a percepe ecoul prezenţei sale în mediul înconjurător. Şi gândiţi-vă numai cum ar câştiga în intimitate viaţa exterioară dacă aşa ceva ar fi educat sistematic, dacă oamenii nu ar popula pur şi simplu locurile prin prezenţa lor, ci ar avea un sentiment despre cum contează

că ei sunt într-un anumit loc, valorând ceva acolo, că ei produc o transformare prin faptul că sunt în acel loc.

Acesta este doar un exemplu. Am putea expune astfel de exemple pentru toate situaţiile posibile ale vieţii. Cu alte cuvinte, putem condensa într-un mod absolut sănătos mediul vieţii – nu prin aceea că ne călcăm încontinuu pe picioare, ci într-un mod absolut sănătos – astfel încât să simţim ce incizie facem noi înşine în viaţă. În felul acesta învăţăm să cunoaştem începutul a ceea ce este sentiment al karmei, sentiment ale sorţii. Căci dacă omul ar simţi pe deplin ce se întâmplă prin faptul că face una sau alta, că este aici sau acolo, dacă ar avea oarecum mereu înaintea sa imaginea pe care o produce în mediul înconjurător prin faptele sale, prin prezenţa sa, atunci ar avea înaintea sa un sentiment limpede al karmei sale, căci karma este ţesută din această trăire împreună.

Acum însă vreau să indic doar cum devine viaţa mai bogată prin intserarea unor asemenea intimităţi, atunci când observăm astfel printre rândurile vieţii, dacă învăţăm să ne uităm astfel la viaţă încât devenim întrucâtva atenţi la faptul că suntem acolo, dacă suntem acolo cu „conştiinţa" noastră. Atunci, prin astfel de conştienţă, dezvoltăm din nou ceva din sfera comună cu cei morţi. Şi dacă într-o asemenea conştienţă căreia îi este îngăduit să privească în sus la aceşti doi stâlpi pe care i-am caracterizat – urmărirea conştiincioasă a vieţii şi economia, nu mania risipirii, în gânduri –, dacă vom dezvolta o asemenea dispoziţie lăuntrică, atunci ea va fi însoţită de succes, de succesul necesar pentru prezent şi viitor atunci când ne apropiem de morţi în modul descris.

Dacă apoi formăm gânduri pe care le legăm, de data aceasta nu doar de convieţuirea în gânduri cu o persoană decedată, ci de convieţuirea în sentiment, plină de interes, dacă vom „toarce" mai departe împreună cu cel mort astfel de gânduri relativ la situaţii de viaţă trăite împreună, gânduri referitoare la ceea ce am trăit împreună cu cel mort, astfel încât între noi era un ton emoţional, dacă astfel ne legăm nu la o convieţuire indiferentă, ci la momente în care ne-a interesat cum gândea, trăia, acţiona el, şi în care el a fost interesat de ceea ce am stimulat noi în el, atunci putem folosi astfel de momente

pentru a continua oarecum convorbirea în gânduri. Şi dacă putem lăsa apoi aceste gânduri în repaus, astfel încât să trecem într-un fel de meditaţie, astfel încât aceste gânduri să fie oferite cumva pe altarul vieţii spirituale interioare, atunci vine clipa în care primim oarecum răspuns de la cel mort, clipa în care el se poate înţelege din nou cu noi.

Este suficient să creăm puntea de la ceea ce dezvoltăm noi faţă de cel mort, la cele prin care poate el, la rândul său, veni la noi. Iar acestei veniri îi va folosi însă în mod deosebit dacă suntem în stare cu adevărat să dezvoltăm în adâncul sufletului o imagine a entităţii mortului. Este ceva aflat într-adevăr foarte departe de timpul actual, deoarece – după cum am spus deja în consideraţiuni anterioare [Nota 6] – oamenii trec unii pe lângă alţii, adesea sunt împreună în cercurile de viaţă cele mai intime, după care se despart, se împrăştie, fără să se cunoască. Cunoaşterea nu trebuie să se bazeze pe faptul că oamenii se analizează între ei. Cel care se ştie analizat de cel care trăieşte împreună cu el, dacă este un suflet mai delicat, se simte şi lovit. Aşadar nu se pune problema ca oamenii să se analizeze. Cea mai bună cunoaştere a celuilalt este dobândită atunci când inimile se armonizează; oamenii nu au deloc nevoie să se analizeze unul pe celălalt.

Am pornit de la faptul [Nota 7] că o asemenea cultivare a relaţiei cu aşa-numiţii morţi este deosebit de necesară în timpul nostru, tocmai pentru că noi nu în mod arbitrar, ci pur şi simplu prin evoluţia omenirii trăim în epoca materialismului, pentru că noi nu suntem în stare să elaborăm, să configurăm înainte de a trece prin poarta morţii toate predispoziţiile noastre de gânduri, sentimente şi senzaţii. Pentru că mai rămâne ceva, atunci când am trecut prin poarta morţii, de aceea este necesar ca viii să menţină contactul cu morţii, pentru ca viaţa obişnuită a oamenilor să fie îmbogăţită prin aceste relaţii cu morţii. Dacă li s-ar putea pune la inimă oamenilor prezentului că viaţa sărăceşte dacă morţii sunt uitaţi! Şi cu toate acestea o reală amintire a morţilor pot dezvolta numai aceia care au fost legaţi karmic cu ei în vreun fel.

Dacă tindem spre un contact direct cu morţii, care devine ca şi contactul cu cei vii – eu am vorbit şi despre aceasta [Nota 8], că de

obicei lucrurile sunt simţite ca fiind deosebit de dificile pentru că nu sunt conştiente; dar nu tot ceea ce este real este şi conştient, şi nu tot ceea ce nu (ne) devine conştient este de aceea ireal –, dacă cultivăm în acest mod comunicarea cu cei morţi, atunci ea este prezentă, atunci gândurile morţilor nedesăvârşite în timpul vieţii lor, lucrează, acţionează în această viaţă. Este, ce-i drept, o mare pretenţie de la timpul nostru, ceea ce este spus în felul acesta. Cu toate acestea, spui aşa ceva atunci când eşti convins datorită realităţilor spirituale: că viaţa noastră socială, etică şi religioasă ar afla o îmbogăţire infinită dacă cei vii s-ar lăsa sfătuiţi de cei morţi. În ziua de azi oamenii deja nu mai sunt dispuşi să aştepte să ajungă la o anumită vârstă pentru a-i sfătui pe ceilalţi.

Gândiţi-vă numai că în ziua de azi se consideră ca fiind corect ca omul să ajungă pe cât de tânăr este posibil în treburile orăşeneşti şi de stat, pentru că, oricât de tânăr ar fi, el este matur pentru toate cele – şi asta este şi părerea lui. În epocile în care exista o cunoaştere mai bună despre fiinţa omului, se aştepta până când oamenii aveau o anumită vârstă, pentru a fi într-un consiliu. Acum oamenii ar trebui chiar să aştepte până când vor fi murit ceilalţi, pentru a se lăsa apoi sfătuiţi de ei! Cu toate acestea, exact timpul nostru ar trebui să vrea să asculte sfatul morţilor. Salvarea va putea apărea abia atunci când oamenii vor voi să asculte, în modul indicat, de sfatul morţilor.

Ştiinţa spirituală are pretenţia ca omul să fie energic. Acest lucru trebuie să fie înţeles. Ştiinţa spirituală cere o anumită direcţie, ca omul să aspire cu adevărat la consecvenţă şi claritate. Şi noi ne aflăm în ziua de azi în faţa necesităţii de a căuta claritate în cadrul evenimentelor noastre catastrofale, pentru că această căutare a clarităţii este lucrul cel mai important. Mult mai mult decât se crede se înlănţuie astfel de lucruri, ca cele care au fost din nou discutate astăzi, de marile cerinţe ale timpului nostru.

Eu am indicat aici deja în această iarnă [Nota 9] cum, cu mulţi ani înainte de a izbucni această catastrofă mondială, am încercat în ciclurile mele de conferinţe despre sufletele popoarelor europene [Nota 10], să indic câte ceva ce poate fi găsit în ziua de azi în contextul general al omenirii. Dacă luaţi în mână acest ciclu despre ***Misiunea***

sufletelor câtorva popoare europene în legătura lor cu mitologia nord-germană pe care l-am ţinut cândva la Kristiania, veţi putea dobândi o înţelegere a ceea ce se desfăşoară în evenimentele actuale. Nu este prea târziu, şi se vor mai desfăşura multe în privinţa cărora mai puteţi dobândi înţelegere din acest ciclu, chiar şi pentru anii următori.

Aşa cum se raportează oamenii pe Pământ în ziua de azi unul la altul, relaţiile lor pot fi pătrunse în mod real numai de acela care poate vedea impulsurile spirituale. Şi se apropie tot mai mult timpul în care va deveni deja întrucâtva necesar ca oamenii să-şi pună întrebarea: Cum se raportează, de exemplu, simţirea şi gândirea Estului la simţirea şi gândirea Europei, anume a Europei Centrale? Şi cum se raportează aceasta la gândirea Vestului, la gândirea Americii? Această întrebare ar trebui să apară în toate variantele posibile în faţa sufletului omenesc. Oamenii ar trebui deja acum să se întrebe cât de puţin: Cum vede orientalul Europa astăzi? Orientalul care priveşte mult la Europa, are în ziua de azi senzaţia că viaţa culturală europeană intră într-o fundătură, că s-a condus pe sine însăşi la o prăpastie.

Orientalul are în ziua de azi sentimentul că lui nu-i este îngăduit să piardă ceea ce şi-a adus din timpurile vechi ca spiritualitate, atunci când primeşte ceea ce îi poate da Europa. Orientalul, de exemplu, nu disprețuiește maşinile europene, dar el îşi spune în ziua de azi – sunt cuvintele unui oriental renumit [Nota 11], pe care le exprim aici [Nota 12]: „Noi vrem să primim deja ceea ce au format europenii ca maşini şi instrumente, dar vrem să le punem în ateliere, nu în temple sau locuinţe, cum fac europenii!” Orientalul spune [Nota 13] că europeanul a pierdut posibilitatea de a vedea spiritul în natură, de a vedea frumuseţea din natură.

Privind la ceea ce el singur poate vedea, anume cum europeanul vrea să rămână numai la mecanismele exterioare, să rămână în acţiune şi contemplare numai la ceea ce este perceptibil exterior, orientalul crede că este chemarea lui să trezească din nou vechea spiritualitate, să salveze vechea spiritualitate a omenirii de pe Pământ.

Orientalul, care vorbeşte în mod concret despre entităţile spirituale – *Rabindranath Tagore* a făcut-o, de exemplu, recent –,

spune [Nota 14]: Europenii au inclus în cultura lor acele impulsuri care puteau fi incluse numai prin aceea că l-au înhămat pe Satana la carul lor cultural; ei folosesc puterea lui Satan pentru a avansa. Orientalul este chemat – este de părere Rabindranath Tagore – să-l înlăture iarăşi pe acest Satan şi să aducă spiritualitatea peste Europa.

Aici se află deja un fenomen pe lângă care, din păcate, oamenii trec masiv. Noi am trăit multe – despre aceasta vreau să vorbesc în cele ce urmează – dar noi nu am acordat atenţie, de exemplu, în cadrul evoluţiei noastre, multor lucruri pe care le-am fi putut aduce în această evoluţie, dacă, de exemplu, am fi avut în dezvoltarea noastră culturală substanţă spirituală cu adevărat vie, cum este cea care vine de la *Goethe* – voi menţiona numai acest nume. Acum, cineva ar putea spune: Orientalul poate privi în ziua de azi spre Europa şi apoi poate şti că în această viaţă europeană trăieşte Goethe.

— El poate şti acest lucru. *Îl vede* el?

Se poate spune: germanii au întemeiat, de exemplu, o societate, «Societatea Goethe» – nu am în vedere «Uniunea Goethe». Şi să presupunem că orientalul voia să o cunoască – marea problemă a Orientului şi Occidentului a pornit deja, la urma-urmelor ea depinde totuşi de impulsurile spirituale –, el voia să se informeze în privinţa Societăţii Goethe şi să aibă în vedere realitatea.

Atunci şi-ar spune: Goethe a acţionat atât de intens, încât chiar în anii ’80 ai secolului XIX s-a ivit posibilitatea ca Goethe să devină rodnic pentru cultura germană într-un mod aparte, ca să spunem aşa, o circumstanţă mai favorabilă s-a ivit prin aceea că s-a găsit o principesă cu toată curtea ei, cum a fost marea ducesă *Sophie von Sachsen-Weimar* [Nota 15], care a preluat moştenirea, opera scrisă a lui Goethe în anii ’80 ai secolului XIX, pentru a se îngriji de ea aşa cum nu s-a mai făcut niciodată pentru alta. Aceasta există aici.

Dar să considerăm Societatea Goethe ca instrument exterior. Ea există de asemenea. Acum câţiva ani a fost însă din nou vacant postul de preşedinte ale acestei Societăţi Goethe. În întreaga amplitudine a vieţi intelectuale nu s-a găsit decât un fost ministru de finanţe pe care l-au făcut preşedinte al Societăţii Goethe! [Nota 16]. Aceasta este ceea ce se vede în exterior. Astfel de lucruri sunt deja mai importante decât

se crede de fapt.

Ceea ce ar fi mai necesar ar fi ca, de exemplu, orientalul înflăcărat pentru spiritualitate şi înţelegător de spiritualitate să ajungă la posibilitatea de a şti că în cadrul culturii europene există totuşi şi ceva precum o ştiinţă spirituală orientată antroposofic. Dar aceasta nu poate el şti. Aceasta nu poate ajunge la el, pentru că nu poate trece prin restul care există aici – desigur nu doar în acel singur fenomen. Ceea ce este aici este simptomatic prin faptul că preşedintele Societăţii Goethe este un fost ministru al finanţelor, ş.a.m.d. Ar fi necesar să nu contenesc cu astfel de exemple.

Aceasta este, aş putea spune, o a treia cerinţă: o gândire pătrunzătoare, unită cu realitatea, o gândire cu care omul nu se opreşte la obscurităţi, la compromisuri neclare de viaţă. La ultima mea călătorie, cineva mi-a pus în mână ceva despre un fapt care îmi era deja bine cunoscut. Vreau să vă redau aici doar un scurt extras al chestiunii: „Cui a stat cândva pe băncile unui gimnaziu, îi vor fi de neuitat orele în care ‹se delecta› cu dialogurile din Platon [Nota 17] dintre Socrate şi prietenii săi – de neuitat din cauza fabuloasei plictiselii ce izvorăşte din aceste convorbiri.

Şi el îşi va aminti probabil, că găsea dialogurile lui Socrate [Nota 18] ca fiind, de fapt, în mod zdravăn, prosteşti; dar desigur că nu îndrăzneam să ne exprimăm această părere, căci, la urma-urmelor, omul despre care era vorba, adică Socrate, era ‹filosoful grec›. Cu această supraapreciere întru totul nejustificată a bravului atenian, cartea «Socrate idiotul» de *Alexander Moszkowski* [Nota 19] (Editura Dr. Eysler & Co, Berlin) face ravagii cumplite.

Poli-istoricul Moszkowski nu întreprinde în mica sa lucrare, scrisă într-un mod amuzant, cu nimic mai puţin decât încercarea de a-l dezbrăca aproape complet pe Socrate de demnitatea lui de filosof. Titlul «Socrate idiotul» este avut textual în vedere. Şi nu vom greşi în a presupune că de această carte vor mai fi legate dezbateri ştiinţifice”.

Prima reacţie pe care o are omul când ia la cunoştinţă aşa ceva, este să spună: Ce este atât de ciudat în faptul că vine cineva ca Alexander Moszkowski care vrea să furnizeze dovada că Socrate era un idiot? Acesta este primul lucru pe care îl simt oamenii. Dar aceasta

este o simţire de compromis, care nu provine dintr-o gândire limpede, pătrunzătoare, care nu decurge dintr-o confruntare a adevăratei realitaţi.

Vreau să compar aceasta şi cu altceva. Există în ziua de azi deja cărţi scrise din punct de vedere psihiatric despre viaţa lui Iisus [Nota 20]. În acestea, tot ce a făcut Iisus este cercetat din punctul de vedere al psihiatriei actuale şi comparat cu tot felul de acţiuni maladive, fiind apoi dovedit de către psihiatrul modern pe baza Evangheliilor, că Iisus trebuie să fi fost un om bolnav, un epileptic, că toate Evangheliile pot fi înţelese numai din punctul de vedere al sfântului apostol Pavel, şi aşa mai departe. Există relatări detaliate despre această chestiune.

Este iarăşi lesne să treci cu inima uşoară peste aceste lucruri. Dar treaba este mai adâncă. Dacă vă situaţi pe deplin în punctul de vedere al psihiatriei actuale, dacă acceptaţi acest punct de vedere al psihiatriei actuale, aşa cum este el recunoscut oficial, atunci, dacă reflectaţi asupra vieţii lui Iisus veţi ajunge la acelaşi rezultat ca autorii acestor cărţi. Nu puteţi gândi altfel, căci atunci aţi fi falşi, atunci nu aţi fi psihiatri moderni în adevăratul sens al cuvântului. Şi dumneavoastră nu sunteţi psihiatri moderni în adevăratul sens al cuvântului conform concepţiei lui Alexander Moszkowski dacă nu gândiţi că Socrate a fost un idiot. Şi Moszkowski se deosebeşte de aceia care sunt şi ei adepţi ai acestei terorii dar nu îl consideră pe Socrate idiot, numai prin aceea că ceilalţi sunt nesinceri, pe când el este cinstit; el nu face niciun compromis.

Căci nu este nicio posibilitate să fi cinstit, să te situezi pe punctul de vedere al concepţiei lui Alexander Moszkowski despre lume şi să nu-l priveşti pe Socrate ca pe un idiot. Dacă le vrei pe amândouă, dacă vrei să fii în acelaşi timp adept al concepţiei natural-ştiinţifice moderne despre lume şi totuşi să îi recunoşti valoarea lui Socrate, fără să-l priveşti ca pe un idiot, atunci eşti necinstit. Tot aşa eşti necinstit dacă eşti psihiatru modern şi admiţi viaţa lui Iisus. Dar omul modern nu vrea să ajungă până la acest punct de vedere clar; căci atunci ar trebui să-şi pună problema cu totul altfel. Atunci el ar trebui să-şi spună: Ei bine, eu nu-l consider pe Socrate drept un idiot, am învăţat să-l cunosc mai bine, dar aceasta cere de la mine şi să resping o

concepţie despre lume cum este cea a lui Moszkowski; iar eu văd în Iisus pe cel mai mare purtător de idei care luat vreodată contact cu viaţa pământească; aceasta însă necesită ca eu să resping psihiatria modernă, nu îmi îngăduie să o admit!

Despre aceasta este vorba: despre o gândire limpede, conformă cu adevărul, care nu încheie obişnuitele compromisuri putrede, care sunt în viaţă, dar care pot fi îndepărtate din viaţă numai dacă le putem cuprinde în adevăr. Este uşor să te gândeşti sau să fii indignat atunci când trebuie să recunoşti dovada lui Moszkowski, conform căreia Socrate este un idiot. Dar este corect, atunci când tragi concluziile concepţiei moderne despre lume, că ea din punctul ei de vedere îl vede pe Socrate un idiot. Dar oamenii nu vor să tragă astfel de concluzii: aşa ceva precum respingerea concepţiei moderne despre lume. Căci atunci ar putea ajunge într-o situaţie şi mai neplăcută: Ar trebui atunci să facă compromisuri şi probabil să realizeze că Socrate nu era idiot; dar dacă atunci ar ajunge la aceea că Moszkowski este un idiot? El nu este un om prea puternic, dar dacă ar intra în discuţie alţi oameni, care sunt mai puternici, s-ar putea întâmpla tot felul de lucruri, şi cu mult mai rele!

Da, pentru a pătrunde în lumea spirituală este necesară gândirea conformă cu realitatea. Aceasta necesită pe de altă parte ca oamenii să-şi pună limpede dinaintea ochilor cum sunt lucrurile. Gândurile sunt realităţi, iar gândurile neadevărate sunt realităţi rele, obstructive, distrugătoare. Nu ajută la nimic dacă ne aşternem ceaţă asupra faptului că noi înşine suntem necinstiţi prin aceea că acceptăm ca valabilă pe lângă concepţia despre lume a lui Moszkowski şi pe aceea a lui Socrate. Căci atunci este un gând neadevărat dacă le postăm pe amândouă una lângă alta în sufletul nostru, aşa cum face omul modern.

Devenim cinstiţi numai atunci când ne aducem înaintea ochilor faptul că ori ne situăm pe punctul de vedere al mecanismului pur natural-ştiinţific ca Moszkowski, şi atunci trebuie să-l privim pe Socrate ca idiot; atunci suntem cinstiţi; ori ştim altfel, ştim că Socrate nu era idiot şi atunci trebuie să ne devină foarte clar cât de puternic trebuie respins celălalt. A fi cinstit este un ideal, pe care ar trebui să şi-l

pună în faţă sufletul omului actual. Căci gândurile sunt realităţi. Iar gândurile adevărate sunt realităţi salutare. Iar gândurile neadevărate, oricât de mult ar fi acoperite cu mantia toleranţei în privinţa propriei lor esenţe, gândurile neadevărate instalate în interiorul omului sunt realităţi, care duc înapoi Lumea şi omenirea.

CONFERINŢA a V-a

Berlin, 12 martie 1918

Am încercat ca referitor la sufletele omeneşti care au trecut deja prin poarta morţii, să cercetăm relaţiile care există între lumea în care trăieşte omul între naştere şi moarte şi acea lume în care el trăieşte între moarte şi o nouă naştere. Vrem să încercăm să considerăm aceste relaţii din cele mai diferite puncte de vedere.

În decursul timpului, atunci când omenirea se va apropia cognitiv de lumea spirituală – aşa cum va fi nevoită în mod inevitabil să o facă, pentru a-şi împlini sarcina omenirii în timpurile următoare – ea se va convinge că o cunoaştere veritabilă, exhaustivă a lumii şi a raporturilor ei cu omul trece cu mult dincolo de ceea ce poate fi cercetat prin ştiinţa fizic-sensibilă şi prin raţiunea de care este legată această ştiinţă. Omul cunoaşte oarecum doar o parte foarte mică a lumii adevărate – adică lumea activă, înăuntrul căreia şi el însuşi este activ –, dacă se referă numai la ceea ce este perceptibil prin simţuri şi care poate fi determinat prin raţiunea înlănţuită de simţuri.

Eu am indicat în decursul conferinţelor cum omul îşi poate oarecum rafina observaţiile, cum le poate extinde asupra unor lucruri care există în viaţă, dar cărora de fapt nu li se dă atenţie în viaţă din motivul că omul are în vedere numai ceea ce se petrece în timpul vieţii sale de veghe de dimineaţa până seara, şi nu ia în considerare ceea ce s-ar fi putut întâmpla, de la care noi am fost într-un anumit sens împiedicaţi să se întâmple. Pentru a vă da câteva noţiuni, cel puţin provizorii, despre aceste lucruri care întâi trebuie mai mult simţite decât gândite, eu am indicat [Nota 1] că este nevoie doar să reflectaţi cum, de exemplu, aţi fi putut fi împiedicaţi să ieşiţi din casă la ora pentru care v-aţi pregătit, prin aceea că a venit cineva în vizită.

Se poate ca cineva să-şi fi propus să iasă din casă la ora 11 înainte de amiază, dar a putut să plece abia cu o jumătate de oră mai

târziu. Imaginaţi-vă numai cum în anumite circumstanţe – desigur că numai în anumite circumstanţe – ziua ar fi decurs totuşi cu totul altfel dacă ar fi ieşit la ora propusă, cum omului i s-ar fi putut întâmpla altceva în acea jumătate de oră pe care a pierdut-o, că el de fapt a scăpat şi nu a mai păţit deloc acel lucru. Reflectaţi la câte evenimente de acest fel sau asemănătoare îl ating pe om în decursul zilei şi veţi dobândi o idee despre tot ce s-ar fi putut întâmpla. Atunci veţi putea compara – în simţire – această idee a tot ceea ce s-ar fi putut întâmpla, cu ceea ce s-a întâmplat realmente de dimineaţa până seara, conform corelaţiei dintre cauză şi efect.

Pentru a vă face o idee cu adevărat limpede despre astfel de lucruri, este bine să le comparaţi cu lucruri similare din natură; căci în natură se petrec într-un anumit mod lucruri care trebuie să fie judecate în mod similar. V-am spus adesea [Nota 2] să daţi o clipă atenţie faptului cum, de exemplu, în natură încontinuu se pierd în număr mare forţe germinative. Gândiţi-vă numai cât din marile cantităţi ouă de hering depuse de-a lungul unui an devin heringi, şi cât din ele se pierd. Extindeţi această idee asupra întregii vieţi.

Încercaţi să vă reprezentaţi câţi dintre germenii pregătiţi pentru viaţă în decursul lumii, nu ajung să se dezvolte, cât de mulţi sunt în decursul lumii cei care se împotmolesc, care nu pot ajunge la dezvoltare, câtă viaţă încolţită, lăstărită şi nedezvoltată pe deplin există. Dar să nu credeţi deloc că aceştia nu ar ţine şi ei de realitate. Ei fac parte din realitate la fel ca aceia care ajung la deplina lor dezvoltare, numai că ei nu ajung până la un anumit punct, ci iau un alt curs, exact la fel cum propriile noastre procese de viaţă iau un alt curs atunci când, după cum am indicat, suntem reţinuţi prin ceva să facem un lucru; unele sunt procese ale vieţii; celelalte sunt procese ale naturii care sunt împiedicate, şi fiind împiedicate continuă apoi într-un alt mod. Putem extinde mult mai departe astfel de lucruri.

Întrebaţi-vă acum dacă nu este foarte asemănător cu aceste două exemple un altul, care se ridică întrebător şi foarte enigmatic în viaţa omenească. Ştim că durata de viaţă normală a unui om este 70 până la 90 de ani. Ştim însă şi că marea majoritate a oamenilor mor mult mai devreme, şi vedem de aici că oamenii nu ating desăvârşirea

vieţii. Aşa cum în natură germenii sunt reţinuţi pe o anumită treaptă şi nu ajung la deplina maturitate, tot aşa nu ajung nici procesele vitale ale omului la deplina maturitate. Tot aşa, vedem de asemenea cum nici acţiunile noastre nu ajung la maturitate deplină, din motivele tocmai indicate. Toate acestea ne face atenţi la faptului că oarecum între rândurile vieţii sunt o mulţime de lucruri pe care oamenii nu le iau în seamă, care într-un fel, în loc să treacă în tărâmul în care pot deveni perceptibile senzorial, rămân împotmolite în domeniile spirituale.

Dacă nu priviţi aşa ceva doar ca o fantezie, ci chibzuiţi cu adevărat rodnic, veţi găsi deja trecerea, chiar dacă nu la o dovadă pe deplin valabilă, totuşi la reprezentarea a ceva foarte semnificativ. Atunci când în viaţa obişnuită acţionăm ca oameni, procedăm la modul că ne chibzuim acţiunile noastre, faptele noastre, impulsurile noastre de voinţă. Chibzuim ce trebuie să facem şi executăm apoi cele la care am chibzuit. Dar viaţa nu se desfăşoară numai la modul că noi ne propunem acţiuni şi apoi le executăm, ci se desfăşoară aşa încât în viaţă există ceva care foarte adesea ne iese în cale ca o sumă de coincidenţe, care ne apar ca lipsite de reguli, ca şi fiind corelate accidental, întâmplător, şi pe care noi îl desemnăm prin cuvântul „destinul nostru”.

Destinul este, pentru omul gânditor materialist, tocmai ceea ce se compune din evenimentele care, după cum spune el, „i se întâmplă” zi de zi. Desigur că mulţi oameni presimt că în acest destin există un anume plan. Dar, de la prinderea ideii existenţei unui asemenea plan al destinului până la adevărata pătrundere cu privirea a ceea ce se petrece de fapt, de regulă omul nu ajunge pentru că, deşi ceea ce am eu acum în vedere este ceva foarte semnificativ, omul nu le ia în seamă în viaţă. În prezent, aşa-numita psihologie analitică, psihanaliza, ajunge la multe lucruri care bat în ziua de azi la poarta omenirii.

Numai că reprezentanţii acestei psihologii analitice se apropie de lucruri cu mijloace de cunoaştere insuficiente.

— Eu am atras adesea atenţia în cercul prietenilor noştri asupra unui exemplu paradoxal [Nota 3] pe care psihanaliştii îl folosesc acum continuu, deoarece la începutul psihanalizei oamenii s-au ciocnit de faptul că există tot felul de aspecte spirituale în viaţă, despre care

oamenii obişnuiţi nu au nicio idee. Vrem să aducem încă o dată acest exemplu paradoxal în faţa sufletelor, chiar dacă unii dintre dumneavoastră îl cunosc deja.

O doamnă este invitată la o serată şi ea participă la această serată, care era organizată din motivul că stăpâna casei unde are loc reuniunea va pleca în acea seară într-o călătorie. Ea trebuie să plece la băi, întrucât este bolnavă. Reuniunea se desfăşoară în mod ireproşabil. Stăpâna casei pleacă înspre localitatea ei balneară şi musafirii pornesc, ca să spunem aşa, odată cu ea, şi pleacă de acolo. Un grup de astfel de invitaţi se află pe stradă. Şi în timp ce mergeau ei aşa, vine o trăsură de după colţ. Accentuez: o trăsură, nu o maşină. Această trăsură venea val-vârtej pe stradă. Una dintre doamne se separă de restul grupului.

Şi în timp ce ceilalţi oameni din grup, care mergeau împreună cu ea, se feresc de trăsură, ea are ideea ciudată să alerge înaintea cailor trăsurii; ea continuă să alerge pe stradă, caii în spatele ei şi ea mai în faţă, până îi vine gândul că ar trebui să facă totuşi ceva pentru a se salva din această situaţie. Ea ajunge, alergând în faţa cailor trăsurii, pe un pod care trece peste un râu, şi se gândeşte că dacă se aruncă în apă, scapă de cai. Dar celelalte persoane din grup, după cum vă puteţi imagina, au alergat după ea şi reuşesc să o prindă în ultima clipă. Şi rezultă situaţia că ea este adusă înapoi în casa pe care tocmai a părăsit-o, şi este luată acolo înăuntru. Frumos, stăpâna casei este plecată; ea este primită acolo şi acum se află în situaţia de a continua o relaţie cu stăpânul casei, relaţie care s-a înfiripat cândva la o petrecere comună.

Acum, psihanalistul caută regiuni ascunse ale sufletului. El găseşte că această doamnă a avut cândva, pe când era copil, oarece experienţe cu caii, că acele trăiri au urcat acum la suprafaţă din inconştient, ş.a.m.d. Dar cine cunoaşte viaţa sufletească a oamenilor, nu va putea fi de acord cu toate aceste fleacuri ale psihanalizei; căci chiar dacă există asemenea regiuni tăinuite ale sufletului şi altele asemănătoare – ceea ce nu este deloc de contestat –, ele sunt doar pregătitoare ale celor despre care este vorba, şi nu cele despre care este vorba în realitate. În realitate, este vorba despre faptul că omul – aşadar şi această doamnă, despre care este vorba aici – are o

conştienţă subliminală care, în anumite circumstanţe, este cu mult mai vicleană şi mai rafinată decât conştienţa de sus.

În conştientul de sus acea doamnă, după cum va gândi majoritatea dintre dumneavoastră, s-a comportat destul de neîndemânatic, dar în subconştientul ei gândea Ceva cu mult mai viclean decât ceea ce era gândit în conştient. În subconştient, Ceva-ul gândea: Astă-seară, stăpâna casei e plecată; eu trebuie să văd în vreun fel cum pot ajunge împreună cu bărbatul; trebuie să fac ceva, trebuie să folosesc în acest sens prima ocazie. Subconştientul este chiar puţin profetic, el presimte ceea ce se va întâmpla dacă femeia aleargă înaintea cailor.

Toate acestea pot fi organizate în modul cel mai rafinat de către subconştient. Conştientul de sus nu este atât de viclean, subconştientul are însă această şiretenie, care sporeşte în mod deosebit prin faptul că se adaugă un anumit dar al profeţiei. Menţionez acest exemplu din motivul că nu este decât un caz particular a ceea ce există la toată lumea. Orice om poartă în sine ceva care este mult mai cuprinzător şi mult mai intens în cele mai diverse direcţii, decât conştienţa sa obişnuită. Da, dacă omul ar şti tot ceea ce ştie el cu adevărat în subconştientul său: în plus ar fi teribil de deştept şi de rafinat şi ar şti să născocească imens de multe.

— În germană *das Bewußtsein* = conştienţa, conştientul; *das Unterbewußtsein* = conştienţa de jos, subconştientul, şi comparativ termenul folosit de R. Steiner aici pentru conştienţa clară, conştienţa diurnă obişnuită, *das Oberbewußtsein* = conştienţa de sus, conştientul de sus.

Acum, se poate pune întrebarea: Este oare ceea ce trăieşte acolo în subconştientul omului, de fapt, cu totul inactiv? Pentru acela care ştie să observe spiritual lumea, acesta nu este deloc inactiv. Dimpotrivă, el este încontinuu activ, este într-adevăr încontinuu activ. Ceea ce la această doamnă – şi în cazuri similare chestiunea iese la iveală numai în mod anormal sub influenţa unor evenimente deosebite, pofte şi înclinaţii – dar ceea ce la această doamnă a ieşit la iveală o dată în mod deosebit, există mereu la om într-o anumită regiune; îl însoţeşte de-a lungul întregii sale vieţi de veghe. Cum aşa?

Faptul că la această doamnă – funcţie de împrejurări ar putea fi şi un domn – a ieşit la vedere o dată în modul acesta, provine numai de acolo că această ştiinţă subconştientă pe care o are omul de la viaţă, uneori sare peste cal. Aceasta se întâmplă şi la conştienţa obişnuită, ca omul să facă o dată ceva deosebit, care de fapt iese din obişnuinţele vieţii obişnuite, care este o dată un caz de excepţie în viaţă. Dar aici, în acest caz pe care l-am discutat, doar a ieşit în afară ceva deosebit care este mereu activ în om.

— *Cum* este activ?

Ceea ce noi numim destin, este un lucru de-a dreptul complicat. Destinul nostru pare să se apropie de noi în aşa fel încât evenimentele sale ne lovesc, ni se întâmplă. Să luăm acum un caz eclatant de destin, un caz pe care mulţi oameni îl cunosc. Să presupunem că cineva cunoaşte un alt om, care devine apoi în viaţă prietenul său, soţia sau soţul său, sau ceva de acest gen. Aceasta este interpretată de către conştienţa de sus obişnuită* că ni s-a întâmplat, că noi înşine nu am făcut absolut nimic pentru ca respectivul om să intre în sfera noastră de viaţă. Dar acesta nu este adevărul. Dimpotrivă, altul este adevărul.

Cu acea forţă care odihneşte în subconştient şi pe care tocmai am indicat-o, noi, începând din momentul în care am intrat prin naştere în existenţă, şi încă mai mult, de când am început să ne spunem „eu”, ne aşternem calea vieţii aşa încât într-un anumit moment să intersecteze calea celuilalt. Numai că oamenii nu sunt atenţi la lucrurile remarcabile care ar rezulta dacă ar urmări desfăşurarea unei anume căi a vieţii, cum ar fi cea a unui om care la un moment dat s-a logodit. Dacă i-am urmări viaţa, aşa cum s-a desfăşurat ea prin copilărie şi tinereţe, de la un loc la altul, până când acel om a ajuns să se logodească cu cealaltă persoană, atunci am găsi mult sens în parcursul acesteia. Atunci am găsi că omul respectiv nu a ajuns acolo pur şi simplu prin faptul că i s-a întâmplat aşa, ci prin aceea că el însuşi s-a deplasat cu foarte mult sens până când l-a găsit pe celălalt.

Întreaga viaţă este străbătută de o astfel de căutare, întregul destin este o astfel de căutare. Cu toate acestea trebuie să ne reprezentăm că această căutare nu se derulează ca acţiunea izvorâtă din chibzuinţa obişnuită. Aceasta din urmă se petrece liniar; acţiunea

din subconştient se petrece intens şi în mod personal. Dar atunci este ea ceva care se petrece plin de sens în subconştientul omului. Nu este deloc corect când se vorbeşte despre „inconştient", ar trebui să se spună „supraconştient" sau „subconştient", căci este inconştient doar pentru conştienţa obişnuită. În cazul acelei doamne care a aranjat lucrurile cu atâta rafinament pentru a se reîntoarce în casa respectivului bărbat, subconştientul este pentru sine mult mai conştient decât este doamna însăşi în supraconştientul ei.

Şi tot aşa este şi pentru ceea ce ne conduce în viaţă în aşa fel încât destinul nostru să fie o anumită ţesătură, care ne conduce şi care este foarte, foarte conştient. Împotriva acestui lucru nu este un argument faptul că adesea omul este atât de puţin de acord cu destinul său. Dacă ar cuprinde cu privirea toţi factorii, ar găsi că ar putea foarte bine să fie de acord. Tocmai deoarece conştientul de sus nu este atât de viclean ca subconştientul, el judecă incorect faptele acestuia şi îşi spune: „Mi s-a întâmplat ceva antipatic" – în timp ce în realitate omul a căutat dintr-o chibzuire profundă ceea ce în conştientul de sus consideră drept antipatic. O cunoaştere a corelaţiilor mai profunde l-ar aduce să vadă că cineva mai înţelept caută lucrurile care devin apoi destin. Pe ce se bazează toate acestea?

Acestea se bazează – atunci când vorbeşti despre astfel de lucruri pentru care limbajul obişnuit nu are cuvinte potrivite, poţi desigur vorbi întotdeauna doar comparativ, dar comparaţiile au în vedere realităţi –, se bazează pe faptul că obişnuita noastră conştienţă care ţine de cap, în privinţa căreia unii oameni îşi închipuie multe, este, ca să spun aşa, o sită. Este o comparaţie, dar o comparaţie valabilă, care indică o realitate.

Conştienţa noastră care ţine de cap este o sită. Atunci când torni apă într-o sită, ea curge prin sită, nu umple sita. Aceste lucruri, care sunt gândite şi chibzuite şi se exprimă apoi în urzeala destinului, trec prin conştientul nostru care ţine de cap ca printr-o sită. Acesta este motivul pentru care noi nu ştim nimic despre ele în conştientul nostru de sus. Conştientul din cap le lasă să treacă, ca printr-o sită, dar omul din subconştient nu le lasă să treacă. Numai pentru că ele trec prin conştientul de sus ca printr-o sită nu ştie el nimic despre ele; dar ele

sunt totuşi reţinute în om.

Dacă vreodată ştiinţele naturii se vor practica într-un mod cu adevărat raţional, atunci oamenii se vor întreba: Cum se prezintă aceste lucruri la animal, şi cum la om? La animal, aceste trăiri sunt aşa că ele trec în întregime prin animal, acolo întregul animal este o sită. La om, ce-i drept, ele nu sunt reţinute în cap, dar sunt totuşi reţinute de către omul întreg. Omul nu le gândeşte în condiţiile obişnuite numai din cauză că în viaţa obişnuită gândeşte doar capul şi nu omul întreg.

Numai atunci când, de exemplu, intervine isteria, care constă în aceea că şi alte părţi ale omului încep să gândească – ceea ce poate interveni în condiţii maladive, dar în general nu ar trebui să intervină –, atunci apar asemenea cazuri de excepţie, în care omul participă cu gândirea la ceea ce se desfăşoară în conformitate cu destinul, cazuri în care omul, cum s-ar spune, „îşi face destinul" – ca acea doamnă care şi-a „făcut" destinul. Aşadar omul reţine, totuşi, lucrurile, şi de aici rezultă ceva extrem de remarcabil. Dar de ce trec ele prin întregul animal, iar la om sunt reţinute?

Aceasta este aşa din motivul că animalul nu are mâini, adică, membrele sunt mereu legate cu pământul – sunt picioare, sau sunt aripi – ceea ce face ca procesul să fie diferit. Dar faptul că omul a transformat acele membre care la animal sunt picioare, face ca braţele şi mâinile sale să fie intercalate în organismul său în aşa fel încât el reţine în sine gândurile sale, în destinul său. Numai că omul nu poate gândi cu mâinile, el poate numai să-şi reţină destinul cu ele; de aceea omului îi scapă din vedere destinul său. Mâinile sunt organe ale gândirii exact aşa cum este şi partea eterică a capului. Partea eterică a capului face în gândire ceva foarte asemănător cu ceea ce face omul în viaţă cu mâinile sale: Cu mâinile, omul face să se oprească în sine curentul de acţiuni care îi străbat destinul.

Pentru om, lucrurile sunt organizate astfel încât numai activităţile raţionale grosiere ale mâinilor şi braţelor ajung să se exprime. Orice om ştie că are în mâini, în special în vârfurile degetelor, un fler deosebit, dar acest fler reprezintă ceea ce este cel mai grosier în această privinţă. Căci aici este vorba de ceva foarte fin: este o gândire foarte firavă, care abia licăreşte, ceea ce dezvoltă oamenii aici şi pot

exprima în activităţi artistice; dar mâinile sunt de fapt intercalate în aşa fel în organismul general al omului, încât ele sunt organul de gândire pentru destin. În ciclul evolutiv actual, omul încă nu învaţă să gândească cu mâinile. Dacă ar învăţa să o facă, dacă ar cunoaşte tainele mâinilor, aceasta ar fi totodată o introducere în cunoaşterea legilor fundamentale ale interdependenţelor în termeni de destin.

Acest lucru poate apare ca fiind foarte ciudat, dar aşa este. Avem aici unul din punctele în care ştiinţa spirituală spune pe de o parte: În mâini, care dezvoltă o gândire subconştientă, este gândit destinul.

— Ştiinţele naturii în ziua de azi încă nu dau atenţie acestui aspect. Este de la sine înţeles că atunci ele când consideră organizaţia omenească numai în mod foarte grosier, trebuie să ajungă să spună: Omul este un animal mai desăvârşit.

— El este acest lucru într-adevăr. Dar în ceea ce nu se ia în seamă considerare în treaba aceasta se află tocmai deosebirea esenţială dintre om şi animal. Gândiţi-vă numai: Cum este capul la animal?

La animal, capul se află direct deasupra Pământului. La om capul este aşezat în aşa fel încât ceea ce poartă Pământul în cazul animalului, este purtat de omul însuşi; verticala coborâtă din centrul de greutate al capului trece prin organismul uman, înainte de a atinge Pământul; sau, dacă e să mă exprim grosier: trece prin diafragmă. Omul se raportează la sine însuşi aşa cum se raportează animalul la Pământ. Dacă ducem verticala din centrul de greutate al capului animalului, aceasta va cădea direct pe Pământ, fără să treacă prin diafragmă şi prin organism.

Orientarea organismului faţă de întregul Cosmos este esenţialul la om şi de această orientare este legat faptul că braţele şi mâinile sale sunt organizate altfel decât membrele corespunzătoare lor de la animal. Aici vor lucra ştiinţele naturii, din direcţia lor, în viitor; ele se vor întreba cândva: Cum este corelat, de fapt, omul cu dinamica Universului, cu raporturile de forţe ale Universului, astfel încât omul nu este un patruped sub influenţa Cosmosului, ci o fiinţă cu două mâini?

Această situaţie este organizată în el din Cosmos! Iar el lucrează

din partea opusă înspre aceasta, în timp ce este organizat de Cosmos astfel încât verticala centrului de greutate al capului său cade în sine însuşi, iar el devine propriul său Pământ. Organizându-şi mâinile şi braţele într-un mod special, el trăieşte înspre direcţia acesta şi prin faptul că mâinile, pe partea lor, pot apuca destinul – tot aşa cum organizarea capului omenesc este de asemenea corelată cu poziţia verticală a omului.

Omul are creierul său mai desăvârşit datorită faptului că verticala centrului de greutate al capului trece prin el şi nu cade direct pe Pământ. În Univers sunt pretutindeni forţe, şi dacă ceva este orientat altfel, atunci masa este altfel repartizată. Acest lucru este de acceptat pentru natura anorganică, dar la om încă nu poate fi observat în ziua de azi. De aceea nu se descoperă cum materialul lucrează în om din partea opusă înspre spiritual, cum în el peste tot spiritualul acţionează, întreţese în material.

Acesta este o latură. Acum putem spune: Îl avem în vedere pe om, aşa cum se sprijină el pe propria sa diafragmă; aici înăuntru, atunci când de jos în sus până la diafragmă, gândim cu subconştientul, noi stăm cu înţelegerea destinului aşa cum altfel stăm numai cu înţelegerea acţiunilor deliberate. Dar omul se mai încadrează şi în alt mod de viaţă. Noi am văzut, atunci când nu am considerat doar unilateral capul lui, ci întreg organismul, că el îşi determină, îşi cunoaşte destinul, cumpănindu-şi-l, dar cumpănindu-şi-l subconştient.

Dar mai este şi altceva în viaţa omului. Noi înfăptuim acţiuni. Aceste acţiuni ne cauzează în viaţă o anumită satisfacţie sau insatisfacţie. Gândiţi-vă numai: Aţi făcut o binefacere cuiva, ceea ce v-a conferit o satisfacţie; sau a trebuit să întreprindeţi ceva, care constituie o apărare de ceva, iar aceasta este legată de insatisfacţie, ş.a.m.d. Aşadar aveţi diferite lucruri pe care le efectuează omul în acţiunile sale din viaţă. Da, noi nu ne înfăptuim numai acţiunile, resimţind în această privinţă satisfacţie sau insatisfacţie conştiente. Putem vedea cel mai bine acest lucru atunci când cercetăm spiritual-ştiinţific acţiunile ce intervin mai puţin adânc în viaţă, acţiuni care nu trebuie neapărat să aibă însemnătate morală, ca de exemplu atunci când tăiem lemne. Este o acţiune ceea ce săvârşim în timp ce tăiem lemne; ea ne cauzează

oboseală. În privinţa oboselii, oamenii au tot felul de gânduri.

Dumneavoastră ştiţi din ultima conferinţă publică [Nota 4] că oamenii îşi imaginează că ar adoarmi de oboseală, că oboseala ar fi cauza adormirii. Despre oboseală e drept că fiecare ştie că apare ca fenomen însoţitor al unor astfel de acţiuni cum este de exemplu tăierea lemnelor. Dar această oboseală este de o însemnătate profundă, dacă o cercetăm spiritual-ştiinţific. Oboseala de fapt nu este deloc ceea ce ne pare a fi. Noi o trăim drept ceea ce numim noi oboseală, dar ea este cu totul altceva. Vă puteţi imagina uşor că oboseala care apare la astfel de acţiuni – acţiunile care pătrund mai mult în viaţa morală sau intelectuală sunt în această privinţă mai subtile, la ele nu devine întotdeauna vizibil clar, ca atunci când considerăm acţiuni elementare precum de exemplu tăierea lemnelor –, că această oboseală este un proces dihotomic.

Mai întâi trebuie să folosim forţe de viaţă de încolţire, lăstărire, care sunt legate de creşterea noastră, apoi însă am consumat aceste forţe şi în organismul nostru are loc un proces de degradare. Acest proces de descompunere este trăit ca oboseală. Dar această oboseală este în realitate o amorţire, o narcoză, a cărei semnificaţie mai profundă noi o trăim în realitate drept cu totul altceva decât ca pe o consecinţă – în acest caz, a tăierii lemnelor. Oboseala este, pentru viaţa obişnuită, numai o amorţire. Dar ce trăim în realitate?

Desigur că acest lucru poate fi spus numai dintr-o adevărată cercetare spiritual-ştiinţifică. Atunci când suntem obosiţi după tăierea lemnelor, se arată în acele locuri pe care noi le cunoaştem drept locuri ale organismului spiritual al omului, şi care se numesc flori de lotus [Nota 5] – mai multe amănunte în această privinţă găsiţi în cartea ***Cum se dobândesc cunoştinţe despre lumile superioare?*** – o veritabilă radiaţie a uneia dintre aceste flori de lotus.

Acolo este un rezultat, reuşita acţiunii lui; aceasta nu îi ajunge omului în conştienţă. Această reuşită spirituală nu îi devine conştientă. Ceea ce îi ajunge în conştienţă este ceea ce îl amorţeşte, pentru ca el să nu perceapă în sine ceea ce este acolo ca reuşită spirituală. Căci ceea ce radiază acolo de fapt este cu adevărat ceva spiritual. Şi îl înţelegem şi mai bine dacă, pentru a cuprinde cu privirea spiritualitatea acestei

radiaţii, considerăm o acţiune expusă aprecierii morale. Să presupunem că nu am tăiat pur şi simplu lemne, ci am făcut ceva care se supune unei aprecieri morale. O astfel de apreciere morală este de obicei luată în vedere numai pentru viaţa foarte îngust delimitată. Dar ea mai are şi o altă însemnătate.

Tot ce face omul are o valoare în întregul mers evolutiv al omenirii. Şi acţiunea izolată are o valoare în întregul mers evolutiv al omenirii. Această evaluare, cât de valoroasă este o acţiune în acest mers evolutiv, este la fel de puţin tălmăcită de om în conştienţa obişnuită, pe cât de puţin îşi tălmăceşte el prin cap acţiunile destinului. Dar el nu lasă această apreciere să treacă prin fiinţa lui ca printr-o sită, ci ca pe o radiere şi o radiază în afară prin florile de lotus. Omul se îndeletniceşte necontenit, subconştient, cu evaluarea fiecăreia din acţiunile sale. Poţi fi o fiinţă angelică şi să faci bine tuturor oamenilor: judeci în subconştient valoarea acestor moduri de a acţiona pentru evoluţia generală a omenirii, şi anume foarte obiectiv, ceea ce de multe ori iese foarte diferit decât s-ar crede în conştientul de sus.

Sau poţi fi un hoţ, dar, în timp ce comiţi acţiuni de furt, judeci acest lucru în mod absolut obiectiv, după valoarea lor în cadrul întregului proces al evoluţiei omenirii. Şi acest lucru îl iradiaţi în mod inevitabil din dumneavoastră prin florile de lotus. Aşa cum judecăţile noastre în privinţa destinului, care trec prin cap ca printr-o sită, sunt reţinute de braţele şi mâinile noastre, tot aşa sunt conduse de noi cu ajutorul organizaţiei florilor noastre de lotus astrale, judecăţile noastre pe care noi le formulăm asupra acţiunilor noastre, şi anume şi asupra acţiunilor gândurilor noastre; ele sunt radiate ca o strălucire prin organizaţia florilor noastre de lotus, ies afară din noi. Şi această strălucire merge foarte departe. Ea trece în timp, nu rămâne în spaţiu.

De aceea este atât de greu să vă reprezentaţi florile de lotus, pentru că ele încontinuu se mişcă şi încontinuu fac trecerea în timp. Aici devine spaţiul într-adevăr timp. Omul îşi proiectează o lumină în faţa sa, dar în aşa fel încât această lumină trece în timp, devine strălucire continuă, care trece cu mult dincolo de moarte. De-a lungul întregii noastre vieţi judecă în noi cineva, în subconştient. La fel cum cineva gândeşte în noi destinul nostru, tot aşa judecă cineva toate

acţiunile noastre, şi această judecată noi o radiem în afară ca o strălucire.

Aceasta iarăşi, pentru că este o acţiune imaginativă, este desigur exprimată în imagini, dar această exprimare în imagini corespunde unei realităţi. Viaţa este aşa ca şi cum dintr-un proiector ar radia până în depărtare un flux de lumină. Numai că trebuie să ni-l reprezentăm nu spaţial, ci în timp. Dumneavoastră aţi făcut, de exemplu, ceva la vârsta de 40 de ani; viaţa dumneavoastră se desfăşoară mai departe, treceţi de vârsta de 50 de ani, de 60 de ani, apoi prin moarte şi mai departe în existenţa pe care o petreceţi între moarte şi noua naştere.

Şi în timp ce parcurgeţi această existenţă, dumneavoastră vă aclimatizaţi pas cu pas în ceea ce aţi radiat dumneavoastră necontenit în această existenţă, prin florile dumneavoastră de lotus, în timpul vieţii dumneavoastră pământeşti. Dumneavoastră întâlniţi tot ceea ce aţi radiat în viitor. Aceasta este cumva, pentru a exprima lucrurile tot imaginativ, ca şi cum cu un proiector aţi produce o lumină care luminează până departe, şi v-aţi deplasa apoi de-a lungul acestui fascicul şi v-aţi spune: Acesta este radiat în afară, şi eu întâlnesc totul din nou.

Numai că aceasta este judecata asupra faptelor dumneavoastră, pe care o întâlniţi astfel în viaţa dintre moarte şi noua naştere. În această privinţă omul nu este o sită, sau, dacă vreţi, el este o sită în sensul că lasă să treacă ceea ce creează el însuşi în mod subconştient.

Aşadar iarşi există ceva în om, ceva care este un continuu critic – dacă e să nu folosim cuvântul în sens filistin – al propriilor sale fapte şi care este proiectat de el în propriul său viitor. Putem apropia şi aici, dacă vrem, aspectele natural-ştiinţifice. Prin faptul că omul este clădit vertical şi deci la rândul său în aparatul său de conştienţă obişnuit se sprijină pe sine ca pe propriul său Pământ, prin aceasta, la locul florilor de lotus este oprit ceea ce iese afară, emană de la călătoria sa pe Pământ în sensul cel mai larg al cuvântului. Acolo este oprit, refractat sub unghi drept şi trimis afară, în viaţă.

Vedem aşadar: Ceea ce de obicei este descris numai cu expresia generală de „inconştient”, se încadrează în viaţa omenească într-un mod complicat, dar care poate fi cuprins cu privirea. Tocmai prin

faptul că omul pe de o parte prin diafragma se închide faţă de ceea ce se află dedesubt, este el ataşat cu subconştientul său la corelaţiile sale de destin.

La animal nu intră în considerare această iradiere prin florile de lotus. De ce? Aceasta este iarăşi corelată cu orientarea animalului în Univers. Prin faptul că omul şi-a poziţionat vertical coloana vertebrală, în unghi drept faţă de cea a animalului, el dezvoltă în special ceea ce la animal nu se poate deloc dezvolta, întrucât coloana vertebrală a acestuia stă orizontal, şi nu vertical. Din această cauză animalul nu poate avea niciun „critic" alături de sine, şi nici nu poate trimite în viitor judecăţi asupra acţiunilor întreprinse în viaţa animală. Vor ieşi multe la iveală dacă ştiinţele naturii se vor strădui să nu rămână la judecata trivială de a compara membrele animalului în structurile şi formele lor cu membrele omului, sau la a compara capul animalului cu cel al omului.

Este drept că omul are un creier mai desăvârşit decât cel animalului, dar altfel, la urma-urmelor, capul omenesc nu este aşa diferit de capul animal, şi de aceea a şi putut teoria materialistă să anexeze cu uşurinţă omul la regnul animal. Dar ceea ce îl deosebeşte pe om de animal este orientarea sa în Univers. Dacă acest aspect va fi cândva studiat, atunci se va ajunge şi din punct de vedere natural-ştiinţific la cu totul altceva. Şi aici ştiinţa spirituală va fi dătătoare de direcţie, aşa cum dă ea direcţia şi pentru altele, prin faptul că indică anumite procese ale vieţii care abia atunci pot fi înţelese cu adevărat, când prin ştiinţa spirituală obţinem direcţia corespunzătoare.

Vedem aşadar că omul este organizat aşa încât în el se află ceva despre care se poate spune că pe de o parte este mai deştept decât el – de multe ori şi mai rafinat – în privinţa judecării destinului, şi că pe de altă parte în el se află de asemenea ceva care este un critic mai obiectiv decât este el însuşi în viaţa sa conştientă. În om există aşadar într-un mod complicat, ceea ce poate fi numit un alt om, şi aceasta se exprimă în viaţă. De obicei omul nu priveşte la acţiunile sale. Criticul din el rămâne subconştient, şi devine conştient abia între moarte şi noua naştere, atunci când acea strălucire, lumină, despre care v-am vorbit

este întâlnită peste tot, pas cu pas. La o considerare raţională, detaliată a vieţii putem însă ajunge deja să vedem cum acest critic se comportă totuşi diferit în fiecare om.

Comparaţi între ele două tipuri de oameni care pot fi întâlniţi în viaţă. Unul dintre tipuri este frecvent desemnat drept „îşi vâră nasul în toate", „hai-hui". Există oameni pe care îi poţi întâlni peste tot, care nu au niciodată timp, trebuie să fie continuu pe drum, trebuie să-şi bage mâinile – sau, cum bine se spune, nasul – peste tot, trebuie să participe peste tot la ce fac alţii, ş.a.m.d. Oamenii nu reflectează mai departe în această privinţă, ei o consideră doar un mod de viaţă care trebuie că se bazează pe tot felul de lucruri subconştiente.

Dar totuşi acest lucru este în corelaţi cu ceva, şi anume criticul din această încarnare, în care omul este un „îşi vâră nasul în toate" are o atitudine specifică. Aceşti critici au de asemenea individualitatea lor particulară. Oamenii o găsesc după moarte. La un astfel de „îşi vâră nasul în toate" – este foarte bine dacă putem vorbi cu umor despre astfel de lucruri, căci prin faptul că nu lăsăm umorul să se usuce pe deplin atunci când intrăm în ştiinţa spirituală, putem depăşi acea dispoziţie aşa dăunătoare ştiinţei spirituale; căci această dispoziţie este ceva care dăunează foarte mult ştiinţei spirituale –, la un astfel de om „îşi vâră nasul în toate" criticul este ca un fel de actor, căruia îi place foarte mult să fie văzut – nu numai de către oameni, aşa îşi închipuie el, ci de tot felul de fiinţe spirituale –, care îşi are bucuria în faptul că tot ceea ce mişună în lumea spirituală îl poate vedea întotdeauna atunci când el umblă peste tot. Acest tip hai-hui este în lumea spirituală unul care mişună în toate părţile şi vrea să fie văzut, şi din acest a-voi-să-fie-văzut, care se transpune într-un impuls inconştient, provine caracterul de „îşi vâră nasul în toate".

Să abordăm acum caracterul opus. Acesta este omul care înfăptuieşte ceea ce îi impune viaţa, ceea ce îl constrânge viaţa să facă, ceea ce cere ea de la el. El nu poate fi văzut peste tot, ci acţionează şi acolo unde nu este văzut, acolo unde viaţa o cere, ş.a.m.d. La acesta, şi criticul are o atitudine deosebită. Aceste lucruri pot fi pătrunse cu privirea dacă sunt considerate spiritual-ştiinţific.

Aici criticul ia atitudinea caracteristică provenită din credinţa

inconştientă că tot ceea ce face, chiar dacă nu este văzut de spiritele care mişună de jur-împrejur – aşa cum şi-o doreşte tipul hai-hui –, nu este zadarnic, pentru că nicio forţă din lume nu este zadarnică, ci îşi are însemnătatea ei în lume. Această frumoasă credinţă: Tot ceea ce faci, chiar dacă e să iasă la iveală abia după mii de ani, îşi va avea cândva importanţa sa în întreaga viaţă a Universului –, această conştienţă stă la baza tipului opus celui hai-hui, o anumită linişte în lume, o siguranţă care provine din credinţa pe care tocmai am caracterizat-o.

Vedem de aici cum se luminează viaţa dacă luăm în vedere faptul că omul în mod real nu are în viaţă numai legăturile vizibile în exterior în lumea sensibilă, ci că el are cu adevărat legături în viaţă care se întemeiază pe raportul său cu lumea spirituală.

Eu am făcut aceste expuneri astăzi mai ales din motivul că prin acesta v-am prezentat două elemente existente în entitatea umană: acel prim element care este astfel corelat cu organizaţia fizică a omului dintre naştere şi moarte încât organizaţia fizică indică un subconştient, prin aceea că am arătat că braţele şi mâinile sunt organe ale gândirii, chiar dacă sunt organe ale gândirii în acel mod neobişnuit, că ele că oferă o bază specială lucrurilor pentru care capul este o sită. Omul este în această privinţă un vas remarcabil: capul său este sită pentru destin; dar atunci când gândurile care fac destinul se scurg, ele sunt reţinute de către braţe şi mâini. Celălalt element din om este ceea ce radiază prin florile de lotus şi intră în viaţa dintre moarte şi o nouă naştere.

— De relaţia care se stabileşte între aceşti doi curenţi din om depind multe lucruri pline de însemnătate.

Căci dacă consideraţi întregul om în acest mod, socotind cu adevărat nivelul diafragmei, atunci îl aveţi şi în acest caz ca fiinţă care este despărţită în două: ceva intră în el, stagnează acolo, stagnează prin forţa braţelor şi mâinilor, dar merge totuşi în jos până la nivelul diafragmei. Este ceva care stagnează prin faptul că omul este o fiinţă verticală, şi nu una orizontală ca animalul. Se vede realmente – oricât de ciudat ar suna, dar lumea este plină de enigme – că picioarele animalului se raportează în alt fel la el decât braţele omului la om. Aceasta are de a face cu Pământul. Căci radiaţiile le vedem de fapt ca

venind prin Pământ şi pătrunzând prin om, dar dirijate prin florile de lotus şi radiind în viitor.

Sunt doi curenţi care îl arată pe om ca fiind o fiinţă dihotomică. În viaţa obişnuită, aceşti doi curenţi sunt complet separaţi unul de celălalt, şi pe aceasta se bazează viaţa. Dacă cei doi curenţi s-ar uni în viaţă, viaţa nu ar fi aşa cum este ea realmente. Dacă ei ar curge împreună, omul nu ar putea dezvolta conştienţa de Eu, căci conştienţa de Eu se bazează pe faptul că aceşti doi curenţi sunt menţinuţi separaţi în viaţă. Dar, totuşi: Ei sunt menţinuţi separaţi numai parţial; într-un alt sens anume, ei curg împreună. Realmente este aşa: Ceea ce radiază în afară din om pentru a lumina în viaţa dintre moarte şi o nouă naştere, se poate uni – dacă omul o aduce în situaţia de a se uni – în exteriorul omului cu celelalte, cu acele radiaţii care sunt apoi reţinute de către braţe, înainte de a trece prin sită.

Cei doi curenţi, care altfel merg prin trupul său dar nu se reunesc, se pot uni dacă omul îi reţine. Această reunire dă posibilitatea întâlnirii omului cu cei decedaţi, cu aceia care au trecut prin poarta morţii. Cu aceasta, prin caracterizarea acestor doi curenţi, am creat astăzi o introducere la ceea ce vrem să discutăm în următoarea conferinţă despre relaţiile omului, pe care le poate avea el de aici cu cei decedaţi, pentru a considera aceste legături din nou, dintr-un alt punct de vedere.

CONFERINŢA A VI-a

Berlin, 19 martie 1918

Am vorbit cu o săptămână în urmă despre probleme mai intime ale vieţii sufleteşti omeneşti, despre probleme care sunt adecvate pentru a pregăti reprezentări ce se extind asupra raportului aşa-numiţilor vii, adică a oamenilor care trăiesc în trupul fizic, cu sufletele destrupate, cu acei oameni care trăiesc între moarte şi o nouă naştere. Acum se pune problema, atunci când discutăm o astfel de temă, să ne familiarizăm cu anumite idei fundamentale, care ne pot introduce sufleteşte într-un mod corect, în felul în care ar trebui şi poate să se socotească omul înăuntrul unor astfel de relaţii.

Căci de acest fapt, dacă omul care trăieşte aici pe Pământ este conştient că se află în vreo relaţie cu un mort, sau în general cu o

entitate sau alta din lumea spirituală, nu depinde absolut deloc realitatea acestei relaţii. Pentru acela care reflectează asupra acestor lucruri, ceea ce spun eu acum este de la sine-înţeles; dar uneori este necesar exact în domeniul spiritual-ştiinţific să-ţi clarifici bine cele de la sine-înţelese.

Omul se află mereu în relaţie cu lumea spirituală, se află mereu într-o anumită relaţie şi cu acei morţi care sunt legaţi karmic de el. Este aşadar cu totul altceva dacă vorbeşti de realitatea acestei relaţii sau dacă vorbeşti despre conştienţa mai intensă sau mai atenuată pe care o putem avea despre această relaţie. Important este însă pentru oricine – chiar şi pentru acela care crede că o astfel de conştienţă este întru totul departe de el – să afle ce spune o astfel de conştienţă; pentru că ea spune de fapt oricărui om adevăruri în lăuntrul cărora el se situează mereu.

Exact în privinţa relaţiei aşa-numiţilor oameni vii cu aşa-numiţii morţi trebuie să ne clarificăm că această relaţie este într-o anumită privinţă mai dificil de adus în conştienţă decât relaţia cu alte entităţi ale lumii spirituale. A căuta să dobândeşti o conştienţă despre entităţile ierarhiilor superioare, ba chiar de a obţine anumite revelaţii despre ierarhiile superioare este relativ mai uşor decât să devii conştient de o relaţie absolut precisă cu morţii, ceea ce înseamnă să devii conştient de aceasta în mod cu adevărat corect. Şi aceasta din următorul motiv.

Omul trăieşte, parcurgând răstimpul dintre moarte şi o nouă naştere, în condiţii de existenţă foarte diferite de condiţiile de viaţă din lumea fizică: Este suficient să aruncaţi o privire asupra a ceea ce s-a spus în ciclul de conferinţe ***Fiinţa interioară a omului şi viaţa dintre moarte şi o nouă naştere*** [Nota 1] şi veţi vedea ce reprezentări şi gânduri diferite de concepţia fizică despre lume trebuie folosite pentru a vorbi despre viaţa dintre moarte şi o nouă naştere. De ce sunt de fapt aceste reprezentări care trebuie folosite aici, atât de diferite de cele cu care suntem obişnuiţi pentru conştienţa obişnuită?

Deoarece, pornind de la anumite condiţii – pe care va trebui să le mai discutăm în decursul acestei ierni – omul între moarte şi noua naştere, anticipează deja, într-un anumit mod, ceea ce vor fi condiţiile

de viaţă ale următoarei încarnări a Pământului, natura jupiteriană. Omul trăieşte în orice caz, s-ar putea spune, o rafinare spirituală, trăieşte aşa încât cele prin care trece acum între moarte şi o nouă naştere amintesc deja de ceea ce vor fi primele condiţii de viaţă din evoluţia jupiteriană.

Pentru că omul, într-un anumit mod, aici în viaţa sa din timpul întrupărilor Pământului, a păstrat câte ceva din întrupările anterioare ale Pământului – din existenţa lunară, solară şi saturniană –, de aceea el pe de altă parte primeşte ceva din viitor, în viaţa pe care o parcurge între moarte şi o nouă naştere. În schimb, entităţile ierarhiilor superioare, în măsura în care le poţi pătrunde cu privirea omenească, sunt toate legate – într-o manieră contemporană – cu întreaga lume spirituală, bineînţeles, dar în măsura în care lumea spirituală deja se desfăşoară în prezent într-o formă oarecare. În viitor ele vor revela cele viitoare.

Oricât de paradoxal ar suna ceea ce spun eu acum, totuşi aşa stau lucrurile. Sună paradoxal din motivul că poate lua naştere întrebarea cum îşi dezvoltă fiinţele ierarhiilor superioare activitatea lor în privinţa morţilor, de vreme ce morţii poartă deja ceva din viitor în ei. Desigur că şi entităţile ierarhiilor superioare au ceva din viitor în ele, şi au în ele posibilitatea de a modela viitorul. Dar ele nu fac aceasta fără să modeleze ceva care este direct caracteristic pentru prezent.

Acesta este însă cazul celor morţi. Din acest motiv, vederea a ceea ce înfăptuiesc ierarhiile superioare face parte, oarecum ca pregătire, din conştientizarea relaţiei cu morţii. Şi abia după ce omul său a prilejuit cu sufletul o simţire mai mult sau mai puţin conştientă faţă de fiinţele ierarhiilor superioare îi va deveni treptat posibil acelui suflet ca pe baza capacităţii de percepţie şi simţire a ierarhiilor superioare să-şi aducă în conştienţă ceva din comunicarea cu morţii.

Nu vreau să spun prin aceasta că omul trebuie să sesizeze clarvăzător ierarhiile superioare, dar el trebuie să înţeleagă, atâta cât ştiinţa spirituală oferă posibilitatea în acest sens – şi ea oferă această posibilitate –, ceea ce se revarsă în existenţă de la ierarhiile superioare. Toate aceste lucruri depind de înţelegere. Abia atunci când omul se străduieşte să înţeleagă aceste lucruri în mod

spiritual-ştiinţific, pot interveni şi acele condiţii de existenţă, care cheamă deja în conştienţă ceva dintr-o legătură a aşa-zişilor vii cu aşa-zişii morţi. Pentru înţelegerea acesteia este necesar să aveţi în vedere următoarele.

Lumea spirituală în care este omul între moarte şi noua naştere, îşi are condiţiile ei de existenţă complet deosebite, condiţii de existenţă cărora, noi în viaţa noastră pământească obişnuită abia dacă le dăm atenţie, ba chiar care, dacă ne sunt date în cadrul unei concepţii despre viaţă, ne apar ca fiind destul de paradoxale şi de ciudate. Aici trebuie să reţinem în primul rând că dacă omul vrea să simtă conştient astfel de lucruri, el trebuie să-şi însuşească înainte de toate un sentiment pe care eu l-aş numi un real simţ al comunităţii, al solidarităţii cu lucrurile existenţei.

Este propriu-zis o exigenţă pentru continuarea dezvoltării spirituale a omenirii prezentului nostru, a acestui prezent catastrofal, ca omul să dezvolte treptat acest sentiment de comunitate cu lucrurile existenţei. În subconştient omul are pe deplin predispoziţia către acest simţ al comunităţii, chiar dacă într-un mod primitiv. Dar noi nu trebuie să pălăvrăgim aşa, în general, cum fac panteiştii, despre un spirit universal, noi nu trebuie să vorbim aşa, în general, despre acest simţ al comunităţii, ci trebuie să ne devină clar în mod concret şi detaliat cum se poate vorbi despre un asemenea simţ al comunităţii, cum se clădeşte el treptat în suflet. Căci acest sentiment de comunitate este un rezultat al vieţii. În acest sens sunt luate în considerare următoarele.

Dumneavoastră veţi fi auzit deja adesea că dacă firile criminale, în care instinctualul acţionează subconştient foarte puternic, au făcut ceva, au săvârşit o faptă, atunci ele au un instinct ciudat: sunt împinse înapoi, la locul faptei lor, caută locul faptei, un sentiment imprecis îi mână într-acolo. Dar astfel de lucruri nu fac decât să exprime în cazuri speciale ceea ce este general uman în privinţa multor lucruri. Anume atunci când am făcut ceva, am înfăptuit ceva, fie şi treaba aparent cea mai neînsemnată, atunci rămâne – nu mă pot exprima altfel, deşi este iarăşi de la sine înţeles că lucrurile sunt exprimate printr-un fel de imaginaţiune – ceva în noi, din ceea ce am făcut, din lucrul pe care l-am apucat când am făcut acea treabă; o anumită forţă de la lucrul pe care

l-am apucat, cu care am făcut ceva, rămâne legată cu Eul nostru.

Omul nu poate deloc altfel, decât să intre în anume legături cu toate fiinţele pe care le întâlneşte şi cu lucrurile pe care pune mâna – unde, desigur, nu am în vedere doar simpla atingere fizică –, cu care face ceva în viaţă. Noi lăsăm pretutindeni în urmă semnele, indiciile noastre, şi în subconştientul nostru rămâne prezent sentimentul de a fi legat cu lucrurile cu care am venit în contact prin acţiunile noastre. Aceasta se manifestă la naturile despre care tocmai am vorbit, într-un mod anormal, pentru că subconştientul iluminează foarte instinctiv în conştienţa obişnuită; dar în subconştient orice om are sentimentul că ar trebui să se întoarcă la cele cu care a venit în contact prin acţiunea sa.

Aceasta este şi ceea ce ne întemeiază karma; de la care provine karma noastră. Şi de la acest sentiment subconştient, care iniţial se imprimă în existenţă doar în mod nebulos, avem sentimentul general de comunitate cu lumea. Pentru că noi practic ne întipărim pretutindeni semne ale noastre, de aceea avem un astfel de sentiment de comunitate cu lumea. Acest simţ al comunităţii, putem, aş spune, să-l prindem în zbor, putem să-l percepem ca atare. Pentru aceasta, trebuie însă să luăm în vedere anumite intimităţi ale vieţii. Trebuie să încercăm să ne transpunem cu adevărat în reprezentarea: Tu mergi acum pe o stradă –, şi atunci să parcurgi strada, şi după ce ai plecat, să te imaginezi mereu mergând.

Prin aceea că evoci mereu aşa ceva, ridici din suflet acest sentiment general de comunitate cu lumea. La acela care devine conştient în sens mai concret de acest simţ al comunităţii, el se dezvoltă în aşa fel încât în final omul îşi spune: Există, totuşi, o legătură, chiar dacă o legătură invizibilă, între toate lucrurile, ca între elementele componente ale unui organism. Aşa cum fiecare deget şi fiecare lob al urechii, tot ceea ce face parte din noi, ceea ce este în organismul nostru, stau toate în legătură una cu alta, tot aşa este o legătură între toate lucrurile şi tot ceea ce se petrece, în măsura în care ceea ce se petrece intervine în lumea noastră.

Numai că pentru acest „în comun", pentru ceea ce pătrunde organic în lucruri, oamenii pământeni actuali încă nu au o conştienţă

deplină. Ei nu o au încă în conştienţă, ea rămâne încă în inconştient. În timpul evoluţiei de pe Jupiter acest sentiment va fi cel fundamental, şi în timp ce ne muncim treptat cu trecerea din cea de-a cincea epocă de cultură postatlanteană la cea de a şasea, ne pregătim formarea unui asemenea sentiment, astfel încât formarea lui, care este necesară în intervalul nostru temporal în viitorul apropiat, să ofere o fundaţie etică deosebită, o bază morală deosebită pentru omenire, care trebuie să fie cu mult mai vie decât este cea analogă ei în ziua de azi. Am aceasta în vedere în modul următor.

În ziua de azi mulţi oameni încă nu gândesc nimic deosebit despre aceasta, atunci când se îmbogăţesc pe socoteala altor oameni, când trăiesc pe seama altora. Nu numai că oamenii nu includ această a trăi-pe-seama-altora în mod special într-o autocritică morală, dar ei nu reflectă nici măcar o dată asupra acestui lucru. Căci dacă ar reflecta asupra lui, ar găsi că un om trăieşte cu mult mai mult pe seama altora decât le trece prin minte oamenilor.

Anume, fiecare trăieşte pe seama celorlalţi. Or, se va dezvolta conştienţa că viaţa pe seama celorlalţi, şi în societate înseamnă tot acelaşi lucru ca şi cum un organ al unui organism s-ar dezvolta pe seama celorlalte organe în mod nejustificat, şi că în realitate fericirea unui om izolat nu este posibilă fără fericirea comunităţii. Desigur că oamenii din ziua de azi încă nu presimt acest fapt, dar el trebuie totuşi să devină treptat un principiu fundamental al unei adevărate morale omeneşti. În ziua de azi fiecare aspiră mai întâi la propria-i fericire, nu se gândeşte că în mod fundamental fericirea proprie să este posibilă numai cu fericirea tuturor celorlalţi.

Aşadar există o conexiune între simţul comunităţii despre care am vorbit şi sentimentul că, de fapt, întreaga viaţă în comun, întreaga viaţă socială este un organism. Acesta se poate intensifica, se poate intensifica extraordinar de mult pentru om. El poate dezvolta o simţire intimă de a fi laolaltă cu lucrurile din jurul său.

Dacă el amplifică această simţire intimă, atunci dobândeşte posibilitatea să obţină treptat şi o percepere a ceea ce am caracterizat în ultima conferinţă [Nota 2] ca fiind acea strălucire, care este proiectată dincolo de moarte în evoluţia noastră dintre moarte şi noua

naştere, pe care o percepem şi din care ne plăsmuim karma. Vreau numai să indic acest fapt. Dar dacă dezvoltă acest simţ al comunităţii, omul mai primeşte şi altceva, anume posibilitatea de a trăi într-adevăr cu particularităţile, cu situaţiile, gândurile şi acţiunile unui alt om, ca şi cum ar fi ale sale proprii. Acest aspect este legat de o anumită dificultate pentru viaţa sufletească: să te identifici cu un om în gândire aşa încât ceea ce săvârşeşte el, ceea ce gândeşte şi simte el, să le simţi ca pe ale tale.

Dacă vrem însă să reflectăm retrospectiv în mod rodnic la ceea ce am avut în comun, pe timpul vieţii, cu persoane care acum sunt decedate şi cu care am fost legaţi karmic, numai atunci suntem capabili să îi accesăm într-adevăr ca oameni destrupaţi, când suntem în stare să gândim şi cel mai mic lucru pe care l-am trăit împreună cu ei, aşa cum gândim atunci când avem acest sentiment de comunitate. Imaginaţi-vă, aşadar, că ne gândim la ceva care s-a desfăşurat între noi şi o persoană care a murit, atunci când stăteam cu ea la masă sau am mers la plimbare, sau am făcut alt lucru, după cum spuneam, oricât de neînsemnat.

Dar sufletul are posibilitatea să se transpună corect, în aşa fel încât să atingă realitatea, numai dacă are într-adevăr în sine sentimentul de comunitate; altfel are prea puţină putere să se transpună în acea chestiune. Căci vă rog să înţelegeţi bine: Numai dintr-un asemenea loc – chiar dacă acum vorbesc comparativ, dumneavoastră mă veţi înţelege –, asupra căruia proiectăm acest sentiment de comunitate, poate ajunge mortul în conştienţa noastră. Puteţi să vă reprezentaţi lucrurile cu totul spaţial. Desigur că va trebui să menţineţi în conştienţă faptul că vă reprezentaţi numai o imagine, dar vă reprezentaţi imaginea unei realităţi veritabile.

Mă mai întorc o dată la ceea ce spuneam mai înainte: Vă reprezentaţi o situaţie anume, de exemplu cum stăteaţi cu cel decedat la masă sau cum aţi mers cu el a plimbare; apoi întreaga dumneavoastră viaţă sufletească urmează direcţia acestui gând. Numai dacă în această cugetare dezvoltaţi un astfel de a-fi-împreună-sufletește cu cel mort, care corespunde acestui sentiment de comunitate, numai atunci privirea sa din lumea spirituală

poate găsi acel gând, aşa cum gândul dumneavoastră, direcţia gândirii dumneavoastră, găseşte realitatea asupra căreia se îndreaptă aceste gânduri.

Prin faptul că îndreptaţi acest gând înspre mort, şi în măsura în care – aşa cum am indicat – plin de iubire îl lăsaţi să fie prezent în sufletul dumneavoastră, vă întâlniţi pe direcţia privirii dumneavoastră sufleteşti cu direcţia privirii sufleteşti a mortului. În acest fel, mortul vă poate vorbi. El vă poate vorbi numai din locul care cade pe direcţia sentimentului dumneavoastră de comunitate cu el. Aşa sunt corelate lucrurile. Învăţăm întrucâtva să ne simţim karma prin aceea că dobândim o idee de cum lăsăm peste tot în urmă semne ale gândirii. Dacă învăţăm în felul acesta să ne identificăm cu lucrurile, ne formăm sentimentul care ne aduce în legătură tot mai conştientă cu cei morţi. Abia în felul acesta se oferă posibilitatea ca cei morţi să ne vorbească.

Celălalt aspect, care este necesar, este ca noi să putem auzi această vorbire, să ajungem cu timpul să o putem percepe cu adevărat. Pentru aceasta trebuie să luăm în seamă în primul rând ceea ce trebuie să existe, cum s-ar spune, ca „aer" între noi şi cel mort, pentru ca el să ne poată vorbi prin el. Dacă e să compar cu fizicul: Dacă aici, între noi, ar fi vid, dumneavoastră nu aţi putea auzi ceea ce vă spun; aerul trebuie să intermedieze. Tot aşa trebuie să existe ceva între cel viu şi cel mort, dacă e ca mortul să ajungă până la noi. Trebuie să existe oarecum un aer spiritual, şi acum putem discuta din ce constă acest aer spiritual, în care trăim împreună cu cel mort. Din ce constă acest aer spiritual? Dacă vrem să înţelegem acest lucru, trebuie să ne amintim ce am expus eu într-un alt context [Nota 3], anume cum se formează amintirea omenească; pentru că lucrurile sunt toate legate între ele.

Psihologia uzuală spune despre amintirea omenească: Acum am o impresie din lumea exterioară, care provoacă în mine o reprezentare; această reprezentare pleacă cumva la plimbare în subconştientul meu, este uitată, şi atunci când există un prilej anume, vine din nou afară din subconştient şi atunci mi-o amintesc.

— Căci de fapt aproape toate psihologiile, în ceea ce priveşte memoria, au senzaţia că pe baza unei impresii avem o reprezentare, pe

care după un timp nu o mai avem, este uitată şi se plimbă aşa, prin subconştient, şi apoi vine iarăşi, printr-o ocazie oarecare, sus, în conştienţă. Omul îşi aminteşte şi crede că are aceeaşi reprezentare pe care şi-a format-o iniţial. Dar acesta este un nonsens total, un nonsens predat aproape fără excepţie în toate psihologiile, dar care cu toate acestea este un nonsens.

Căci cele despre care se vorbeşte acolo, nu se petrec deloc. Atunci când printr-o trăire exterioară ne formăm o impresie şi mai târziu ne amintim, nu vine din nou sus în noi reprezentarea formată la început. Ci în timp ce ne reprezentăm acum, se mai desfăşoară un proces subconştient, un al doilea proces; numai că acela nu vine în conştienţă în timpul trăirii exterioare, dar totuşi el se desfăşoară. Şi prin procese pe care nu vreau să le discut acum, două zi dimineaţa se desfăşoară din noua în organismul nostru ceea ce s-a desfăşurat azi, dar a rămas inconştient. Şi aşa cum astăzi impresia exterioară provoacă reprezentarea, mâine, ceea ce a fost generat acolo jos, provoacă noua reprezentare. O reprezentare pe care o am astăzi, trece, ea nu mai este aici; ea nu se plimbă prin subconştient, ci dacă mâine am din memorie aceeaşi reprezentare, aceasta provine de acolo că în mine există ceva care produce această aceeaşi reprezentare.

Dar aceasta a fost produsă subconştient. Cine crede că reprezentările sunt luate de subconştientul nostru, se plimbă pe acolo, şi, în fine, vin din nou din suflet la suprafaţă, acela ar trebui, atunci când vrea să-şi amintească după vreo trei zile că i s-a întâmplat ceva pe care nu vrea să-l uite şi pe care şi-l notează, ar trebui atunci să-şi reprezinte deopotrivă: Omul pe care vrea să şi-l amintească este de asemenea în interiorul a ceea ce şi-a notat el, şi că după cele trei zile acest om se plimbă din jurnalul său ieşind atunci din nou afară.

— Exact la felul cum în jurnal intră numai semne, tot aşa în amintire se află numai un semne, şi acest lucru provoacă din nou, şi anume într-o intensitate atenuată, ceea ce a fost trăit de noi. Putem expune multe în această privinţă, din punct de vedere spiritual-ştiinţific – o vom mai face, şi aceasta va clarifica întru totul ceea ce voi expune acum –, astăzi vreau să amintesc doar un aspect.

Cine vrea să memoreze sau să-şi însuşească ceva pe care vrea

să-l reţină, ceea ce se numeşte adesea în tinereţe „a toci”, acela ştie foarte bine că nu este suficient ceea ce se desfăşoară ca operaţiune atunci când doar percepem ceva; ci uneori este nevoie de ajutoare chiar foarte exterioare pentru a încorpora ceva în memorie. Observaţi o dată pe cineva care vrea să „tocească”, şi veţi vedea ce eforturi face pentru a veni în ajutorul acestei activităţi inconştiente, care se desfăşoară în treaba aceasta. El caută să vină cumva în ajutorul acestui subconştient.

Aici sunt două chestiuni cu totul diferite: să încorporezi memoriei un lucru şi să-ţi reprezinţi un lucru prezent. Dacă puteţi studia oamenii, dacă le puteţi observa caracterele, veţi afla curând, după cum o arată şi studiul omului, că aici avem de a face cu două lucruri: Veţi găsi că există oameni care pricep repede ceva, dar au o ţinere de minte teribil de proastă; şi viceversa, există oameni care sunt proşti ca noaptea când e vorba de priceperea rapidă a unui lucru, dar care au o bună ţinere de minte, în special o capacitate bună de reprezentare şi de judecată. Aceste două lucruri merg unul lângă altul, şi ştiinţa spirituală va trebui să atragă atenţia în multe privinţe asupra stării de lucruri în realitate.

Atunci când noi în viaţă pricepem astfel una sau alta – şi noi pricepem de dimineaţa devreme, de la trezire, şi până la adormire ceva despre lume – trecem mai mult sau mai puţin conştient prin simpatiile sau antipatiile noastre odată cu ceea ce sesizăm, şi de cele mai multe ori suntem mulţumiţi când am priceput o treabă. Dar această activitate care duce apoi la amintire este cu mult mai extinsă decât aceea care este necesară pentru perceperea impresiilor.

Se petrec cu adevărat multe subconştient în sufletul nostru, şi aceste lucruri care se desfăşoară subconştient, contrazic uneori în mod remarcabil ceea ce se petrece conştient în noi. Se poate uneori ca noi să simţim antipatie, împreună cu o impresie pe care o face ceva asupra noastră. Subconştientul nu simte deloc aceste antipatii; el în general simte impresiile cu totul altfel decât conştienţa obişnuită. Anume, subconştientul dezvoltă un sentiment remarcabil faţă de toate impresiile, senzaţia pe care nu o pot desemna altfel – deşi modul de expresie este întotdeauna doar comparativ atunci când aplicăm asupra

spiritualului expresiile preluate din lumea fizică; dar expresia se potriveşte aici foarte bine – decât spunând: subconştientul dezvoltă mereu, indiferent de ce se petrece în conştienţă, faţă de orice impresie, un anumit sentiment de recunoştinţă.

— Nu este deloc incorect atunci când spun că un om poate sta în faţa dumneavoastră, iar impresia conştientă pe care o aveţi despre el vă poate fi îngrozitor de neplăcută – omul vă poate azvârli în faţă cele mai mari grosolănii – dar impresia inconştientă are în raport cu acesta un anumit sentiment de recunoştinţă.

Acest sentiment de recunoştinţă există din simplul motiv că tot ceea ce se apropie în viaţă de elementele mai profunde ale fiinţei noastre ne face viaţa mai bogată, ne-o îmbogăţeşte cu adevărat. Şi toate impresiile neplăcute ne îmbogăţesc viaţa. Asta nu depinde de modul în care trebuie să ne raportăm noi conştient la impresiile exterioare. Faptul că trebuie să reacţionăm în mod conştient aşa sau aşa, nu are nimic de a face cu ce se desfăşoară în subconştient. În subconştient totul duce numai la un anumit sentiment de recunoştinţă. Subconştientul primeşte orice impresie ca pe un dar, pentru care trebuie să fie recunoscător. Aceasta facem noi în subconştientul nostru.

Este extraordinar de important să luăm în vedere această realitate ce se desfăşoară sub pragul conştienţei. Ceea ce acţionează acolo şi izbucneşte într-un sentiment de recunoştinţă, acţionează în noi într-un fel asemănător cu cele care acţionează în noi la o impresie din lumea exterioară, şi care urmează să devină apoi amintire, mergând astfel alături de reprezentare; şi poate deveni conştient despre aceste lucruri numai omul care dobândeşte un sentiment limpede al faptului că de la trezire până la adormire el visează încontinuu. Eu am spus deja în conferinţa publică [Nota 4] că în privinţa sentimentelor şi voinţei noastre noi dormim şi visăm încontinuu, chiar şi în viaţa de veghe. Atunci când lăsăm lumea să acţioneze astfel asupra noastră, se desfăşoară continuu impresiile şi reprezentările noastre; dar în aceasta noi visăm despre toate lucrurile, şi această viaţă de vis este cu mult mai bogată decât credem.

Numai că ea este eclipsată de reprezentarea conştientă, aşa cum

este eclipsată o lumină mai slabă de una mai puternică.

— Vă puteţi într-un fel obţine o lămurire experimentând asupra acestor raporturi, dacă sunteţi atenţi la diverse aspecte intime ale vieţii. Încercaţi, de exemplu, să faceţi următorul experiment în dumneavoastră înşivă: Gândiţi-vă că sunteţi culcat într-un pat şi vă treziţi. Desigur că într-o astfel de situaţie omul nu este atent la el însuşi, pentru că imediat lumea face tot felul de impresii asupra lui. Dar se poate întâmpla ca el să mai rămână un scurt timp liniştit, atunci când se trezeşte. Atunci poate observa că de fapt el deja a perceput ceva înainte de a se trezi. El poate observa aceasta în mod deosebit atunci când cineva a bătut la uşă şi pe urmă nu mai bate. El poate constata aceasta, şi trezindu-se, ştie: S-a întâmplat ceva. Iar cele întâmplate îi devin clare din întreaga situaţie.

Atunci când omul observă aşa ceva, el nu va mai fi departe de recunoaşterea celor pe care le are de constatat ştiinţa spirituală: că noi ne aflăm într-un raport de percepere faţă de mediul nostru înconjurător cu mult mai amplu decât este percepţia conştientă. Şi este pur şi simplu real, atunci când mergeţi pe stradă şi întâlniţi un om care tocmai a venit de după colţ şi pe care de aceea nu l-aţi putut vedea: Aveţi sentimentul că totuşi l-aţi văzut încă dinainte. Putea avea în nenumărate cazuri sentimentul că aţi văzut ceva deja dinainte de a se petrece în mod real.

— Este adevărat: noi ne aflăm deja mai înainte în legătură sufletesc-spirituală cu ceea ce percepem ulterior. Lucrurile stau întru totul aşa, numai că suntem amuţiţi de percepţia sensibilă ulterioară, şi nu dăm atenţie la ceea ce se desfăşoară în intimităţile vieţii sufleteşti.

Acest lucru este din nou ceva care într-un mod similar se desfăşoară în subconştient, precum formarea memoriei sau precum ceea ce v-am expus ca sentiment de recunoştinţă faţă de toate fenomenele înconjurătoare. Morţii ne pot vorbi numai prin elementul care ne străbate visele ce ne întreţes viaţa. În această percepţie intimă desfăşurată subconştient, vorbesc morţii. Şi ei pot să facă acest lucru, dacă noi suntem în stare să avem aerul sufletesc-spiritual comun cu ei. Pentru că acesta este necesar pentru ei, dacă vor să ne vorbească, este necesar ca noi să reuşim să introducem în conştienţă ceva din ceea ce

tocmai am expus drept sentiment al recunoştinţei, un sentiment al recunoştinţei faţă de tot ce ni se revelează.

Dacă în noi nu este nimic din acest sentiment de recunoştinţă, dacă noi nu suntem în stare să mulţumim lumii pentru că ne lasă să trăim, pentru că ne îmbogăţeşte continuu viaţa cu noi impresii, dacă nu suntem în stare să ne adâncim sufletele prin aceea că ne putem actualiza în gând cât mai des faptul că propriu-zis întreaga viaţă este un dar, atunci morţii nu găsesc aerul comun cu noi. Căci ei pot să vorbească cu noi numai prin sentimentul de recunoştinţă, altfel; între noi şi ei este un perete.

Acum vom vedea câte obstacole există atunci când este vorba exact de raportul cu morţii; pentru că, aşa cum am văzut din alte contexte [Nota 5], este mereu vorba de contactul cu acei morţi cu care suntem uniţi karmic. Dacă pierzându-i, ni-i dorim iarşăi înapoi în viaţă, atunci nu ne putem ridica până la gândul: suntem recunoscători că au fost împreună cu noi, cu totul independent de faptul că nu-i mai avem –, căci atunci sentimentul nostru de recunoştinţă nu există tocmai faţă de fiinţa pe care vrem să ne-o apropiem; atunci ea nu ne găseşte, sau cel puţin nu ne poate vorbi. Tocmai sentimentele pe care le avem foarte frecvent faţă de morţii apropiaţi îi împiedică pe morţi să ne poată vorbi.

Alţi morţi, care nu sunt legaţi karmic cu noi, deja în mod obişnuit vorbesc mai greu cu noi; dar în privinţa celor care ne sunt apropiaţi avem prea puţin sentimentul că le suntem recunoscători, că ei au fost ceva pentru noi în viaţă, şi că noi nu ar trebui să rămânem la ideea că acum nu-i mai avem; pentru că, în sensul mai amplu al vieţii, acesta este un sentiment lipsit de recunoştinţă. Nu trebuie decât să vă clarificaţi cât de mult predomină sentimentul de pierdere faţă de celălalt, şi atunci veţi putea cuprinde cu privirea întreaga importanţă şi implicaţiile a ceea ce vă spun.

— Noi înţelegem că am pierdut pe cineva drag.

Atunci trebuie să ne putem într-adevăr înălţa la sentimentul de recunoştinţă de a fi avut parte de el. Trebuie să ne putem gândi în mod altruist la ceea ce a fost el pentru noi până la moartea sa, şi nu la ceea ce simţim noi acum prin aceea că nu-l mai avem. Căci cu cât putem

simţi mai bine tocmai ceea ce a fost el pentru noi în timpul vieţii sale, cu atât mai devreme găseşte el posibilitatea să ne vorbească, cu atât mai devreme îi va fi posibil ca prin aerul comun de recunoştinţă, să se apropie de noi cu cuvintele sale.

Fără îndoială, pentru a pătrunde mereu mai conştient şi mai conştient în lumea din care provine aşa ceva, mai sunt necesare multe alte lucruri. Presupuneţi că aţi pierdut un copil. Sentimentul de comuniune care este necesar poate fi activat, de exemplu, prin aceea că vă reprezentaţi cum staţi împreună cu copilul, vă jucaţi cu el, astfel încât joaca vă interesează exact la fel de mult ca pe copilul însuşi. Şi dacă vă puteţi gândi la un copil în aşa fel încât joaca să vă intereseze ca pe copilul însuşi, aveţi sentimentul de comuniune corespunzător – căci are sens să te joci cu un copil numai dacă eşti un ştrengar la fel ca şi copilul însuşi.

Aceasta formează o atmosferă care este necesară pentru sentimentul de comuniune. Aşadar dacă vă imaginaţi că vă jucaţi cu copilul, şi vă transpuneţi aşa foarte plin de viaţă în această situaţie, atunci este creat locul unde direcţiile privirilor noastre şi ale lui se pot întâlni. Dacă atunci sunt în stare să percep ce spune cel mort, atunci mă aflu într-o legătură conştientă cu el. Aceasta poate fi din nou favorizată prin multe.

Multor oameni, de exemplu, gândirea le merge extrem de uşor. Veţi spune: Aceasta nu este adevărat!

— Dar cu toate acestea, există oameni pentru care faptul de a gândi este extraordinar de uşor. Dacă oamenilor li se pare dificil, atunci este de fapt un alt sentiment. Tocmai oamenii care abordează cu uşurinţă gândirea o găsesc ca fiind extrem de dificilă. Asta din motivul că, de fapt, sunt prea leneşi ca să gândească. Dar mă refer în următorul sens, că majoritatea oamenilor iau gândirea uşor. Nici nu se poate spune cât de uşor, pentru că ei gândesc cu teribil de multă uşurinţă; se poate doar spune că ei nu au deloc habar că gândirea ar putea fi şi dificilă. Ei gândesc; îşi formează reprezentări, apoi le au şi trăiesc aşa în ei.

Dar apoi se apropie alte lucruri de oameni, şi eu vă voi da imediat exemplul nostru: ştiinţa spirituală. Ştiinţa spirituală nu este

evitată de aşa de mulţi oameni pentru că e greu de înţeles, ci pentru că de ea ţine o anumită străduinţă pentru a asimila reprezentările spiritual-ştiinţifice. Oamenii se feresc de această străduinţă. Şi cel care merge mai departe şi mai departe în ştiinţa spirituală, observă treptat că formularea gândurilor necesită într-adevăr să depui voinţă, că nu este necesar să depui voinţă numai la ridicarea de chintale, ci şi atunci când formulezi gânduri.

Dar oamenii exact aceasta nu vor; ei gândesc uşor. Şi tocmai cel care avansează în gândire, realizează că gândeşte din ce în ce mai greu, că îi cade tot mai greu să gândească – dacă îmi este îngăduit să mă exprim aşa – pentru că simte din ce în ce mai mult: Ca să se poată ancora un gând în el, trebuie să depună străduinţă. De fapt, nu este nimic mai favorabil pătrunderii în lumea spirituală decât faptul că îţi este tot mai greu să formulezi gânduri, şi de fapt cel mai cu succes în progresarea în ştiinţa spirituală ar fi acela care nu mai poate deloc aplica criteriul gândirii uşoare, cu care sunt obişnuiţi oamenii în viaţă, ci care şi-ar spune: Această gândire este de fapt o muncă grea; trebuie să te trudeşti, ca şi cum ai fi lovi cu îmblăciu!

Eu pot doar să indic un astfel de sentiment, dar el se poate forma. Este bine, este favorabil, dacă situaţia devine aşa. De ea se leagă multe altele, ca de exemplu treptat să scadă ceea ce au mulţi oameni. Mulţi oameni sunt atât de iuţi în gândirea lor, încât cineva nu trebuie decât să spună ceva dintr-un complex de gânduri, şi ei au priceput deja contextul de ansamblu, îl ştiu, şi ştiu imediat să dea şi un răspuns.

Dar altfel ce ar mai însemna conversaţia în saloane, dacă gândirea ar fi grea! Însă putem observa: Pe măsură ce omul se familiarizează pas cu pas cu relaţiile interioare dintre lucruri, îi devine tot mai greu să pălăvrăgească şi să fie imediat gata cu răspunsul la toate; căci aceasta vine de la gândirea uşoară. Odată cu înaintarea în cunoaştere omul devine şi tot mai socratic, ştie tot mai mult că trebuie să se trudească mult şi că îşi cucereşte doar cu osteneală dreptul de a rosti o părere despre una sau alta.

Acest sentiment, că este nevoie de încordarea voinţei pentru formularea gândurilor, este înrudit cu un alt sentiment din noi, pe care îl avem uneori atunci când memorăm, când trebuie să tocim şi nu

reuşim să ne băgăm în noi ceea ce trebuie să ne însuşim. Putem simţi pe deplin înrudirea dintre aceste două aspecte: dificultatea de a reţine un lucru în memorie şi dificultatea atunci când faci eforturi de voinţă în propria gândire pentru a cuprinde cu mintea un lucru. Ne putem însă exersa şi în aceasta: Putem folosi ceea ce aş putea numi: conştiinciozitate, sentiment de responsabilitate faţă de gândire.

— Cu mulţi oameni se întâmplă, de exemplu, ca atunci când cineva spune ceva dintr-o anumită experienţă de viaţă: „Cutare sau cutare este un om bun" –, imediat celălalt să replice superficial: „Grozav de bun om!"

Gândiţi-vă numai cât de des se întâmplă în viaţă ca răspunsurile să constea doar în aceea că se replică prin comparativ în loc de pozitiv. Desigur că nu există nici cel mai mic motiv ca treaba să corespundă comparativului; este doar lipsa absolută a celor care ar trebui gândite; ai sentimentul că totuşi ar fi trebuit să fi trăit ceva din cele pe care urmează să le exprimi, despre care vrei să vorbeşti. Desigur că o astfel de cerinţă de viaţă nu trebuie exagerată prea mult, căci atunci în multe saloane ar începe marea tăcere.

Dar lucrurile sunt totuşi aşa: Acest sentiment, care se trezeşte din sentimentul de responsabilitate faţă de gândire, din sentimentul că gândirea este dificilă, acest sentiment întemeiază posibilitatea şi capacitatea de a primi iluminări. Căci o iluminare nu vine în felul în care ţâşneşte gândul la majoritatea oamenilor; o iluminare vine întotdeauna în măsura în care ea este la fel de dificilă ca ceva pe care îl resimţim ca fiind foarte dificil. Trebuie să învăţăm mai întâi să simţim gândul ca fiind dificil, trebuie să învăţăm mai întâi să simţim că reţinerea în memorie este altceva decât simpla gândire. Atunci vom putea resimţi un sentiment faţă de acea venire firavă, ca în stare de vis, a gândurilor în suflet, care de fapt nu vor chiar să se fixeze, care, de fapt vor deja să plece iar atunci când vin, care sunt greu de prins.

Dacă într-adevăr dezvoltăm un sentiment în această privinţa, prin aceasta ne ajutăm să trăim în mod real cu gândurile. Căutaţi să vă clarificaţi-vă o dată ceea ce se petrece în sufletul dumneavoastră, atunci când, de exemplu, aţi avut intenţia de a merge undeva – şi aţi ajuns apoi la acea obiectiv. Desigur, în mod obişnuit omul nu

reflectează la aceasta, dar poţi şi reflecta la ceea ce se petrece în suflet atunci când ai avut o intenţie, ai înfăptuit-o şi ai obţinut ceea ce ai intenţionat. S-a petrecut realmente o cotitură în suflet. Uneori poţi găsi exprimat de-a dreptul frapant, când un alpinist trebuie să se ostenească foarte mult pentru a ajunge sus pe un munte, când gâfâie din greu şi, în sfârşit, când a ajuns sus, exclamă: Slavă Domnului, că sunt aici! – atunci simţi că în simţirea lui s-a produs o anumită cotitură. Dar ne putem însuşi de asemenea o simţire mai fină în această direcţie, şi această simţire mai subtilă se poate continua în viaţa mai intimă a sufletului.

Apoi, este similar următorul sentiment: Cine începe să-şi actualizeze o situaţie cu un mort, cine începe să încerce să aibă interese comune cu cel mort, să se unească cu gândurile şi sentimentele lui, acela se va simţi ca şi cum se află pe un drum. Şi atunci vine momentul în care te simţi ca ajuns la repaus în acest gând. Cine poate face aceasta: mai întâi se mişcă într-un gând şi apoi ajunge în echilibru cu acest gând, acela simte cum s-a postat într-un loc, în timp ce mai înainte a mers. Cu aceasta am făcut mult pentru a ne îngriji în mod corespunzător de iluminarea pe care i-o poate da unui om gândirea. Ne putem îngriji de iluminarea prin gândire şi prin aceea că implicăm întreg omul în loc să implicăm doar ceea ce este implicat de obicei în viaţă. Aceasta duce, desigur, la o mai puternică intimitate a acestei experienţe.

Cine aduce puţin în conştienţa sa acel sentiment de recunoştinţă despre care am vorbit anterior, acela va observa imediat că acest sentiment de recunoştinţă, care altfel rămâne inconştient, atunci când urcă în conştienţă, nu acţionează ca sentimentul obişnuit de recunoştinţă; ci el acţionează în aşa fel încât ai dori să uneşti cu el întreg omul, sau cel puţin omul până în braţe şi mâini.

Aici trebuie să vă atrag atenţia asupra a ceea ce am spus eu despre această parte a simţirii omeneşti [Nota 6], în care sunt cuprinse reprezentările obişnuite, dar reprezentările mai intime trec prin creier ca printr-o sită, şi de fapt pentru aceasta organele receptoare sunt braţele şi mâinile.

Acestea chiar pot fi trăite în mod real. Desigur că poţi rămâne

liniştit cu acest prilej, dar poţi totuşi simţi aşa ca şi cum faţă de anumite impresii ale vieţii ar trebui să exprimi cu braţele acel sentiment de recunoştinţă şi alte sentimente similare – ca de exemplu sentimentul de admiraţie, de respect. Manifestări fragmentare ale acestei trăiri, care palpită în braţe şi mâini pentru a participa la la impresii impulsurilor subconştiente, se exprimă atunci când omul simte, de exemplu, nevoia să bată din palme în faţa frumoasei naturi, sau să-şi împreuneze mâinile în faţa a ceva care i se întâmplă.

Toate lucrurile care ni s-au întâmplat subconştient, se exprimă în mod fragmentar în viaţă. Faţă de ceea ce s-ar putea numi „voinţă de participare a mâinilor şi braţelor la impresiile exterioare" omul poate rămâne liniştit; atunci se mişcă numai trupul său eteric, mâinile şi braţele eterice.

Cu cât devenim mai conştienţi de aceasta, şi cu cât devenim capabili să simţim împreună cu organismul braţelor ceea ce sunt impresiile exterioare, cu cât dezvoltăm o senzaţie care se exprimă astfel: Atunci când vezi roşu, ai vrea să faci această mişcare cu mâna, căci ea ţine de roşu; atunci când vezi albastru, ai vrea să faci acea mişcare cu mâna, căci ea ţine de albastru –, cu cât devenim mai conştienţi de aceasta, cu atât dezvoltăm mai mult şi sentimentul pentru iluminare, pentru ceea ce vine aşa în suflet, ceea ce trebuie să obţinem noi ca impresii. Dacă ne-am dăruit aşa cum am descris în cazul copilului care se joacă, atunci ne pierdem în impresie, dar ne găsim pe noi înşine.

Dar atunci vine iluminarea, când ne-am făcut capabili să avem întreg omul pregătit pentru o impresie, când şi la cufundarea în propriile noastre gânduri cu cel mort putem uni această cufundare însăşi cu sentimentul comuniunii, şi, trezindu-ne ulterior, o putem uni în trăire reală cu omul întreg, aşa cum am descris acum, când putem resimţi sentimentul recunoştinţei ce ajunge până în braţe şi mâini.

Căci esenţialitatea spirituală în care se găseşte mortul între moarte şi noua naştere vorbeşte într-o asemenea comunicare cu omul din viaţă, încât se poate spune: Noi îl găsim atunci când ne putem întâlni într-un loc spiritual comun printr-un gând pe care îl vede şi el, atunci când ne putem întâlni în acest gând comun într-un sentiment de

comuniune desăvârşit. Şi noi avem materialele pentru aceasta în mediul simţirii recunoştinţei. Căci morţii le vorbesc oamenilor vii din spaţiul care este ţesut din sentimentul de comuniune, prin aerul care este format din simţirea unei recunoştinţe generale faţă de Univers.

CONFERINŢA A VII-a

Berlin, 29 martie 1918

Prin câteva cuvinte vrem să ne întoarcem, pentru actualizarea contextului, la ceea ce am expus aici cu opt zile în urmă. Spuneam: Atunci când este vorba să cuprindem cu privirea relaţia sufletelor omeneşti încorporate în trupuri cu sufletele omeneşti destrupate, care trăiesc între moarte şi o nouă naştere, se pune problema să îndreptăm oarecum privirea spirituală asupra „aerului sufletesc" care trebuie să-i unească pe cei vii cu aşa-numiţii morţi, pentru ca să poată avea loc o relaţie între ei.

Şi noi am găsit mai întâi că anumite dispoziţii sufleteşti care trebuie să existe la cel viu, formează oarecum puntea înspre împărăţia în care sunt aşa-numiţii morţi. Dispoziţiile sufleteşti înseamnă mereu şi existenţa unui anumit element sufletesc, şi s-ar putea spune că tocmai atunci când există acest element sufletesc, când el îşi arată prezenţa prin sentimentele corespunzătoare ale celui viu, atunci se creează posibilitatea unei asemenea relaţii.

A trebuit apoi să indicăm că această posibilitate, adică oarecum conexiunea sufletească prin aer este creată prin două direcţii de sentimente ale celui viu. Una dintre direcţiile de sentiment este cea care ar putea fi numită sentimentul universal de recunoştinţă faţă de toate experienţele vieţii. Spuneam: Modul integral în care se raportează sufletul omenesc la mediul înconjurător se împarte într-o parte subconştientă şi una conştientă.

Partea conştientă o cunoaşte fiecare; ea constă în aceea că omul urmăreşte cu simpatiile şi antipatiile sale şi cu percepţia sa obişnuită ceea ce întâlneşte în viaţă. Partea subconştientă însă constă în aceea că noi dezvoltăm realmente sub pragul conştienţei un sentiment, care este mai bun, mai nobil decât sentimentele pe care le putem dezvolta în conştienţa obişnuită, un sentiment care nu poate fi desemnat altfel decât prin aceea că noi ştim întotdeauna în sufletul nostru de jos* că

trebuie să fim recunoscători pentru orice experienţă de viaţă, chiar şi pentru cea mai neînsemnată, care se apropie de noi.

Faptul că ne vin şi experienţe grele de viaţă ne poate în mod sigur, pe moment, afecta dureros; dar la o privire de ansamblu mai largă asupra existenţei ne apar şi evenimentele dureroase ale vieţii în aşa fel încât, chiar dacă nu în sufletul de sus, dar totuşi în sufletul de jos, putem fi recunoscători pentru ele, recunoscători că viaţa noastră este înzestrată necontenit cu daruri de către Univers. Aceasta este ceva care există ca sentiment subconştient real în sufletul omenesc.

Celălalt aspect este că noi ne unim Eul propriu cu orice fiinţă cu care am avut ceva de a face în viaţă, atunci când am acţionat. Acţiunile noastre se întind în acest mod asupra unei fiinţe sau a alteia, chiar şi asupra obiectelor nevii. Dar acolo unde am făcut ceva, acolo unde entitatea noastră s-a legat, prin acţiune, cu o altă entitate, acolo rămâne ceva, şi acel ceva rămas întemeiază o înrudire durabilă între entitatea noastră şi toate cele cu care ne-am unit vreodată. Spuneam: Acest sentiment de înrudire este baza pentru un sentiment mai profund, care rămâne necunoscut pentru sufletul obişnuit de sus, sentimentul de comuniune cu lumea înconjurătoare, un sentiment de comunitate.

— R. Steiner construieşte aici termenii *die Unterseele* = sufletul de jos, subsufletul, şi *die Oberseele* = sufletul de sus, în sens corespunzător termenilor „subconştientul" (*das Unterbewußtsein*) şi „conştientul de sus" (*das Oberbewußtsein*).

Omul poate să dea expresie tot mai conştient aceste două sentimente, sentimentul recunoştinţei şi sentimentul comuniunii cu mediul înconjurător, cu care a fost el cumva legat karmic. El poate ridica oarecum la suprafaţă în suflet ceea ce trăieşte în aceste sentimente; şi în măsura în care ridică la suprafaţă în suflet aceste două sentimente, el se face apt pentru a construi puntea înspre sufletele care îşi petrec viaţa între moarte şi noua naştere. Căci gândurile acestor suflete pot găsi calea spre noi numai dacă pot pătrunde într-adevăr prin sfera sentimentelor de recunoştinţă dezvoltate de noi; iar noi putem găsi calea spre ei numai prin aceea că sufletul nostru s-a obişnuit măcar întrucâtva să cultive o adevărată

comuniune.

Faptul că suntem capabili să simţim recunoştinţă faţă de Univers, permite şi să fie uneori în sufletul o astfel de dispoziţie de recunoştinţă, atunci când vrem să ajungem la o legătură cu morţii; faptul că am exersat o astfel de dispoziţie de recunoştinţă, că suntem în stare să o simţim, netezeşte calea gândurilor morţilor spre noi. Iar faptul că putem simţi: Fiinţa noastră trăieşte într-o comunitate organică din care ea este o parte, precum degetul nostru din corpul nostru – aceasta ne face maturi şi pentru a simţi faţă de morţi, atunci când ei nu mai sunt prezenţi în trupul fizic, o asemenea recunoştinţă, şi prin aceasta să putem ajunge cu gândurile noastre până la ei. Odată ce ne-am însuşit într-un domeniu aşa ceva ca dispoziţia de recunoştinţă, sentimentul de comuniune, avem posibilitatea să le folosim şi în cazul dat.

Aceste sentimente nu sunt singurele, ci astfel de simţiri şi dispoziţii sufleteşti subconştiente există încă de multe feluri. Tot ceea ce formăm noi în sufletul nostru, croieşte tot mai mult calea în lumea în care sunt morţii între moarte şi noua naştere. Astfel, alături de recunoştinţă se află un sentiment absolut precis, care subconştient este mereu prezent, dar care poate fi adus treptat în conştienţă, un sentiment pe care omul îl pierde cu atât mai mult cu cât se înfăşoară mai mult în materialism. Dar în subconştient el este mereu prezent până la un anumită grad şi de fapt nu poate fi extirpat nici chiar prin cel mai puternic materialism.

Dar o îmbogăţire, o înălţare, o înnobilare a vieţii depind de faptul ca astfel de lucruri să fie de asemenea aduse din subconştient în conştienţă. Sentimentul pe care îl am în vedere este cel care ar putea fi desemnat prin încredere în general în viaţa ce se revarsă din abundenţă prin noi şi pe lângă noi, încrederea în viaţă! În interiorul unei concepţii materialiste despre viaţă este extraordinar de greu de găsit dispoziţia de încredere în viaţă. Această dispoziţie este chiar asemănătoare recunoştinţei faţă de viaţă, dar totuşi este un alt sentiment, care se alătură acestei recunoştinţe.

Căci încrederea în viaţă constă în aceea că în suflet există o dispoziţie de nezdruncinat că viaţa, indiferent cum se apropie ea de

noi, în orice circumstanţe are să ne ofere ceva, şi că noi nici n-am putea cădea pradă vreodată gândului că viaţa nu ar avea nimic să ne dea, să ne ofere, prin una sau alta care ni se întâmplă. Sigur, noi trecem prin experienţe de viaţă grele, experienţe de viaţă pline de suferinţe, dar într-un context de viaţă mai larg tocmai experienţele de viaţă dificile şi pline de suferinţă se dovedesc a fi cele care ne îmbogăţesc cel mai mult viaţa, care ne întăresc cel mai mult pentru viaţă. Se pune problema ca această dispoziţie persistentă care este prezentă sufletul de jos, să o ridicăm puţin la suprafaţa în sufletul de sus: Tu, viaţă, mă înalţi şi mă porţi, tu te îngrijeşti ca eu să progresez.

Dacă în sistemul educaţional s-ar face ceva pentru cultivarea unei asemenea dispoziţii, s-ar câştiga extraordinar de mult. A organiza educaţia şi învăţământul în sensul de a arăta direct, pe exemple individuale, că viaţa merită încrederea noastră, tocmai pentru că uneori este greu să răzbaţi prin ea; ar însemna extrem de mult dacă această dispoziţie ar trece în sistemul educaţional şi în învăţământ. Căci considerând viaţa tocmai dintr-un asemenea punct de vedere: Meriţi tu încredere, o, Viaţă? – se dovedeşte că găsim multe pe care altfel nu le găsim în viaţă. Numai să nu consideraţi superficial o asemenea dispoziţie. Ea nu trebuie să vă ducă la a găsi totul bun şi strălucitor în viaţă. Dimpotrivă, în cazuri particulare tocmai această A avea-încredere-în-viaţă poate duce la o critică ascuţită a aspectelor rele, aberante.

Şi tocmai atunci când omul nu are încredere în viaţă, aceasta îl determină adesea să evite să facă vreo critica a aspectelor rele şi aberante, pentru că el vrea să treacă pe lângă cele în care nu are încredere. Nu este vorba să avem încredere în lucrurile individuale – aceasta ţine de un alt domeniu. În unele avem încredere, în altele nu, în funcţie de cum ni se prezintă lucrurile şi fiinţele. Dar să avem încredere în viaţa în ansamblu, în coerenţa de ansamblu a vieţii, despre asta este vorba. Căci dacă putem ridica la viaţă ceva din încrederea mereu prezentă în subconştient, atunci se deschide calea şi de a observa într-adevăr spiritualul, providenţa plină de înţelepciune în viaţă.

Cel care nu teoretic, ci simţind lucrurile, mereu şi mereu îşi

spune: Aşa cum se succed fenomenele vieţii, ele înseamnă ceva pentru mine, prin aceea că mă iau în ele şi au ceva de a face cu mine, ceva în care pot avea încredere –, acela se pregăteşte prin aceasta pentru ca încetul cu încetul să şi perceapă în mod real ceea ce trăieşte şi urzeşte spiritual în lucruri. Cine nu are această încredere, se închide faţă de ceea ce trăieşte şi urzeşte spiritual în lucruri. Acum, aplicarea asupra relaţiei viilor cu morţii. Prin aceea că dezvoltăm această dispoziţie a încrederii, facem din nou posibil celui mort să găsească cu gândurile sale calea către noi; căci pe această dispoziţie de încredere, gândurile pot oarecum naviga de la el spre noi.

Dacă noi avem, în general, încredere faţă de viaţă, credinţă în viaţă, vom putea aduce sufletul într-o astfel de stare încât în el să poată apărea acele inspiraţii care sunt gândurile trimise de mort. Recunoştinţa faţă de viaţă, încrederea în viaţă în forma descrisă, aparţin unul altuia într-un anumit mod. Dacă nu avem această încredere generală în lume, în Univers, nu vom putea dobândi faţă de un om acea încredere puternică ce trece dincolo de moarte; atunci rămâne doar amintirea încrederii. Trebuie să vă imaginaţi deja că ea sentimentele, dacă e să ajungă la un mort, care nu mai este încorporat într-un trup fizic, trebuie să fie modificate în alt altfel decât sentimentele care merg la omul aflat în trup fizic.

Sigur, putem avea încredere faţă de un om aflat în trupul fizic, şi această încredere va folosi puţin şi pentru starea de după moarte. Dar este necesar ca această încredere să fie întărită prin încrederea generală, universală, întrucât după moarte omul trăieşte în alte condiţii, întrucât noi nu avem nevoie doar să ne amintim încrederea pe care am avut-o în viaţă faţă de el, ci noi avem nevoie să generăm mereu o încredere nou-însufleţită faţă de o fiinţă care nu ne mai trezeşte încredere prin prezenţa ei fizică.

Pentru aceasta este nevoie ca noi să radiem oarecum în Univers ceva care nu mai are nimic de a face cu lucrurile fizice. Şi cu lucrurile fizice nu mai are nimic de a face încrederea universală faţă de viaţă pe care am descris-o. Aşa cum încrederea se alătură recunoştinţei, tot aşa se alătură sentimentului de comunitate ceva, care există mereu în sufletul de jos, dar poate fi adus şi el în sufletul de sus. Acesta este

iarşăi ceva care ar trebui luat şi el mai mult în considerare, decât se face. Şi acest lucru poate fi făcut dacă acest element, despre care vreau să vorbesc acum, ar fi luat în considerare în timpul nostru materialist în sistemul educaţional şi al învăţământului.

De asta depind imens de multe. Dacă e ca omul din ciclul temporal actual să se încadreze în mod corect în Univers, atunci este necesar ca el să dezvolte ceva, aş putea de asemenea spune să aducă la suprafaţă ceva din sufletul de jos, ceva care în timpurile anterioare ale clarvederii eterice venea de la sine, ceva care nu era necesar să fie cultivat, din care mai există câteva resturi răzleţe, care însă dispar treptat, aşa cum dispare tot ceea ce provine din vremurile vechi, ceva care trebuie însă cultivat în ziua de azi, şi anume trebuie să fie cultivat din cunoaşterea lumii spirituale şi nu din instincte nedeterminate.

Ceea ce necesită omul în această privinţă este posibilitatea de a-şi întineri, de a-şi împrospăta sentimentele faţă de ceea ce i se întâmplă în viaţă, mereu şi mereu în viaţa însăşi. Noi ne putem petrece viaţa în aşa fel încât de la o anumită vârstă să ne simţim mai mult sau mai puţin obosiţi deoarece pierdem participarea însufleţită la viaţă, deoarece nu ne mai putem mobiliza suficient pentru viaţă pentru ca fenomenele vieţii să ne producă bucurie.

Comparaţi numai, dacă e să luăm extremele exterioare, felul cum omul ia şi acceptă experienţele în prima tinereţe şi felul obosit, plictisit cu care primeşte omul fenomenele vieţii la vârstă înaintată. Gândiţi-vă cât de multe dezamăgiri sunt legate de astfel de lucruri. Este o deosebire dacă omul este capabil să-şi facă forţa sa sufletească, cum s-ar spune, să devină părtaşă la o continuă înviere, încât în fiecare dimineaţă ea să fie nouă pentru experienţele sufleteşti, sau dacă el în decursul vieţii devine într-un fel obosit de fenomenele vieţii.

Este extraordinar de important pentru timpul nostru să luăm acestea în considerare, pentru că este important ca ele să dobândească influenţă asupra sistemului educaţional. Noi mergem exact în privinţa unor astfel de lucruri înspre o cotitură plină de însemnătate în evoluţia omenirii. Judecarea epocilor anterioare ale omenirii are loc sub influenţa istoriei noastre care este o Fable convenue, într-adevăr în mod extraordinar de strâmb.

Oamenii nu ştiu cum ultimele secole i-au adus la a organiza educaţia, şi îndeosebi învăţământul, mereu mai mult şi mai mult în aşa fel încât în restul vieţii sale omul să nu aibă de la educaţie şi învăţământ ceea ce ar trebui de fapt să aibă de la ele. Cel mult, ceea ce putem găsi în noi la o vârstă ulterioară, sub influenţa condiţiilor actuale, din ceea ce ne-am străduit în tinereţe în educaţie, este o amintire. Ne amintim ceea ce am învăţat, ceea ce ni s-a spus, şi de regulă suntem şi mulţumiţi dacă ne amintim ceva. Cu aceasta însă nu luăm deloc în considerare că viaţa omenească este supusă multor taine, iar în privinţa acestor lucruri, unei taine însemnate. Într-o consideraţie anterioară deja am făcut aici o aluzie despre această taină, dintr-un alt punct de vedere [Nota 1].

Omul este o fiinţă multilaterală. Îl considerăm, pentru început, în măsura în care el este o fiinţă dihotomică. Dihotomia – spuneam eu într-o consideraţie anterioară [Nota 2] – se exprimă deja în forma exterioară a trupului. Aceasta ni-l arată pe om ca fiind alcătuit din cap, şi din restul omului. Vrem mai întâi să îl considerăm pe om ca fiind împărţit în cap şi restul omului. Dacă oamenii ar avea în vedere această deosebire în întreaga structură a omului, s-ar putea face deja din punct de vedere natural-ştiinţific, descoperiri foarte importante. Anume, dacă s-ar considera alcătuirea capului din punct de vedere pur fiziologic, anatomic, ar rezulta că tocmai capul este acela asupra căruia poate fi aplicată teoria evoluţiei gândită mai mult materialist, ceea ce se numeşte în ziua de azi teoria darwinistă [Nota 3].

În privinţa capului său, omul este oarecum încadrat în acest curent evolutiv, dar numai în privinţa capului său, nu şi în privinţa restului organismului. Pentru a înţelege această descendenţă a omului, trebuie să vă reprezentaţi lucrurile aşa încât, făcând cu totul abstracţie de raporturile de mărime, să vă imaginaţi iniţial capul omenesc, iar restul trupului crescând din cap. Imaginaţi-vă că evoluţia s-ar desfăşura în aşa fel încât omul s-ar dezvolta în viitor şi unele organe ar mai căpăta anumite organe anexe. Evoluţia, transformarea, ar putea continua. Aşa a fost însă în trecut: Cu mult timp înainte, omul exista de fapt doar ca o fiinţă-cap, şi acest cap s-a dezvoltat mereu în continuare, până când a devenit ceea ce este în ziua de azi. Iar ceea ce este ataşat

capului, chiar dacă fizic este mai mare decât el, a crescut abia ulterior din el.

Este o formaţiune mai tânără. În privinţa capului său, omul descinde din cele mai vechi organisme, iar restul care este în afara capului, a crescut abia mai târziu. De aceea este capul la omul actual întotdeauna atât de important, pentru că el aminteşte de încarnarea precedentă. Restul organismului – asupra acestui lucru eu am atras deja atenţia [Nota 4] – este în schimb condiţia preliminară pentru încarnarea ulterioară. În această privinţă, omul este o fiinţă întru totul dihotomică. Capul este cu totul altfel înzestrat decât restul organismului. Capul este un organ osificat. El este aşa încât dacă omul nu ar avea restul organismului ar fi, ce-i drept, foarte spiritualizat, dar un animal spiritualizat.

Capul nu ar putea niciodată, dacă nu este inspirat în acest sens, să se simtă ca fiind om. El face trimitere înapoi, înspre vechile stadii de Saturn, Soare şi Lună. Restul organismului indică înapoi numai până în perioada lunară, şi anume până în perioada lunară târzie; el a crescut din partea de cap, şi este în această privinţă cu adevărat ceva ca un parazit al capului. Dumneavoastră vă puteţi reprezenta foarte bine: capul a fost cândva omul întreg, şi el avea în partea de jos organe de scurgere şi încărcare prin care se hrănea. Era o fiinţă foarte ciudată. Dar prin faptul că el a evoluat în continuare, deschiderile sale din partea de jos s-au dezvoltat aşa încât nu s-au mai deschis în mediul înconjurător, şi astfel nu au mai putut sluji la hrănire şi nu au mai putut aduce capul în legătură cu influenţele ce radiau din mediul înconjurător, şi în felul acesta capul s-a şi osificat în partea de sus, a devenit necesară adăugarea restului. Acest rest al organismului a devenit necesar abia în felul acesta.

Această parte a organizaţiei fizice a luat naştere abia într-o vreme în care pentru restul animalităţii nu mai exista nicio posibilitate să ia naştere. Veţi spune că aşa ceva cum v-am expus eu acum este greu de gândit. La aceasta însă nu pot decât să replic mereu: Trebuie să vă daţi osteneala să gândiţi aşa ceva; căci lumea nu este aşa de simplă cum tare le-ar plăcea oamenilor să o aibă, ca să nu trebuiască să gândească mult despre lume pentru a o înţelege. În această privinţă

întâlneşti cea mare varietate de lucruri pe care le pretind oamenii, astfel încât lumea să fie cât se poate de simplu de înţeles. În această privinţă oamenii au vederi absolut ciudate. Există o bogată literatură referitoare la Kant, scrisă de toţi oamenii care îl consideră pe *Kant* [Nota 5] drept un colosal filosof în toate direcţiile.

Dar aceasta se trage numai din faptul că oamenii nu înţeleg niciun alt filosof, deja trebuie să folosească atât de multă forţă de gândire pentru a-l înţelege pe Kant. Şi pentru că el este considerat mereu un mare filosof – deşi adeseori câte unul se consideră a fi el însuşi cel mai genial –, oamenii tocmai de aceea nu-i înţeleg pe ceilalţi. Şi numai deoarece îl înţeleg aşa de greu pe Kant, este el pentru ei un mare filosof.

Cu aceasta este corelat şi faptul că oamenii se sfiesc să accepte că lumea este complicată şi că trebuie să consume forţe pentru a o înţelege. Noi am vorbit deja despre aceste lucruri din cele mai diverse puncte de vedere. Şi dacă vor apărea cândva conferinţele mele despre ***Fiziologia ocultă*** [Nota 6], veţi putea citi detaliat că se poate dovedi şi din punct de vedere embriologic că este un nonsens să spui: Creierul s-a dezvoltat din măduva spinării. Lucrurile sunt invers: Creierul este o măduvă a spinării din timpuri anterioare, transformată, iar măduva spinării actuală numai s-a anexat creierului actual ca un apendice.

Trebuie doar ca oamenii să înveţe să înţeleagă că ceea ce este mai simplu la om, a luat naştere mai târziu decât ceea ce apare ca fiind mai complicat; ceea ce este mai primitiv se află pe o treaptă subordonată, a apărut mai târziu.

Eu am vorbit despre această dihotomie a omului numai ca dumneavoastră să înţelegeţi celălalt lucru, care este consecinţa acestei dihotomii. Iar consecinţa este că noi şi cu viaţa noastră sufletească, care se dezvoltă în condiţiile corporalităţii, ne situăm tot în interiorul acestei dihotomie. Noi nu avem doar dezvoltarea organică a capului şi dezvoltarea restului organismului, ci avem şi două tempo-uri diferite, două viteze diferite în dezvoltarea noastră sufletească. Dezvoltarea capului nostru merge relativ repede, iar dezvoltarea pe care o duce la îndeplinire restul organismului – aş vrea să o numesc dezvoltarea inimii – se realizează, comparativ cu ea, mai lent, de circa 3 – 4 ori mai

lent.

Ceea ce are capul drept condiţie şi-a încheiat de regulă evoluţia sa la vârsta de 20 de ani a omului; în privinţa capului suntem cu toţii deja bătrâni de la vârsta de 20 de ani. Şi numai pentru că vine necontenit înviorarea din restul organismului, care se dezvoltă de 3 – 4 ori mai lent, trăim mai departe într-o manieră acceptabilă. Dezvoltarea capului nostru se merge repede; dezvoltarea inimii noastre, care este însă dezvoltarea restului organismului, merge de 3 – 4 ori mai încet. Şi în interiorul acestei dihotomii ne situăm noi cu trăirile noastre. Dezvoltarea capului nostru poate asimila tocmai în copilăria şi tinereţea noastră o droaie de lucruri. De aceea învăţăm în copilărie şi tinereţe. Dar ceea ce asimilăm atunci trebuie mereu reînnoit, împrospătat, trebuie să fie continuu încadrat de către mersul mai lent al dezvoltării restului organelor, de către dezvoltarea inimii.

Acum gândiţi-vă, dacă educaţia este aşa cum este ea în epoca noastră, în care educaţia şi învăţământul nu ţin cont decât de formarea capului, atunci, întrucât în învăţământ şi educaţie noi nu lăsăm oarecum decât capul să-şi intre în drepturi, consecinţa este că acest cap se încadrează ca un organism mort în cursul mai lent al dezvoltării restului, că o ţine pe aceasta în urmă, şi că oamenii îmbătrânesc sufleteşte devreme. Acest fenomen, anume că oamenii îmbătrânesc lăuntric, sufleteşte, devreme, este esenţialmente legat de sistemul educaţional şi al învăţământului. Firește, nu este justificat să gândiţi că acum se poate pune întrebarea: Cum trebuie organizat învăţământul ca să nu fie aşa?

— Aceasta este o treabă foarte importantă, la care nu se poate răspunde în două cuvinte.

Căci aproape totul din învăţământ trebuie organizat altfel, pentru ca el să nu fie ceva numai pentru memorie, ceva de care să-ţi aminteşti, ci ceva prin care te împrospătezi, te înnoieşte. Întrebaţi-vă câţi oameni din ziua de azi, dacă privesc înapoi la copilăria cu isprăvile ei, la tot ceea ce au trăit acolo, la ce le-au spus învăţătorii şi doamnele educatoare, se pot gândi retrospectiv în aşa fel încât nu doar să-şi amintească: Trebuie să faci aşa şi aşa –, ci în aşa fel încât să se poată cufunda din nou în cele pe care le-au trăit în tinereţe, să privească cu

iubire la fiecare gest, la fiecare observaţie în parte, la sunetul vocilor, la pătrunderea cu sentimente a celor care le-au fost oferite în copilărie şi să le simtă în aşa fel încât acestea să fie mereu un izvor de întinerire.

Acest fapt este legat de ritmurile pe care le trăim în noi: anume că omul trebuie să urmeze dezvoltarea mai rapidă a capului, care este încheiată la vârsta de 20 de ani, şi mersul mai lent al dezvoltării inimii, al dezvoltării restului omului, care trebuie hrănit pentru întreaga viaţă. Nu ne este îngăduit să dăm capului numai ceea ce este stabilit pentru cap, ci trebuie să-i dăm şi cele din care restul organismului îşi poate extrage mereu, iar şi iar, de-a lungul întregii vieţi, forţe înviorătoare. Pentru aceasta este, de exemplu, nevoie ca fiecare ramură de învăţământ în parte să fie străbătută de un anumit element artistic. În ziua de azi, când oamenii fug de elementul artistic, deoarece cred că printr-o anumită cultivare a fanteziei – şi fantezia este ceva care îl duce pe om dincolo de realitatea cotidiană – s-ar aduce fantasticul în învăţământ, nu există nicio înclinare de a lua în considerare o asemenea taină a vieţii.

Este suficient să vedeţi în domenii particulare câte ceva din cele pe care le am acum în vedere – desigur că mai există pe ici, pe colo – şi atunci veţi vedea că aşa ceva se poate înfăptui, dar se poate înfăptui în special prin aceea că oamenii devin mai cu seamă din nou oameni. Pentru aceasta este nevoie de multe. Aş dori să atrag atenţia asupra unui aspect în această privinţă.

În ziua de azi, cei care vor să devină profesori sunt verificaţi dacă ştiu una sau alta. Dar ce se constată în felul acesta? De regulă numai faptul că respectivul a îndesat în capul său cândva în timp, ceva pentru care trebuia să dea proba, ceva pe care, dacă este întrucâtva îndemânatic, şi l-ar putea aduna pentru fiecare oră de predat din atâtea şi atâtea cărţi, ceva ce şi-ar putea însuşi zi de zi pentru predare, ceva pe care nu este deloc necesar să şi-l însuşească în acest mod, aşa cum se face în prezent.

Ceea ce ar fi însă necesar mai presus de toate la un astfel de examen, este că ar trebui să se afle dacă respectivul are inima şi simţul, dacă are în sânge faptul de a întemeia treptat o relaţie între el şi copii. Nu cunoaşterea ar trebui verificată prin examen, ci ar trebui să se

cunoască cât de intens şi în ce măsură respectivul este *om*.

— Ştiu că a pune timpului nostru asemenea cerinţe, înseamnă numai una din două. Fie oamenii vor spune: „Cine cere aşa ceva, este cu totul nebun, un asemenea om nu trăieşte în lumea reală!" – Sau, dacă nu vor să dea un asemenea răspuns, spun: „Aşa ceva se întâmplă tot timpul, doar asta vrem cu toţii".

— Anume, oamenii cred că prin ceea ce se întâmplă, se împlinesc deja lucrurile, pentru că ei înţeleg din lucruri numai ceea ce vor ei să citească în ele.

V-am expus aceasta, desigur, în primul rând pentru a arunca lumină dintr-o anumită parte asupra vieţii, dar şi tocmai pentru a pune în adevărata lumină ceea ce simte sufletul de jos al omului, ceea ce este atât de greu de ridicat în sufletul de sus exact în timpul actual, dar pe care sufletul omului îl cere şi îl va cere tot mai mult în viitor, faptul că avem nevoie în suflet de ceva din puterea de a înnoi mereu forţele acestui suflet, astfel încât să nu obosim odată cu înaintarea în viaţă, ci să rămânem mereu plini de speranţă şi să ne spunem: „Fiecare nouă zi ne va fi tot aşa ca şi cea dintâi zi pe care am trăit-o conştient".

— Pentru aceasta însă trebuie, într-un anumit fel, să nu devenim prea bătrâni; acest lucru este imperios necesar, că avem nevoie să nu devenim bătrâni.

Atunci când vezi în ziua de azi cum oameni relativ tineri, bărbaţi şi femei, de fapt sunt sufleteşte deja teribil de bătrâni, cum ei sunt prea puţin capabili să simtă în fiecare zi viaţa ca pe ceva nou care le este dat, precum copilul plin de vioiciune, atunci ştii că exact ce trebuie să fie realizat, ce trebuie să fie dat în acest domeniu printr-o cultură spirituală a timpului. Şi până la urmă, lucrurile stau totuşi aşa, că sentimentul pe care îl am aici în vedere, acest sentiment al speranţei în viaţă, care nu slăbeşte niciodată, niciodată, ne face totuşi apţi să simţim relaţia corectă dintre cei vii şi aşa-numiţii morţi. Altfel, lucrul care ar trebui să întemeieze relaţia cu un mort, rămâne împotmolit prea puternic în amintire. Omul îşi poate aminti ceea ce a trăit împreună cu cel mort în timpul vieţii.

Dar dacă el nu are posibilitatea, după ce mortul a plecat din punct de vedere fizic, să aibă un asemenea sentiment, de a trăi din nou

şi din nou, ceea ce a trăit în timpul vieţii împreună cu el, atunci nu poate simţi atât de puternic, atât de intens ce este necesar să simtă în aceste noi condiţii: Cel mort mai este prezent numai ca fiinţă spirituală şi trebuie să acţioneze ca spirit.

Dacă omul s-a insensibilizat într-atât încât nu mai poate împrospăta nimic din speranţele de viaţă, atunci el nu poate simţi că a avut loc o transformare completă. Mai înainte se ajuta prin aceea că îl întâlnea pe celălalt în viaţă; dar acum numai spiritul îi stă în ajutor. Dar el îi vine în întâmpinare numai dacă dezvoltă acest sentiment a înnoirii continue a forţelor vieţii, pentru menţinerea proaspătă a speranţelor în viaţă.

Aş vrea să fac aici o remarcă ce vă va părea probabil ciudată. O viaţă sănătoasă, care este sănătoasă în special din direcţiile pe care le-am dezvoltat acum, nu duce niciodată – dacă nu intervine o întunecare a conştienţei –, la a considera viaţa ca fiind ceva de care te saturi; ci viaţa dusă absolut sănătos face ca atunci când am mai îmbătrânit, să vrem să începem fiecare zi a acestei vieţi mereu ca pe ceva nou, în mod proaspăt.

Nu aceasta este sănătos, ca atunci când ai îmbătrânit să gândeşti: Slavă Domnului că am această viaţă în urma mea! –, ci să-ţi poţi spune: Vreau chiar acum, când am 40 sau 50 de ani, să merg din nou înapoi şi să fac încă o dată treaba!

— Şi aceasta este sănătos, să înveţi să te consolezi prin înţelepciune pentru faptul că nu o poţi face în viaţa aceasta, ci o vei face în mod corectat într-o altă viaţă. Aceeaşi este sănătos: să nu vrei să pierzi nimic din experienţele prin care ai trecut, şi, dacă e nevoie, să ai înţelepciunea să nu vrei să ai ceva în această viaţă, ci să poţi aştepta pentru viaţa următoare. Aceasta este încrederea clădită pe adevărata încredere faţă de viaţă şi pe menţinerea activă a speranţelor de viaţă.

Avem aşadar sentimentele care însufleţesc viaţa în mod corect şi care creează totodată puntea între cei care trăiesc aici şi cei care trăiesc acolo: recunoştinţă faţă de viaţa de care avem parte, încredere faţă de experienţele acestei vieţi, sentimentul intim al comuniunii, capacitatea de a activa speranţele de viaţă prin forţele de viaţă proaspete mereu nou apărute. Acestea sunt impulsuri interioare, etice,

care, simţite în mod corect, pot furniza şi cea mai bună etică socială exterioară, întrucât ceea ce este etic, la fel ca şi ceea ce este istoric, poate fi sesizat numai în subconştient, aşa cum am arătat eu însumi în conferinţa publică [Nota 7].

Altceva pe care aş mai dori să-l subliniez în privinţa relaţiilor celor vii cu cei morţi este o întrebare ce poate apărea mereu, întrebarea: În ce constă, de fapt, deosebirea dintre relaţiile de la om la om în măsura în care amândoi sunt încorporaţi în trupuri fizice, respectiv unul dintre ei se află în trup fizic iar celălalt nu, sau niciunul dintre ei nu este încorporat în trup fizic?

— Aş dori să indic dintr-un punct de vedere ceva deosebit.

Dacă considerăm omul din punct de vedere spiritual-ştiinţific în privinţa Eului său şi a vieţii sale sufleteşti propriu-zise, care poate fi numită şi trup astral – în privinţa Eului am spus adesea că este cel mai tânăr, bebeluşul între elementele componente ale organizaţiei omeneşti, în timp ce trupul astral este ceva mai în vârstă, dar datează numai din vechea evoluţie lunară –, atunci trebuie să spunem în privinţa acestor două mădulare mai înalte ale fiinţei omeneşti: Ele nu sunt încă atât de mult dezvoltate încât omul să aibă puterea, dacă s-ar sprijini numai pe ele, să se menţină autonom faţă de ceilalţi oameni.

Dacă noi am fi aici, unii lângă alţii, doar ca Euri şi trupuri astrale, şi nu trăind şi în trupurile noastre eterice şi fizice, am fi cu toţii ca într-un fel de piure primordial. Fiinţele noastre s-ar contopi între ele; noi nu am fi separaţi unii de alţii şi nici nu am şti să ne diferenţiem unii de alţii. Nu ar putea fi deloc vorba ca cineva să ştie – desigur, lucrurile ar fi cu totul altfel şi condiţiile nu pot fi comparate aşa, direct, între ele – care este mâna sau piciorul său, sau care ar fi mâna sau piciorul altuia. Dar nici măcar sentimentele nu şi le-ar putea recunoaşte cum trebuie ca fiind ale sale.

Faptul că noi, ca oameni, ne simţim separaţi, provine de acolo că fiecare din noi a fost smuls în formă de picătură din masă fluidă totală, pe care trebuie să ne-o imaginăm pentru o anumită epocă anterioară. Dar pentru ca sufletele individuale să nu curgă din nou laolaltă, trebuie să ne gândim că fiecare picătură sufletească a pătruns ca într-o bucăţică de burete, şi în felul acesta sunt menţinute separat. Ceva

asemănător s-a întâmplat cu adevărat. Numai prin faptul că noi ca oameni suntem vârâţi în trupuri fizice şi trupuri eterice, suntem separaţi unii de alţii, de-a dreptul separaţi. În somn suntem separaţi numai prin aceea că atunci avem o poftă intensă după trupul nostru fizic.

Această poftă, care ne împinge arzător cu totul înspre trupul nostru fizic, ne separă în timpul somnului, altfel ne-am contopi total între noi în timpul nopţii; şi probabil că firilor mai sensibile le-ar pica rău dacă ar şti cât de puternic intră în legătură cu natura entităţilor din mediul lor înconjurător. Dar aceasta nu ar fi deosebit de rău în comparaţie cu ceea ce ar fi dacă această relaţie de poftă arzătoare faţă de trupul fizic nu ar exista, atâta timp cât omul este încorporat fizic.

Acum putem pune întrebarea: Ce anume ne separă sufletele în răstimpul dintre moarte şi o nouă naştere? Aşa cum între naştere şi moarte aparţinem cu Eul nostru şi trupul nostru astral de un trup fizic şi unul eteric, tot aşa, după moarte, aşadar între moarte şi noua naştere, aparţinem cu Eul nostru şi trupul nostru astral de o anumită regiune stelară, niciunul de o aceeaşi, fiecare de o regiune stelară absolut precisă. Din acest instinct se vorbeşte despre „steaua omului”. Dumneavoastră veţi înţelege: Regiunea stelară – dacă luaţi mai întâi proiecţia ei fizică – este sferică la periferie, şi asta o puteţi împărţi în felurite moduri. Regiunile se suprapun, dar fiecare aparţine de o alta. Se poate spune, dacă e să exprimăm lucrurile sufleteşte, şi că: Fiecare aparţine de un alt şir de Arhangheli şi de îngeri.

Aşa cum oamenii se găsesc şi se întâlnesc unii cu alţii aici prin sufletele lor, tot aşa aparţine între moarte şi o nouă naştere fiecare unei alte regiuni stelare, unui anumit şir de Arhangheli şi de îngeri, şi se regăsesc laolaltă cu sufletele lor. Acum, lucrurile sunt aşa, chiar şi numai aparent – dar nu vreau să intru în detalii acum asupra acestui misteriu –, că pe Pământ fiecare îşi are propriul său trup fizic. Spun aparent, iar dumneavoastră vă veţi mira; dar este pe deplin cercetat, cum fiecare îşi are şi propria sa regiune stelară, şi cum acestea se suprapun. Imaginaţi-vă un anumit grup de îngeri şi de Arhangheli. De un suflet aparţin mii de Arhangheli şi de îngeri între moarte şi o nouă naştere. Gândiţi-vă acum că dintre aceste mii de făpturi una lipseşte, şi

ea poate fi oarecum înlocuită cu o alta: atunci aceasta este regiunea sufletului următor.

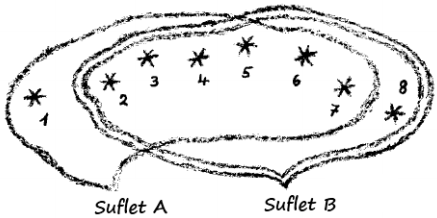

În acest desen două suflete au aceleaşi regiune, cu excepţia unei stele, pe care o au din altă regiune, căci două suflete nu au absolut exact aceeaşi regiune stelară. Prin aceasta sunt individualizaţi oamenii între moarte şi noua naştere, prin faptul că fiecare are regiunea sa stelară aparte. De aici se poate vedea în ce constă separarea unui suflet de altul între moarte şi o nouă naştere.

Aici, în lumea fizică, separarea acţionează aşa cum o cunoaştem, prin trupului fizic: Omul îşi are trupul fizic oarecum drept înveliş, el contemplă din acesta lumea, şi totul trebuie să ajungă până la acest trup fizic. Tot ceea ce vine în sufletul omului între moarte şi noua naştere se află, în privinţa relaţiei dintre trupul său astral şi Eul său în mod asemănător, în corelaţie cu o regiune stelară, aşa cum aici sufletul şi Eul se află în legătură cu trupul fizic. Aşadar la întrebarea: Prin ce apare separarea? – se răspunde în modul pe care tocmai l-am indicat.

Acum, din aceste consideraţii de astăzi, dumneavoastră aţi văzut cum putem acţiona noi asupra sufletului nostru pentru cultivarea anumitor sentimente, pentru ca să se creeze puntea de legătură între aşa-numiţii morţi şi cei vii. Şi ultimele lucruri pe care vi le-am spus sunt potrivite pentru atragerea în noi de gânduri, pot spune gânduri simţitoare sau simţiri cognitive, care pot participa, la rândul lor, la crearea acestei punţi. Aceasta se întâmplă prin faptul că încercăm ca în legătură cu un anumit mort să ne dezvoltăm tot mai mult acel mod de a simţi care, atunci când trăim ceva, face să apară în suflet impulsul de a ne întreba: Cum ar trăi împreună cu tine mortul acum, ceea ce trăieşti tu în această clipă?

Pentru aceasta creaţi imaginaţiunea ca şi cum mortul ar lua parte alături, împreună cu dumneavoastră la acea experienţă; şi

aceasta făcută însufleţit, şi atunci ea imită într-o anumită privinţă, modul în care comunică mortul cu cel viu, sau un mort cu alt mort, prin aceea că ceea ce vă dau diverse regiuni stelare corelaţi cu relaţia cu sufletul dumneavoastră sau cu legătura reciprocă dintre suflete. Se imită deja de aici ceea ce se desfăşoară între un suflet şi altul prin apartenenţa la regiunile stelare.

Atunci când te concentrezi oarecum prin prezenţa unui mort asupra unui interes actual nemijlocit, dacă în acest fel îl simţi nemijlocit pe mort viu, lângă tine, atunci din astfel de lucruri ca acelea pe care le-am dezbătut astăzi va creşte tot mai mult şi mai mult conştienţa că mortul într-adevăr se apropie de noi. Sufletul va dezvolta şi o conştienţă a acestui lucru. În această privinţă trebuie de asemenea să avem încredere faţă de existenţă, că lucrurile devin aşa. Căci dacă nu ai încredere, ci nerăbdare în viaţă, atunci este valabil celălalt adevăr: Ceea ce încrederea aduce, nerăbdarea alungă; ceea ce ai cunoaşte prin încredere, se întunecă prin nerăbdare. Nimic nu este mai rău decât să-ţi aduci prin nerăbdare o ceaţă în faţa sufletului.

Note

CONFERINŢA I

1. *ciclu de conferinţe... la Viena*: ***Făptura interioară a omului şi viaţa dintre moarte şi o nouă naştere*** (6 conferinţe, Viena 1914), GA 153.
2. *Atunci am ţinut patru conferinţe la Zürich*: este vorba de conferinţele din 5, 7, 12 şi 14 noiembrie 1917, conţinute în ciclul ***întregirea ştiinţelor actuale prin antroposofie*** (8 conferinţe, Zürich 1917/1918), GA 73.
3. *Am vorbit la Zürich despre ştiinţa istoriei*: vezi Nota 2, conferinţa din 7 noiembrie 1917, GA 73.
4. *Hermann Grimm a remarcat*: Hermann Grimm, 1828 – 1901, teoretician al artelor şi literaturii. În: «Fragmente», volumul 1, Berlin şi Stuttgart 1900, capitolul «Remarci introductive referitoare la Fragmente».
5. *istoricul Gibbon*: Edward Gibbon, 1737 – 1794, istoric englez. «History of the Decline and Fall of the Roman Empire», 6 volume, Londra 1782 – 88 («Istoria declinului şi căderii

Imperiului Roman», 13 volume, Frankfurt şi Leipzig 1800 – 03).

6. *Leopold von Ranke*, 1795 – 1886, istoric. Întemeietorul ştiinţei moderne a istoriei, cu atitudine critică faţă de izvoarele bibliografice.
7. *Karl Lamprecht*, 1856 – 1915, istoric.
8. *că în prezent un pedant aflat în vârful celei mai importante republici vrea să emită cuvintele de ordine pentru omenire*: indicaţii asupra lui Woodrow Wilson, 1856 – 1924, preşedinte al Statelor Unite între 1912 – 1920 şi cele „Patrusprezece puncte" ale sale.
9. *în conferinţele din Elveţia… şi în conferinţa publică*: vezi ciclul de conferinţe ***Fundamentele spirituale ale lumii exterioare. Prăbuşirea spiritelor întunericului*** (14 conferinţe, Dornach 1917), GA 177, în special conferinţa din 8 octombrie 1917. Apoi este vorba de următoarele două conferinţe: *Rezultate spiritual-ştiinţifice în privinţa ideii de libertate şi a vieţii social-morale*, Berna 30 noiembrie 1917, şi *Ştiinţa suprasensibilului şi ideile moral-sociale*, Basel 24 noiembrie 1917, tipărite în: ***Libertate, Nemurire – Viaţa socială. Despre legătura spiritual-sufletescului cu corporalitatea omului*** (10 conferinţe, Basel şi Berna 1917/18), GA 72.
10. *Karl Marx*, 1818 – 1883, întemeietor al socialismului ştiinţific.
11. *Aş vrea să vă dau un exemplu, pe care l-am expus adesea în ultima vreme*: în această privinţă Rudolf Steiner a vorbit amănunţit, de exemplu în conferinţa din 16 noiembrie 1917 de la St. Gallen: *Taina dublului. Medicină geografică*, în: ***Fiinţa spirituală individuală şi acţiunea ei în sufletul omului*** (9 conferinţe, St. Gallen, Zürich şi Dornach 1917), GA 178.
12. *conferinţele de la Zürich*: vezi Nota 2.
13. Relativ la psihanaliză, vezi printre altele şi conferinţele din 10 şi 11 noiembrie 1917, din: ***Fiinţa spirituală individuală şi acţiunea ei în sufletul omului*** (9 conferinţe, St. Gallen, Zürich şi Dornach 1917), GA 178.
14. *Jung, care a scris… o broşură despre psihanaliză*: Carl Gustav Jung, 1875 – 1961, medic. Vezi «Psihologia proceselor

inconştiente. O privire de ansamblu asupra teoriei moderne şi metodei psihologiei analitice», Zürich 1917, (Titlu ulterior: «Inconştientul în viaţa sufletească normală şi în cea maladivă»).

15. *Jung expune un exemplu*: ibidem, pag. 18 ş.a. Vezi şi conferinţa a V-a din prezentul volum.
16. *Dar Jung presimte aşa ceva… el spune*: ibidem, pag. 85 ş.a.
17. *De aceea el formulează fraza*: ibidem, textual: „Abia în epoca iluminismului s-a descoperit că zeii nu au existat într-adevăr, ci au fost doar proiecţii. Cu aceasta, ei au fost rezolvaţi. Dar funcţia psihologică corespunzătoare lor nu a fost în niciun caz încheiată/rezolvată, ci a trecut în subconştient, fapt datorită căruia oamenii s-au intoxicat printr-un excedent de libido, care anterior era investit în cultul imaginii zeilor. Devalorizarea şi refularea unei funcţii atât de puternice cum este cea religioasă are desigur consecinţe considerabile pentru psihologia individului" (pag. 115 ş.a.) şi «Conceptul de Dumnezeu este o funcţiune psihologică de natură iraţională pur şi simplu necesară, care nu are nimic de a face cu problema existenţei lui Dumnezeu în general. Căci această ultimă problemă face parte dintre cele mai naive şi prosteşti întrebări pe care şi le poate pune omul. Doar se ştie în mod suficient că omul nu-şi poate nici măcar imagina un Dumnezeu, ca să nu mai vorbim de faptul de a şi L reprezenta ca existând într-adevăr, la fel de puţin pe cât îşi poate imagina un proces care să nu fi fost cu necesitate determinat cauzal (pag. 91).
18. *Woodrow Wilson*: vezi Nota 8.
19. *într-un ciclu de conferinţe ţinut înainte de război la Helsingfors*: vezi ciclul de conferinţe ***Bazele oculte ale Bhagavad Gītā*** (9 conferinţe, Helsingfors 1913), GA 146, conferinţa din 1 iunie 1913. Vezi şi Alocuţiunea de la Helsingfors din 5 iunie 1913: *Alocuţiune pentru participanţii ruşi la ciclul de conferinţe «Bazele oculte ale Bhagavad Gītā»*, din: ***Legătura omului cu lumea elementală. Kalewala. Olaf Asteson. Poporul rus. Lumea ca rezultat al efectelor echilibrului*** (7 conferinţe şi 6 alocuţiuni, 1912 – 1914), GA 158.

20. *răposatului împărat Dom Pedro*: Pedro al II-lea, 1825 – 1891, între 1831 – 1889 împărat al Braziliei (până în 1840 sub regenţă, încoronat în 1841).
21. *cele două cărţi ale lui Wilson*: «The New Freedom», 1913 («Noua libertate. Un apel la eliberarea nobilelor forţe ale unui popor», München 1914) – «Mere Literature and other Essays», 1893 («Doar literatură. Consideraţii ale unui american», München 1913).

CONFERINŢA A II-a

1. *Am atras deja adesea atenţia*: vezi, printre altele, conferinţele *Ce este cunoaşterea de sine?* din 23 noiembrie 1908, din: ***Răspunderea la întrebări privind Universul şi viaţa prin antroposofie*** (21 de conferinţe, 1908 – 1909), GA 108,*Despre cunoaşterea de sine, în legătură cu misteriul rosicrucian ‹Poarta iniţierii›* din 17 septembrie 1910, din ***Căi şi ţeluri ale omului spiritual. Probleme de viaţă în lumina ştiinţei spirituale*** (14 conferinţe 1910), GA 125, ca şi conferinţa din 24 august 1911, din: ***Minuni ale lumii, încercări ale sufletului şi revelaţii ale spiritului*** (11 conferinţe, München 1911), GA 129.
2. *îl numesc aşa cum l-am numit deja mai înainte*: aşa, de exemplu, pe 12 ianuarie 1918 în: ***Adevăruri ale misteriilor şi impulsuri de Crăciun. Vechi mituri şi semnificaţia lor*** (16 conferinţe, Basel şi Dornach 1917/18) GA 180.
3. *La toate celelalte diferenţe pe care le-am expus deja iarna trecută*: ***Metamorfoză cosmică şi umană***, (7 conferinţe, Berlin 1917), GA 175. – Vezi, printre altele, şi conferinţele din 21 octombrie 1916, din: ***Impulsuri de evoluţie interioară a omenirii. Goethe şi criza secolului XIX*** (16 conferinţe, Dornach 1916), GA 171 şi din 21 ianuarie 1917, din ***Consideraţii istorice. Karma neadevărului – Partea a II-a*** (12 conferinţe Dornach 1917), GA 174.
4. *Am atras deja mai înainte atenţia*: vezi, printre altele, conferinţele din 31 iulie şi 7 august 1916, din: ***Enigma omului. Fundamentele spirituale ale istoriei omeneşti*** (15 conferinţe, Dornach 1916), GA 170.

5. *numai aşa cum a făcut-o deja Goethe*: vezi Goethe: «Lucrări de ştiinţele naturii», editate, comentate şi cu o introducere făcută de Rudolf Steiner în «Literatura naţională germană» a lui Kürschner, 5 volume (1883 – 1897), reeditare la Dornach 1975, GA 1 a-e; volumul I, GA ta, capitolul «Cutia craniană alcătuită din şase vertebre transformate», pag. 321 ş.a.
6. *eu am menţionat deja acest lucru*: vezi, printre altele, conferinţa *Corelaţia dintre lumea spirituală şi cea fizică în privinţa vieţii de după moarte* din 7 decembrie 191, din: ***Formarea destinului şi viaţa de după moarte*** (7 conferinţe, Berlin 1915), GA 157 a, ca şi în conferinţa din 5 septembrie 1915 din: ***Întâmplare, necesitate şi previziune. Cunoaştere imaginativă şi procesele de după moarte*** (8 conferinţe Dornach 1915), GA 163.
7. *Eu am spus deja recent*: este desigur avută în vedere conferinţa*ţelul şi esenţa cercetării spirituale* din 24 ianuarie 1918, din: ***Veşnicul din sufletul omenesc. Nemurire şi libertate*** (10 conferinţe, Berlin 1918), GA 67. – Vezi în această privinţă şi conferinţa din 11 noiembrie 1917, din: ***Fiinţa spirituală individuală şi acţiunea ei în sufletul omului*** (9 conferinţe ţinute în diferite locuri, 1917), GA 178.
8. *eu am atras adesea atenţia asupra acestui fapt*: vezi, de exemplu, conferinţa sus-menţionată *Ţelul şi esenţa cercetării spirituale*. Vezi în continuare, printre altele, conferinţa din 11 mai 1917, din: ***Fundamentele spirituale ale primului Război Mondial*** (16 conferinţe, Stuttgart 1914 – 1921), GA 174 b.
9. *Basilius Valentinus*: alchimist, presupus călugăr benedictin din secolul XV. Sub semnătura sa au fost publicate în jurul anului 1600 o serie de lucrări. Un fel de ediţie a operelor sale complete în trei volume a apărut la Hamburg în 1717 şi 1740.
10. *savant suedez*: Theodor Svedberg, 1884 – 1971, chimist, laureat al premiului Nobel. Vezi: «Materia. O problemă de cercetare în trecut şi prezent», 1912 – 1914.
11. *Dr. Rittelmeyer*, 1872 – 1938, teolog evanghelic. Ulterior co-fondator şi primul conducător superior al «Comunităţii Creştine». Vezi articolul său «Despre teosofia lui Rudolf

Steiner», în «Lumea creştină», al 31-lea an de apariţie, 1917, numerele 33 – 35.

12. *Johannes Müller*, 1864 – 1949, teolog evanghelic şi scriitor; în «Lumea creştină», al 32-lea an de apariţie, 1918, numerele 2 – 4.
13. *neadevărurile lui Dessoir*: Max Dessoir, 1867 – 1947. În cartea sa «Despre transcendenţa sufletului. Ştiinţele oculte în iluminarea lor critică», Stuttgart 1917, capitolul «Antroposofie».
14. în cartea mea ***Enigmele sufletului***: *Max Dessoir despre antroposofie*. Despre capitolul lui Dessoir «Antroposofie», Rudolf Steiner s-a exprimat amănunţit pe 26 iunie 1917 în conferinţa sa *Fenomene ştiinţifice ale timpului*, din: ***Adevăruri ale evoluţiei omului şi omenirii. Karma materialismului*** (17 conferinţe, Berlin 1917), GA 176. – Vezi şi articolul lui Friedrich Rittelmeyer «Max Dessoir şi Rudolf Steiner» din «Caiete lunare din Germania de Sud», 1917, Caietul I.
15. *afişele mele ar fi „de reclamă" ş.a.m.d.*: vezi indicaţia de mai sus relativ la Johannes Müller, ibidem, nr. 2, aliniatul 21: „teosofia practică în ziua de azi o propagandă care abia dacă poate fi depăşită în privinţa stilului şi măsurii sale…"
16. Relativ la articolul menţionat mai sus al lui Johannes Müller, vezi şi lucrarea lui Friedrich Rittelmeyer: «Johannes Müller şi Rudolf Steiner», Nürnberg 1918.
17. *că la conferinţele mele s-ar conta pe nevoia deosebită de senzaţie a oamenilor*: vezi Nota 12 (Johannes Müller), nr. 2, aliniatul 21: „Asta este ceea ce îi reproşez în primul rând lui Steiner, şi nu în ultimul rând chiar în interesul teosofiei însăşi, anume faptul că el a făcut din lumea ocultă o senzaţie pentru curiozitatea şi voluptatea instinctelor superstiţioase ale oamenilor. Cine a citit ani de-a rândul tematica conferinţelor sale pe coloanele de afişaj se gândeşte doar cu repulsie la specularea poftei comune de senzaţie, sau la mania supravieţuitorilor îndoliaţi de a afla ceva mai multe despre viaţa de dincolo".
18. ***Creştinismul ca fapt mistic şi misteriile antichităţii*** (1902), GA 8.

19. «Predica de pe munte»: Johannes Müller: «Predica de pe munte, tradusă în limba germană şi actualizată», München 1906.

CONFERINŢA A III-a

1. *ceea ce am discutat adesea aici din cele mai diferite puncte de vedere*: vezi, de exemplu, conferinţa din 9 martie 1915, din: ***Destinul omului şi destinul popoarelor*** (14 conferinţe, Berlin 1914/15), GA 157.
2. *Căci noi am discutat adesea*… ibidem, nota 1.
3. *Friedrich Theodor Vischer*, 1807 – 1887, estetician şi poet.
4. *ciclul de conferinţe* ***Făptura interioară a omului şi viaţa între moarte şi o nouă naştere***: (6 conferinţe, Viena 1914), GA 153.
5. *din motive pe care le-am expus adesea*: în această privinţă, Rudolf Steiner a vorbit, printre altele, pe 24 octombrie 1915 la Dornach, în: ***Mişcarea ocultă în secolul XIX şi legătura ei cu cultura mondială****. Aspecte importante ale vieţii spirituale exterioare de la mijlocul secolului XIX* (13 conferinţe, Dornach 1915), GA 254.
6. *ceea ce a rostit printr-o intuiţie remarcabilă Richard Wagner*: Timpul devine spaţiu (*Parsifal*, actul 1): Parsifal: Abia păşesc, şi totuşi mi se pare că sunt deja departe. Gurnemanz: Vezi tu, fiul meu, aici timpul devine spaţiu.
7. *Eu am spus adesea… Am accentuat, dimpotrivă, adesea*… vezi în această privinţă, printre altele, conferinţa *De ce este înţeleasă greşit cercetarea spirituală*, din 26 februarie 1916, din: ***Din viaţa spirituală a Europei Centrale*** (15 conferinţe, Berlin 1915/16), GA 65, şi conferinţa *Antroposofia nu deranjează confesiunea religioasă a nimănui*, Basel, 19 octombrie 1917, din: ***Libertate – nemurire – viaţă socială***, GA 72.
8. *Spiritul – am menţionat adesea acest lucru – a fost abolit pentru lumea occidentală în anul 869*: vezi, printre altele, conferinţele din 27 martie şi 3 aprilie 1917, din: ***Pietre de construcţie pentru o cunoaştere a Misteriului de pe Golgota****. Metamorfoză cosmică şi umană* (16 conferinţe, Berlin 1917), GA 175.
9. *Wilhelm Wundt*, 1832 – 1920, filosof, psiholog şi medic. A

întemeiat primul institut de psihologie experimentală în Leipzig.

CONFERINŢA A IV-a

1. *Într-una din ultimele consideraţiuni*: vezi conferinţa din a 3-a din acest volum.
2. *şi la ultimele consideraţii făcute aici am vorbit despre*: ibidem.
3. – Vezi şi conferinţa din 13 februarie 1917, din: ***Pietre de construcţie pentru cunoaşterea Misteriului de pe Golgota***. ***Metamorfoză cosmică şi umană*** (16 conferinţe, Berlin 1917), GA 175.
4. *Lumea realităţii este ţesută din vise*: redare liberă a cuvintelor lui Prospero din «Furtunalui Shakespeare», actul IV scena 1 (We are such stuff as dreams are made on).
5. *ceea ce am discutat cândva anul trecut… am indicat un exemplu*: sunt avute în vedere conferinţele din 9 şi 10 decembrie 1917, din: ***Necesitate istorică şi libertate. Influenţe de destin din lumea morţilor*** (8 conferinţe, Dornach 1917), GA 179.
6. *Gotthilf Heinrich Schubert*, 1780 – 1860, medic şi cercetător al naturii. Vezi: «Despre presimţire şi cunoaştere», conferinţă ţinută în decembrie 1847 la München, München 1848, capitolul IV: «Capacitatea umană de presimţire». Exemplul cu plimbarea nu apare acolo, dar apar exemple asemănătoare.
7. *după cum am spus deja în consideraţiuni anterioare*: vezi conferinţa din a 3-a din acest volum.
8. – Vezi apoi, printre altele, şi conferinţa din 23 februarie 1918, din: ***Fundamentele spirituale ale primului Război Mondial*** (16 conferinţe, Stuttgart 1914 – 1921), GA 174 b.
9. *Am pornit de la faptul*: în conferinţa din a 3-a din acest volum.
10. *eu am vorbit şi despre aceasta*: ibidem. Vezi apoi, printre altele, şi conferinţele din 14 februarie 1918 din: ***Europa Centrală între Est şi Vest*** (12 conferinţe, München 1914 – 18), GA 174 a şi din 23 februarie 1918, din: ***Fundamentele spirituale ale primului Război Mondial*** (16 conferinţe, Stuttgart 1914 – 1921), GA 174 b.
11. *Eu am indicat aici deja în această iarnă*: probabil că este avută

în vedere conferinţa din 4 septembrie 1917 în care Rudolf Steiner spune: „Într-un alt loc am vorbit despre faptul că într-un anumit ţinut al Pământului au fost pregătite de decenii condiţiile în aşa fel încât la momentul potrivit să acţioneze forţele ahrimanice potrivite în omenire. Un flux imens de impulsuri spirituale a străbătut Europa în lunile iulie şi august ale anului 1914, un vârtej de acţiuni spirituale.", în: ***Adevăruri ale evoluţiei omului şi omenirii. Karma materialismului*** (17 conferinţe, Berlin 1917), GA 176 pag. 308.

12. *în ciclurile mele de conferinţe despre sufletele popoarelor europene*: ***Misiunea sufletelor câtorva popoare europene în legătură cu mitologia nord-germanică*** (11 conferinţe şi o alocuţiune, Kristiania (Oslo) 1910), GA 121.
13. *cuvintele unui oriental renumit*: Rabindranath Tagore, 1861 – 1941, filosof şi poet indian, luptător pentru libertate; descendent al unei familii bengaleze, având ca strămoş scriitorul dramatic din secolul VIII Bhatta-Narajana. Vezi conferinţa «Spiritul Japoniei», Leipzig, nedatat (eventual 1918), Editura Der Neue Geist. Apărută şi în: «Anuare prusace», Berlin vol. 171, caietul I, ianuarie 1918, pag. 21 – 37.

Sub titlul «Naţionalismul în Japonia», conferinţa a apărut cu un text uşor extins în: Tagore: «Naţionalismul», Leipzig, nedatat). Editura Der Neue Geist, pag. 63 – 123. (În biblioteca lui Rudolf Steiner existau toate cele trei ediţii. Citatele sunt date în cele ce urmează din prima ediţie menţionată, deoarece Rudolf Steiner o menţionează pe aceasta în conferinţa din 9 iulie 1918, (în: ***Necesităţi în privinţa conştienţei în prezent şi viitor***, al treilea ciclu de conferinţe din GA 181).

14. *pe care le exprim aici*: Tagore, vezi mai sus, pag. 22, textual: „Noi vrem să ne însuşim maşinile lor, dar nu cu inimile, ci numai cu creierul. Noi vrem să le punem în practică şi să construim hangare pentru ele, dar în căminele noastre şi în templele noastre nu le lăsăm să pătrundă".
15. *Orientalul spune*: ibidem. Textual: „Spiritul creator al Europei a dat popoarelor sale forţa de organizare, care s-a arătat în mod deosebit în politică, în comerţ şi în încercările ştiinţifice. Spiritul

creator al Japoniei va arătat frumuseţea din natură şi v-a dat puterea să o înfăptuiţi în viaţă" (pag. 12), şi „Fraţi ai mei, atunci când flăcările roşii ale acestui uriaş incendiu îşi vor trimite răpăind râsul la stele, punţi-vă încrederea în stele, şi nu în focul distrugător. Căci atunci când acest incendiu se va fi consumat şi va fi stins lăsând în urmă ca amintire o grămadă de cenuşă, lumina cea veşnică va străluci iarăşi în Orient – în Orient, unde s-a născut aurora dimineţii a istoriei omenirii. Şi cine ştie dacă această zi nu se configurează deja, dacă Soarele nu a răsărit deja la orizontul de est al Asiei? Atunci eu salut acest Soare din Răsărit, aşa cum salutau cântăreţii strămoşilor mei aurora dimineţii, acest Soare care este destinat să mai strălucească încă o dată în lumea întreagă" (pag. 25). Vezi totuşi întreaga conferinţă.

16. *Tagore spune*: „Trebuie că aţi simţit mereu o puternică nuanţă de teamă atunci când Occidentul a vorbit despre posibilitatea ca un popor oriental să se poată înălţa. Motivul este că puterea prin care domneşte Occidentul este o putere rea; atâta timp cât numai el o are de partea sa, el este sigur pe sine, în timp ce restul lumii tremură. Civilizaţia actuală a Europei, dacă vrea să trăiască, trebuie să tindă să îl aibă pe Satan, împreună cu puterile sale, exclusiv în serviciul ei. Întregul ei armament de război şi întreaga ei diplomaţie se orientează în funcţie de acest unic scop. Dar toate aceste rituri costisitoare de conjurare a spiritului rău duc pe calea prosperării exterioare la marginea unei prăpăstii…" (pag. 20).
17. *marea ducesă Sophie von Sachsen-Weimar*, 1824 – 1897; vezi în privinţa ei expunerile lui Rudolf Steiner din: ***Articole reunite relativ la istoria şi istoria culturală dintre anii 1897 şi 1901***, GA 31.
18. *preşedinte al Societăţii Goethe*: între 1913 şi 1921 preşedinte al «Societăţii Goethe» din Weimar a fost ministrul prusac de stat şi al finanţelor în retragere, preşedintele provinciei Rhein, Georg Kreuzwendedich, baron de Rheinbaben, 1855 – 1921. Vezi şi conferinţa din 9 iulie 1918, (în: ***Necesităţi în privinţa***

conştienţei în prezent şi viitor, al treilea ciclu de conferinţe din GA 181)…

19. *Platon*, 427 – 347 î.Hr., filosof grec, discipol al lui Socrate. Şi-a întemeiat Şcoala sa la Haine Akademos, punctul de pornire al tuturor „Academiilor”.
20. *Socrate*, aprox. 469 – 399 î.Hr., filosof grec.
21. *Alexander Moszkowski*, 1851 – 1934, jurnalist berlinez, cunoscut preponderent ca scriitor umoristic.
22. *Există în ziua de azi deja cărţi scrise din punct de vedere psihiatric despre viaţa lui Iisus*: ca de exemplu E. Rasmussen: «Iisus. Un studiu psihopatologic comparativ», Leipzig 1905.

CONFERINŢA a V-a

1. *eu am indicat… de exemplu*: vezi conferinţa a 4-a din acest volum.
2. *V-am spus adesea*: vezi, de exemplu, în următoarele conferinţe: din 1 ianuarie 1912, din ***Lumea simţurilor şi lumea spiritului*** (6 conferinţe, Hannover 1911/12), GA 134; 14 aprilie 1914, din: ***Fiinţa interioară a omului şi viaţa dintre moarte şi o nouă naştere*** (8 conferinţe, Viena 1914 şi o alocuţiune), GA 153; 6 noiembrie 1917, din: ***Fiinţa spirituală individuală şi acţiunea ei în sufletul omului*** (9 conferinţe ţinute în diverse locuri în 1917), GA 178.
3. *Eu am atras adesea atenţia în cercul prietenilor noştri asupra unui exemplu paradoxal*: vezi, printre altele, conferinţele din 10 şi 11 noiembrie 1917 din: ***Fiinţa spirituală individuală şi acţiunea ei în sufletul omului*** (9 conferinţe ţinute în diverse locuri în 1917), GA 178. Vezi apoi conferinţa din 22 ianuarie 1918 din acest volum, şi Nota 15 de la conferinţa I.
4. *ştiţi din ultima conferinţă publică*: este avută în vedere conferinţa *Natura şi enigmele ei în lumina cercetării spirituale* din 7 martie 1918 din: ***Veşnicul din sufletul omenesc. Nemurire şi libertate*** (10 conferinţe, Berlin 1918), GA 67.
5. *flori de lotus*: vezi «Despre unele efecte ale iniţierii», din: ***Cum se dobândesc cunoştinţe despre lumile superioare?*** (1904/05), GA 10.

CONFERINŢA A VI-a

1. *ciclul de conferinţe*: ***Făptura interioară a omului şi viaţa dintre moarte şi o nouă naştere*** (6 conferinţe, Viena 1914), GA 153.
2. *ceea ce am caracterizat în ultima conferinţă*: conferinţa precedentă din acest volum.
3. *ce am expus eu într-un alt context*: printre altele, în conferinţa din 28 august 1915 din: ***Întâmplare, necesitate şi previziune. Cunoaşterea imaginativă şi procesele de după moarte*** (8 conferinţe, Dornach 1915), GA 163.
4. *în conferinţa publică*: este avută în vedere conferinţa: *Viaţa istorică a omenirii şi enigma ei în lumina cercetării spirituale* din 14 martie 1918, din: ***Veşnicul din sufletul omenesc. Nemurire şi libertate*** (10 conferinţe, Berlin 1918), GA 67.
5. *aşa cum am văzut din alte contexte*: vezi conferinţa a 3-a din acest volum.
6. *Aici trebuie să vă atrag atenţia asupra a ceea ce am spus eu despre această parte a simţirii omeneşti*: vezi conferinţa precedentă din acest volum.

CONFERINŢA A VII-a

1. *Eu am făcut deja aici o aluzie despre această taină într-o consideraţie anterioară, dintr-un alt punct de vedere*: vezi conferinţa a II-a din acest volum.
2. *spuneam eu într-o consideraţie anterioară*: vezi conferinţa a II-a din acest volum.
3. *teoria darwinistă*: vezi conferinţa din 16 aprilie 1918, din ciclul: ***Daruri antroposofice pentru viaţă***, (7 conferinţe, Berlin, 30 martie – 21 mai, 1918), ciclul 2 din GA 181.
4. *asupra acestui lucru eu am atras deja atenţia*: vezi, pe lângă alte conferinţe din opera lui Rudolf Steiner, conferinţa conferinţa a II-a din acest volum.
5. *Immanuel Kant*, 1724 – 1804, filosof, matematician, specialist în ştiinţele naturii.
6. *Şi dacă vor apărea cândva conferinţele mele despre* ***Fiziologia ocultă***: (8 conferinţe, Praga 1911), GA 128. Conferinţele au

apărut pentru prima oară în 1927.

7. *aşa cum am arătat eu însumi în conferinţa publică*: vezi Nota 4 de la conferinţa a VI-a.
8. – Vezi şi conferinţa *Revelaţiile inconştientului din punct de vedere spiritual-ştiinţific* din 21 martie 1918, ibidem.